Олександр Бєляєв

ЗІРКА КЕЦ

Присвячую пам'яті

Костянтина Едуардовича Ціолковського

Науково-фантастична повість

Малюнки А. ПУСТОВІТА

І. ЗУСТРІЧ З ЧОРНОБОРОДИМ

Хто б міг подумати, що незначний випадок вирішить мою долю?

В той час я був неодружений і жив у будинку наукових працівників. Одного весняного ленінградського вечора я сидів біля відчиненого вікна і милувався деревцями скверу, вкритими блідозеленим молодим пушком. Горішні поверхи будинків були осяяні блідо-жовтим промінням заходу, нижні поринали в синій присмерк. Вдалині видно було дзеркало Неви і шпиль Адміралтейства. Було напрочуд гарно, бракувало тільки музики. Мій ламповий радіоприймач зіпсувався. Ніжна мелодія, приглушена стінами, ледве долинала з сусідньої квартири. Я заздрив сусідам, і кінець кінцем мені спало на думку, що Антоніна Іванівна, моя сусідка, легко могла б допомогти мені налагодити радіоприймач. Я не був знайомий з цією дівчиною, але знав, що вона працює асистентом фізико-технічного інституту. Зустрічаючись на сходах, ми завжди приязно віталися. Мені здалося, що цього цілком досить для того, щоб звернутися до неї по допомогу.

За хвилину я дзвонив біля дверей сусідів. Двері мені відчинила Антоніна Іванівна. Це була симпатична дівчина років двадцяти п'яти. Її великі сірі очі, веселі і бадьорі, дивилися трохи насмішкувато і самовпевнено, а кирпатенький ніс надавав обличчю задирливого виразу. На ній була проста чорна сукня, яка добре облягала її постать.

Я чомусь раптом зніяковів і дуже швидко і плутано почав пояснювати причину свого приходу.

— В наш час соромно не знати радіотехніки, — жартома перебила вона мене.

— Я біолог, — спробував виправдатись я.

— Та у нас навіть школярі знають радіотехніку. Цей докір вона пом'якшила усмішкою, показавши свої рівні зуби, і ніяковість зникла.

— Ходімо в їдальню, я доп'ю чай і піду лагодити ваш приймач.

Я охоче пішов за нею.

В просторій їдальні за круглим столом сиділа мати Антоніни Іванівни, повна, сива, рожеволиця бабуся. Вона з сухуватою чемністю поздоровкалася зі мною і запросила випити склянку чаю.

Я відмовився. Антоніна Іванівна допила чай, і ми пішли до мене.

Вона з надзвичайною швидкістю розібрала мій приймач. Я милувався її спритними руками з довгими, рухливими пальцями. Говорили ми мало. Вона дуже швидко полагодила апарат і пішла до себе.

Кілька днів я думав лише про неї, хотів зайти знову, але без приводу не наважувався. І от, соромно признатись, але я навмисне зіпсував свій приймач. І пішов до неї.

Оглянувши пошкодження, вона насмішкувато позирнула на мене і сказала:

— Я не буду лагодити вашого приймача. Я почервонів, як варений рак.

Але другого дня знову пішов — доповісти, що приймач мій працює чудово. І незабаром для мене стало життєвою потребою бачити Тоню, як я в думці називав її.

Вона по-дружньому ставилася до мене, хоч, на її думку, я, бачите, був тільки кабінетний учений, вузький спеціаліст, радіотехніки не знав, вдача у мене нерішуча, звички дідівські — сидьма сидіти в своїй лабораторії або в кабінеті. Під час кожної зустрічі вона говорила мені багато неприємного і радила переробити характер.

Моє самолюбство було ображене. Я навіть вирішив не ходити до неї, але, звичайно, не витримав. Більше того, непомітно для себе я почав переробляти свій характер: став частіше гуляти, пробував зайнятися спортом, купив лижі, велосипед і навіть посібники з радіотехніки.

Якось, роблячи свою добровільно-примусову прогулянку по Ленінграду, я на розі проспекту Двадцять п'ятого Жовтня і вулиці Третього липня помітив молодого чоловіка з синювато-чорною бородою.

Він повільно подивився на мене і рішуче попрямував мені назустріч.

— Пробачте, ви не Артем'єв?

— Так, — відповів я.

— Ви знайомі з Ніною… Антоніною Герасимовою? Я бачив вас якось з нею. Я хотів їй дещо передати про Євгена Палія.

В цей час під'їхав автомобіль. Шофер крикнув:

— Швидше, швидше! Запізнюємось! Чорнобородий скочив у машину і, вже від'їжджаючи, крикнув мені:

— Передайте — Памір, Кец… Автомобіль швидко зник за рогом вулиці.

Я повернувся додому збентежений. Хто цей чоловік? Він знає моє прізвище? Де він бачив мене з Тонею чи Ніною, як він називав її? Я перебирав у пам'яті всі зустрічі, всіх знайомих… Цей характерний орлиний ніс і гостра чорна борода повинні були залишитися в пам'яті. Але ні, я ніколи не бачив його раніше. А цей Палій, про якого він говорив? Хто це?

Я пішов до Тоні і розповів про дивну зустріч. І раптом ця врівноважена дівчина страшенно розхвилювалась. Вона навіть скрикнула, почувши ім'я Палій. Тоня примусила мене повторити всю сцену зустрічі, а потім гнівно накинулась на мене за те, що я не догадався сісти з цим чоловіком в автомобіль і не розпитав у нього про все докладніше.

— На жаль, у вас тюхтійська вдача! — закінчила вона.

— Так, — сердито відповів я. — Я зовсім не схожий на героїв старих американських пригодницьких фільмів і пишаюся цим. Стрибати в машину незнайомої людини… Ні, дякую красненько.

Вона задумалась і, не слухаючи мене, повторювала, як уві сні:

— Памір… Кец… Памір… Кец.

Раптом кинулась до книжкових полиць, дістала карту Паміру і почала шукати Кец.

Але, звичайно, ніякого Кеца на карті не було.

— Кец… Кец… Коли це не місто, то що ж це: маленький кишлак, аул, установа?.. Треба дізнатися, що таке Кец! — вигукнула вона. — Неодмінно сьогодні ж або не пізніше як завтра вранці…

Я не пізнавав Тоні. Скільки нестримної енергії було приховано в цій дівчині, яка вміла так спокійно, методично працювати! І все це перетворення сталося від одного магічного слова — Палій. Я не насмілився спитати у неї, хто він, і не гаючись пішов до себе.

Не буду критися, я майже не спав цієї ночі, мені було дуже тоскно, а другого дня не пішов до Тоні.

Але пізно ввечері вона сама прийшла до мене, привітна і спокійна, як завжди. Сівши на стілець, вона сказала:

— Я дізналась, що таке Кец: це нове місто на Памірі, ще не нанесене на карту. Я їду туди завтра, і ви мусите їхати зі мною. Я цього чорнобородого не знаю, ви допоможете відшукати його. Адже це ваша провина, Леоніде Васильовичу, що ви не запитали прізвища людини, яка має відомості про Палія.

Я здивовано розкрив очі. Цього ще бракувало. Покинути свою лабораторію, наукову роботу і їхати на Памір шукати якогось Палія.

— Антоніно Іванівно, — почав я сухо, — ви, звичайно, знаєте, що не одна установа чекає закінчення моїх наукових дослідів. Зараз я, наприклад, закінчую роботу про способи затримувати вистигання фруктів. Досліди ці давно проводились в Америці і провадяться у нас. Але практичні наслідки поки що невеликі. Ви, мабуть, чули, що

консервні фабрики на півдні, які переробляють місцеві фрукти — абрикоси, мандарини, персики, апельсини, айву, — працюють з величезним навантаженням місяць-півтора, а десять-одинадцять місяців на рік простоюють. І це тому, що фрукти вистигають майже одночасно і переробити їх усі відразу неможливо.

Тому щороку гине мало не дев'ять десятих урожаю... Збільшити кількість фабрик, які десять місяців на рік простоюють, теж невигідно. От мені і доручили цього літа поїхати у Вірменію, щоб на місці провести надзвичайно важливі досліди штучного затримування вистигання фруктів. Фрукти знімаються трохи недозрілими і потім вистигають поступово, партія за партією, в міру того, як заводи справляються з своєю роботою. Таким чином, заводи працюватимуть цілий рік, а...

Я подивився на Тоню і запнувся. Вона не перебивала мене, вона вміла слухати, але обличчя її все більше похмурніло. На лобі, між бровами, лягла зморшка, довгі вії були опущені. Коли вона звела на мене очі, я побачив у них зневагу.

— Який учений, який громадський діяч! — сказала вона холодно. — Я теж їду на Памір у справі, а не як шукачка пригод. Мені конче треба розшукати Палія. Подорож довго не триватиме. І ви ще встигнете попасти у Вірменію на збирання врожаю.

Грім і блискавка! Не міг же я сказати їй, в яке безглузде становище вона мене ставить! Їхати з коханою дівчиною шукати невідомого Палія, можливо, мого суперника. Правда, вона сказала, що вона — не шукачка пригод і їде в справі. Яка ж справа зв'язує її з Палієм? Спитати не дозволяло самолюбство. Ні, досить з мене. Кохання заважає роботі. Так, так! Раніше я працював у лабораторії до пізнього вечора, а тепер іду, скоро проб'є четверту.

Я вже хотів ще раз відмовитись, але Тоня попередила мене:

— Бачу, мені доведеться їхати самій, — сказала вона, підводячись. — Це ускладнює справу, але, може, мені пощастить знайти чорнобородого і без вашої допомоги. Прощавайте, Артем'єв! Бажаю вам успішного вистигання.

— Послухайте, Антоніно Іванівно!.. Тоню! Але вона вже вийшла з кімнати.

Іти за нею? Повернути? Сказати, що я згоден? Ні, ні! Треба витримати характер. Тепер або ніколи.

І я витримував характер увесь вечір, усю безсонну ніч, увесь похмурий ранок наступного дня. В лабораторії я не міг дивитися на сливи — предмет моїх дослідів.

Тоня, звичайно, поїде сама. Вона не спиниться ні перед якими труднощами. Що станеться на Памірі, коли вона знайде чорнобородого і через нього Палія? Якби я сам був присутній при зустрічі, мені багато дечого стало б ясним. Я не поїду з Тонею — це значить розрив. Недарма, виходячи, вона сказала "прощавайте". І все-таки я мушу витримати характер. Тепер або ніколи. Звичайно, я не поїду. Але не можна ж бути нечемним — звичайна ввічливість вимагає допомогти Тоні зібратися в дорогу.

І ось ще не пробило четвертої години, а я вже перестрибував через п'ять приступок, збігаючи вниз. Не гірше від старого американського кіногероя, я скочив на ходу в тролейбус і помчав додому. Здається, навіть не постукавши, влетів у кімнату Тоні і вигукнув:

— Я їду з вами, Антоніно Іванівно!

Не знаю, для кого більшою несподіванкою був цей вигук — для неї чи для мене самого. Здається, для мене.

Так я був втягнутий в цілий ряд зовсім неймовірних пригод.

II. ДЕМОН НЕВГАМОВНОСТІ

Я невиразно пам'ятаю нашу подорож від Ленінграда до таємничого Кеца. Я був занадто схвильований своєю несподіваною подорожжю, збентежений власною поведінкою, пригнічений Тониною енергією.

Тоня не хотіла втрачати жодного зайвого дня і склала маршрут подорожі, використавши всі швидкі сучасні засоби пересування.

Від Ленінграда до Москви ми летіли аеропланом. Над Валдайською височиною нас добре пошарпало, а тому що я не зношу ні морської, ні повітряної хитавиці, мені стало погано. Тоня дбайливо доглядала мене. В дорозі вона почала ставитися до мене тепло і лагідно — словом, змінилась на краще. Я дедалі більше дивувався: скільки сили, жіночої ласки, піклування у цієї дівчини! Перед подорожжю вона працювала більше, ніж я, але на ній це зовсім не позначилось. Вона була весела і часто наспівувала якихось пісеньок.

В Москві ми пересіли на напівреактивний стратоплан Ціолковського, що робить прямі рейси Москва — Ташкент.

Ця машина летіла з шаленою швидкістю. Три металеві сигари, з'єднані боками, мають хвостове оперення і вкриті одним крилом — такий зовнішній вигляд стратоплана. Тоня відразу ознайомилась з його будовою і пояснила мені, що пасажири і пілоти містяться в лівому боковому корпусі, в правому — пальне, а в середньому — повітряний гвинт, стискувач повітря, двигун і холодильник; що літак рухається силою повітряного гвинта і віддачею продуктів горіння. Вона говорила ще про якісь цікаві подробиці, але я слухав неуважно, новизна вражень пригнічувала мене. Пам'ятаю, ми зайшли в кабіну, яка герметично закривалась, і посідали на дуже м'які крісла. Літак побіг по рейках, набрав швидкості — сто метрів на секунду — і знявся в повітря. Ми

летіли на величезній висоті, — можливо, за межами тропосфери[1] — із швидкістю тисячі кілометрів на годину. І кажуть — ця швидкість не гранична.

Не встиг я як слід умоститись, а ми вже залишили позаду межі РРФСР. За хмарами землі не було видно. Коли хмари почали рідшати, я побачив глибоко під нами сірувату поверхню. Вона здавалась заглибленою в центрі і піднятою до обрію, ніби перекинутий сірий купол.

— Киргизькі степи, — сказала Тоня.

— Уже! Оце так швидкість!

Такий політ міг задовольнити навіть нетерпіння Тоні.

Попереду блиснуло Аральське море. І в кабіні говорили вже не про Москву, яку щойно покинули, а про Ташкент, Андижан, Коканд.

Ташкента я не встиг роздивитися. Ми блискавично спустились на аеродром і вже через хвилину мчали автомобілем на вокзал надшвидкісного реактивного поїзда — того ж таки Ціолковського. Цей перший реактивний поїзд Ташкент — Андижан швидкістю не поступався перед стратопланом.

Я побачив довгий, обтічної форми вагон без коліс. Дно вагона лежало на бетонному полотні, що підносилося над ґрунтом. З обох боків вагон мав закраїни, що заходили за полотно. Вони надавали стійкості на закругленнях колії.

Я дізнався, що в цьому поїзді повітря накачується під днище вагона і крізь особливі щілини проганяється назад. Отже, вагон лежить на тонісінькому шарі повітря. Тертя зведене до мінімуму. Рух досягається відкиданням назад повітряного струменя, і вагон розвиває таку швидкість, що з розгону без мостів перестрибує через невеликі річки.

Я боязко зіщулився, сів у вагон, і ми рушили.

Швидкість "їзди-польоту" була справді грандіозна. За вікнами ландшафт зливався в жовтувато-сіруваті смуги. Тільки блакитне небо здавалося звичайним, але білі хмари бігли назад з незвичайною швидкістю. Признаюсь, незважаючи на всю зручність цього нового способу сполучення, я не міг дочекатися кінця нашої короткої подорожі. Але ось під нами блиснула річка, і ми вмить перескочили її без мосту. Я скрикнув і мимоволі підвівся. Бачачи таку відсталість і провінціальність, всі пасажири голосно засміялись, а Тоня почала захоплено плескати в долоні.

— Оце мені подобається! Це справжня їзда! — казала вона.

Я тоскно заглядав у вікно: коли ж скінчиться це каламутне миготіння...

В Андижані я вже почав проситися. Треба ж хоч трохи перепочити після всіх цих надшвидкісних пригод. Але Тоня й слухати не хотіла. Її охопив демон невгамовності.

— Ви зіпсуєте мені весь графік. У мене узгоджено все до однієї хвилини.

І ми знову, як навіжені, помчали на аеродром.

Шлях від Андижана до Оша ми пролетіли звичайним аеропланом, його зовсім немалу швидкість — чотириста п'ятдесят кілометрів на годину — Тоня вважала за черепашачу. На лихо, в моторі щось зіпсувалося, і ми зробили вимушену посадку. Поки бортмеханік лагодив мотор, я вийшов з кабіни і простягся на піску. Але пісок був нестерпно гарячий. Сонце пекло немилосердно, і мені довелось заховатися в душну кабіну.

Обливаючись потом, я проклинав у душі нашу подорож і мріяв про ленінградський дрібний дощик.

Тоня нервувалась, боячись запізнитися в Оші до відльоту дирижабля. На моє нещастя, ми не запізнилися і прилетіли на аеродром за півгодини до відльоту дирижабля. Цей металевий гігант з гофрованої сталі мав приставити нас у місто: Кец. Ми добігли до причальної щогли, швидко піднялись у ліфті і ввійшли в гондолу.

Подорож на дирижаблі залишила найприємніший спогад. Каюти гондоли охолоджувались і добре вентилювались. Швидкість — всього двісті двадцять кілометрів на годину. Ні хитавиці, ні трясіння і цілковита відсутність пилу. Ми добре пообідали в затишній кают-компанії. За столом чути було нові слова: Алай, Кара-Куль, Хорог…

Памір з висоти справив на мене досить похмуре враження. Недарма цю "покрівлю світу" називають "підніжжям смерті". Льодові річки, гори, ущелини, морени, снігові стіни, увінчані чорними кам'яними зубцями, — траурне вбрання гір. І лише глибоко внизу — зелені пасовиська.

Якийсь пасажир-альпініст, показуючи на вкриті зеленкуватою кригою гори, пояснював Тоні:

— Оцей гладенький льодовик, це голчастий, он там — горбкуватий, далі хвилястий, східчастий…

Раптом блиснуло дзеркало озера.

— Кара-Куль. Висота три тисячі дев'ятсот дев'яносто метрів над рівнем моря, — сказав альпініст.

— Подивіться, подивіться! — окликає мене Тонн.

Дивлюсь. Озеро, як озеро. Блищить. А Тоня захоплюється.

— Яка краса!

— Так, блискуче озеро, — кажу я, щоб не образити Тоню.

III. Я СТАЮ ШУКАЧЕМ

Та ось ми йдемо на посадку. Я бачу з дирижабля загальний вигляд міста. Воно лежить у дуже довгій, вузькій високогірній долині між снігових верховин. Долина майже прямо простягається з заходу на схід. Біля самого міста вона розширяється. Коло південного краю міста є велике гірське озеро.

Сотень зо дві будинків виблискують плоскими металевими дахами. Більшість дахів білі, як алюміній, але є й темні. На північному схилі гори стоїть велика будівля з куполом, — мабуть, обсерваторія. За жилими: будинками — фабричні корпуси.

Наш аеродром розташований у західній частині міста, а в східній простягається якась дивна залізниця — з дуже широкою колією. Вона йде до самого краю долини і там, очевидно, кінчається.

Нарешті земля.

Ми їдемо в готель. Я відмовляюсь оглядати місто: стомився з дороги, і Тоня ласкаво відпускає мене відпочивати. Скинувши черевики, я лягаю відпочити на широкий диван. Яка розкіш! В голові ще шумлять мотори всіляких швидкоходів, очі злипаються. Аж ось коли я відпочину на славу!

Ніби стукають у двері. Чи це ще гримлять в голові мотори… Таки справді стукають. От не до речі!

— Ввійдіть! — сердито кричу і схоплююсь з дивана. З'являється Тоня. Вона, здається, поставила собі за мету звести мене зо світу.

— Ну, як відпочили? Ходім, — каже вона.

— Куди ходім? Чому ходім? — голосно питаю я.

— Як куди? Чого ж ми приїхали сюди?

Авжеж. Шукати людину з чорною бородою. Зрозуміло... Але вже вечір, і краще б почати шукати зранку. Але протестувати — марна річ. Я мовчки натягую на плечі легке ленінградське пальто, але Тоня дбайливо попереджає мене:

— Надягайте шубу. Не забувайте, що ми на висоті кількох тисяч метрів, а сонце вже зайшло.

Надягаю шубу, і ми виходимо на вулицю. Я вдихаю морозяне повітря і почуваю, що мені дихати важко. Тоня помічає, як я "позіхаю", і каже:

— Ви не звикли до розрідженого гірського повітря. Нічого, це скоро минеться.

— Дивно, що я в готелі не почував цього, — кажу я.

— А в готелі повітря штучно згущають компресором, — каже Тоня, — не всі переносять гірське повітря. Дехто зовсім не виходить на вулицю, і з такими консультуються дома.

— Шкода, що ця пільга не поширюється на спеціалістів по розшукуванню чорних борід! — невесело пожартував я.

Ми йшли вулицями чистенького, добре освітленого міста. Тут був найрівніший і найміцніший в світі брук — з природного вирівняного й відшліфованого граніту. Брук-монсіліт.

Нам часто траплялись чорнобороді: мабуть, серед населення було багато жителів півдня.

Тоня щохвилини смикала мене за рукав і питала:

— Це не він?

Я похмуро хитав головою. Непомітно ми дійшли до берега озера.

Раптом завила сирена. Горами пішла луна, і розбуджені гори відгукнулись жалісливим завиванням. Вийшов жахливий концерт.

Береги озера освітились яскравими ліхтарями, і озеро спалахнуло, немов дзеркало в алмазній оправі. Слідом за ліхтарями засвітились десятки потужних прожекторів, спрямувавши своє голубе проміння в синяву безхмарного вечірнього неба. Сирена змовкла. Затихла й луна в горах. Але місто стривожилось.

По озеру вздовж берега забігали швидкохідні катери і глісери. Юрби людей сходилися до озера.

— Куди ж ви дивитесь? — почув я голос Тоні. Цей голос нагадав мені про мій сумний обов'язок.

Я рішуче повернувся спиною до озера, до вогнів і почав вишукувати в натовпі бородатих людей.

Одного разу мені здалося, що я побачив чорнобородого незнайомця. Тільки я хотів сказати про це Тоні, як раптом вона вигукнула:

— Дивіться! Дивіться! — і показала на небо.

Ми побачили золоту зірочку, що наближалася до землі. Натовп стих. Тишу порушив далекий грім. Грім з ясного неба! Гори підхопили цей гуркіт і відповіли глухою канонадою. Грім зростав щосекунди, зірка все збільшувалась. Позаду неї виразно позначився темний димок, і незабаром зірочка перетворилася в сигароподібне тіло з плавцями. Це міг бути тільки міжпланетний корабель. В натовпі лунали вигуки.

— Кец-сім!

— Ні, Кец-п'ять!

Ракета раптом описала невелике коло і перекинулась кормою вниз. Полум'я вихопилося з дюз, і вона дедалі все повільніше почала спускатися до озера. Довжина її трохи перевищувала довжину найбільшого паровоза. І важила вона, мабуть, не менше.

І ось це важке громаддя, не долетівши до поверхні води кількох десятків метрів, ніби повисло в повітрі: сила вибухаючих газів підтримувала його вгорі. Гази здіймали хвилі на поверхні води. Клуби диму стелилися по озеру.

Потім сталева сигара почала ледве помітно спускатися і скоро кормою доторкнулась до води. Вода завирувала, заклекотіла, зашипіла. Пара оповила ракету. Вибухи припинились. Серед пари й диму з'явився верхній гострий кінець ракети і опустився вниз. Важкий сплеск води. Велика хвиля, гойдаючи на своєму гребені катери і глісери, пішла по озеру. Ракети не було видно. Аж ось вона блиснула в промінні прожектора і загойдалась на поверхні води. Натовп дружними криками привітав її благополучний спуск.

Флотилія катерів накинулась на плаваючу ракету, мов акули на кита. Маленький чорний катер узяв її на буксир і відвів у гавань. Два потужні трактори витягли ракету по спеціальному помосту на берег. Нарешті відкрився люк, і з ракети вийшли міжпланетні мандрівники.

Перший з них, тільки-но вийшов, почав гучно чхати. З натовпу відповіли сміхом і вигуками: "Здорові чхнувши!"

— Щоразу така історія! — сказав чоловік, що прилетів з неба. — Як тільки потраплю на землю — нежить, кашель.

Я з цікавістю і повагою дивився на людину, яка щойно побувала в безкраїх просторах неба. Є ж такі сміливі люди! Я нізащо не зважився б полетіти на ракеті.

Прибулих зустрічали радісно, без кінця розпитували, потискали руки. Але ось вони сіли в автомобіль і поїхали. Натовп швидко зменшився. Вогні погасли. Я раптом відчув, як задерев'яніли мої ноги. Мене морозило і нудило.

— Ви зовсім посиніли! — зглянулась, нарешті, Тоня. — Ходімте додому!

У вестибюлі готелю мене зустрів товстенький лисий чоловік. Похитавши головою, він сказав:

— А на вас, юначе, погано впливають гори.

— Змерз, — відповів я.

У затишній їдальні ми розговорилися з товстеньким чоловіком, що, як виявилось, був лікарем. Сьорбаючи гарячий чай, я розпитував його, чому їхнє місто і ракета, яка прилетіла, називаються Кец.

— І Зірка також, — відповів лікар, — Зірка Кец. Чули? В ній, власне, вся суть. Вона створила це місто. А чому Кец? Невже не догадуєтесь? Чиєї системи був стратоплан, на якому ви сюди летіли?

— Здається, Ціолковського, — відповів я.

— Здається… — незадоволено сказав лікар. — Не здається, а так воно і є. Ракету, яку ви бачили, теж за його планом зроблено, і Зірку теж. Ось чому і Кец: Костянтин Едуардович Ціолковський. Зрозуміло?

— Зрозуміло, — відповів я. — А що це за Зірка Кец?

— Штучний супутник Землі. Надземна станція-лабораторія і ракетодром для ракет далекого міжпланетного сполучення.

IV. НЕВДАЛА ПОГОНЯ

Вже давно я не спав так міцно, як цієї ночі. І проспав би до дванадцятої години дня, якби Тоня не розбудила мене о шостій ранку.

— Швидше на вулицю, — сказала вона. — Зараз робітники й службовці йдуть на роботу.

І знову я рано-вранці взявся за свою роль шукача.

— А чи не краще нам у довідковому бюро запитати, чи проживає тут Палій?

— Наївне питання, — відповіла Тоня. — Я ще з Ленінграда запитувала про це.

Ми йшли монолітним бруком. Сонце вже піднялося над горами, але мене морозило, і дихати все ще було важко. Льодовики нестерпно блищали.

Показався невеликий садок — наслідок роботи місцевих садівників над акліматизацією рослин. До побудови міста Кец тут, на висоті кількох тисяч метрів, не було ніякої зелені, ні рослин, ні злаків.

Ходіння стомило мене. Я запропонував посидіти. Тоня згодилась.

Повз нас рухався людський потік. Люди голосно розмовляли, сміялись — словом, почували себе цілком нормально.

— Це він! — крикнув я.

Тоня рвучко підвелася, схопила мене за руку, і ми чимдуж пустилися доганяти машину. Машина летіла прямим, як стріла, проспектом, що йшов на ракетодром.

Бігти було важко. Я задихався. Мене нудило. Паморочилось у голові, ноги й руки тремтіли. На цей раз і Тоня почувала себе погано, але все-таки вперто бігла.

Так ми бігли хвилин з десять. Попереду ще видно було автомобіль з чорнобородим. Раптом Тоня вибігла на проспект і, розставивши руки, загородила дорогу зустрічному автомобілеві. Машина круто спинилась. Тоня швидко вскочила в кабінку і втягла мене.

Шофер дивився на нас з непорозумінням.

— Летіть стрілою он за тією машиною! — наказала Тоня таким владним тоном, що шофер, не кажучи й слова, повернув назад і дав повний газ.

Дорога була чудова. Ми швидко залишили за собою останні будинки. І перед нами, як на долоні, розкинувся ракетодром. На широкій "залізничній" колії лежала ракета, схожа на велетенського сома. Біля ракети поралися люди. Раптом завила сирена. Люди поспішно відбігли

вбік. Ракета рушила рейками, набираючи швидкості і, нарешті, побігла з неймовірною швидкістю. Дорога здіймалася вгору градусів на тридцять. Коли до кінця колії лишилось не більше як кілометр, з хвоста ракети вихопився величезний сніп полум'я. Клуби диму обгорнули ракету. Слідом за тим долетів звук оглушливого вибуху. Ще через кілька секунд нас обдало сильною хвилею повітря, — ми похитнулися. Ракета, залишаючи за собою довгу низку димових клубів, знялася до неба, швидко зменшилася до чорної цяточки і зникла. Ми під'їхали до ракетодрому. На жаль, чорнобородого серед тих, що залишились, не було…

V. КАНДИДАТ У НЕБОЖИТЕЛІ

Тоня кинулась у натовп і почала розпитувати всіх: чи не бачив хто чоловіка з чорною бородою?

Люди перезирались, пригадували, і, нарешті, чоловік у білому шоломі і білому шкіряному костюмі сказав:

— Це, мабуть, Євгеньєв.

— Звичайно, Євгеньєв. Іншого чорнобородого у нас сьогодні не було, — підтвердив другий.

— Де ж він? — схвильовано спитала Тоня.

Чоловік підняв руку вгору.

— Там. Перетинає стратосферу. По дорозі до Зірки Кец.

Тоня зблідла. Я підхопив її під руку і відвів до таксі.

— Ми їдемо в готель, — сказав я.

Тоня мовчала всю дорогу. Покірно спираючись на мою руку, вона зійшла сходами. Я відвів її в номер і посадив у крісло. Поклавши голову на спинку, вона сиділа з заплющеними очима. Бідна Тоня! Як гостро вона переживала свою невдачу! Але принаймні тепер усьому кінець. Не будемо ж ми сидіти в місті Кец, поки чорнобородий повернеться з міжпланетної подорожі.

Поволі обличчя Тоні почало оживати. Ще не розплющуючи очей, вона раптом посміхнулась:

— Чорнобородий полетів на Зірку Кец. Ну, що ж, ми полетимо за ним!

Від цих слів я мало не впав з крісла.

— Летіти на ракеті! В чорні безодні неба!..

Я сказав це таким трагічним тоном і з таким переляком, що Тоня розсміялась.

— Я думала, ви хоробріші й рішучіші, — сказала вона вже серйозно і навіть трохи сумно. — А втім, коли не хочете супроводити мене, можете їхати в Ленінград або у Вірменію, — куди вам заманеться. Тепер я знаю прізвище чорнобородого і можу обійтися без вас. А зараз ідіть у свій номер і лягайте в ліжко. У вас дуже поганий вигляд. Гірські висоти і зоряні світи не про вас.

Так, я справді почував себе дуже погано і охоче виконав би наказ Тоні. Але моє самолюбство було вражене. В той момент я найбільше на світі хотів залишитися на землі і найбільше боявся втратити Тоню. Що сильніше? Поки я вагався, за мене вирішив мій язик.

— Антоніно Іванівно! Тоню! — сказав я. — Я особливо щасливий, що ви запрошуєте мене супроводити вас тепер, коли я вам більше непотрібний для розшуків чорнобородого. Я полечу!

Вона ледве помітно посміхнулась і простягла мені руку.

— Спасибі, Леоніде Васильовичу. Тепер я повинна розповісти вам усе. Адже я бачила, як вас мучив Палій, якого я шукаю так наполегливо. Признайтеся, вам не раз спадало на думку, що Палій утік від мене, а я, вперта закохана дівчина, ганяюсь за ним по світу, сподіваючись повернути кохання.

Я мимоволі почервонів.

— Ви були настільки тактовні, що не ставили мені таких запитань. Ну, то знайте: Палій — мій друг і товариш по університету. Це дуже талановитий молодий учений, винахідник. Натура, схильна захоплюватися, непостійна. Ми з ним ще на останньому курсі університету почали одну наукову роботу, яка мала зробити переворот в електромеханіці. Роботу ми розподілили нарівно і йшли до однієї мети, мов робітники, які копають тунель з двох боків, щоб зустрітися в одній точці. Ми були вже недалеко від мети. Всі записи вів Палій у своїй записній книжці. Несподівано його командирували в Свердловськ. Він виїхав так поспішно, що не залишив мені книжки. Він завжди був неуважний. Я писала йому в Свердловськ, але не дістала відповіді. Відтоді він як у воду пірнув. У Свердловську я дізналась, що його переведено у Владивосток, але там сліди губляться. Я пробувала сама продовжувати роботу. Але мені бракувало цілого ряду формул та розрахунків, зроблених Палієм. Колись я докладно розповім вам про цю роботу. Вона стала моєю нав'язливою ідеєю, моїм кошмаром. Вона заважала мені займатися іншими роботами. Кинути на півдорозі таку багатонадійну проблему — я й зараз не розумію цієї легковажності Палія. Тепер ви зрозумієте, чому звістка про нього так схвилювала мене. От і все... У вас і справді препоганий вигляд. Ідіть і лягайте.

— А ви?

— Я теж відпочину трохи.

Але Тоня не відпочивала. Вона пішла у відділ кадрів головного управління Кец і там дізналася, що на Зірку Кец можна потрапити тільки законтрактувавшись на роботу. Фізики і біологи були потрібні. І Тоня, недовго думаючи, законтрактовує себе і мене на рік.

Вона радісно вбігла до мене в кімнату і жваво почала розповідати про свої пригоди. Потім вийняла з бузкового шкіряного портфеля бланки, самописне перо і простягнула мені.

— Ось ваша заява. Підпишіть.

— Так, але… цілий рік…

— Не турбуйтесь. Я з'ясувала, що управління не дуже строго додержується цього контракту. Незвичайність обстановки, умов існування, клімату взято до уваги. І хто буде переносити погано…

— Клімат? Який же там клімат?

— Я маю на увазі житлові приміщення Кец. Там можна зробити всякий клімат, з якою завгодно температурою і вологістю повітря.

— Значить, там така ж розріджена атмосфера, як тут, на висоті Паміру?

— Так, приблизно така, — невпевнено відповіла Тоня і додала скоромовкою: — Або трошки менша. В цьому, мабуть, головна перешкода для вас. Кандидати на Зірку проходять строгий фізичний відбір. Тих, хто легко занедужує на гірську хворобу, бракують.

Я, правда, дуже зрадів, дізнавшись, що у мене є ще шлях до почесного відступу. Проте Тоня відразу ж заспокоїла мене:

— Але ми якось це влаштуємо! Я чула, там є кімнати з звичайним тиском атмосфери. Тиск зменшується поступово, і приїжджі швидко звикають. Я поговорю про вас з лікарем.

Мені стало погано, і я з розпачем ухопився за останній доказ:

— А як же з роботою на Землі? У Тоні вже була готова відповідь:

— Нема нічого простішого. Кец — дуже авторитетний заклад, і варто тільки сповістити на місце роботи, що ви законтрактувались, і вас зараз же відпустять. Аби ваше здоров'я дозволило. Як ви себе почуваєте? — І вона взяла мою руку, щоб перевірити пульс.

— Ну, коли такий лікар торкається до вашої руки, то мимоволі відповіси: "Чудово!"

— Тим краще. Підписуйте швидше папери, і я піду до лікаря.

Так, не встигнувши оглянутись, я був завербований в небожителі…

— Слабість? Посиніння шкіри? Запаморочення? Нудота? — допитував мене лікар. — Блювання не було?

— Ні, тільки дуже нудило, коли ми бігли за автомобілем.

Лікар з хвилину поміркував і глибокодумно сказав:

— У вас легка форма хвороби.

— Значить, можна летіти, лікарю?

— Так. Думаю, можна. В ракеті, правда, тільки десята частина нормального атмосферного тиску, але зате ви дихатимете чистим киснем, не розбавленим на чотири п'ятих азотом, як в атмосфері. Цього цілком досить для дихання. А на Зірці Кец є внутрішні камери з нормальним тиском. Отже, вам доведеться лише трохи потерпіти під час перельоту. Зірка міститься на висоті всього в тисячу кілометрів.

— Скільки ж днів триватиме переліт? — спитав я. Лікар насмішкувато скосив очі на мене.

— Я бачу, ви мало розумієтесь на міжпланетних подорожах. Так ось, любий мій, ракета летить до Зірки вісімдесят хвилин. Але через те, що доводиться перевозити незвичних до таких польотів людей, політ триває трохи більше. Щоб скористатись відцентровою силою, снаряд летить під кутом у двадцять п'ять градусів до горизонту в напрямі обертання Землі. За перші десять секунд швидкість зростає до п'ятисот метрів на секунду, і тільки потім під час польоту крізь атмосферу трохи сповільнюється, а потім, коли атмосфера почне рідшати, знову збільшується.

— Чому швидкість сповільнюється під час польоту крізь атмосферу? Гальмування?

— Гальмування можна перебороти, але при надзвичайній швидкості польоту крізь атмосферу від тертя дуже розпікається оболонка ракети. До того ж, чим більша швидкість, тим більша вага. А відчути своє тіло важчим у десять разів — не дуже приємно.

— А ми не згоримо від тертя оболонки об атмосферу? — з побоюванням спитав я.

— Ні. Може, трохи спітнієте — не більше. Адже зовнішня оболонка ракети складається з трьох шарів. Внутрішній — міцний металевий, з вікнами з кварцу, прикритими шаром звичайного скла, і з дверима, які

герметично закриваються. Другий — тугоплавкий, з матеріалу, що майже не проводить тепла. Третій — зовнішній — хоч і відносно тонкий, але з надзвичайно тугоплавкого металу. Якщо верхній шар розжариться до білого кольору, то середній затримає тепло, і воно не поширится всередину ракети. Та й холодильники чудові. Холодильний газ безперервно циркулює між оболонками, проходячи крізь пухку середню малотеплопровідну прокладку.

— Ви, лікарю, справжній інженер, — сказав я.

— Нічого не вдієш. Ракету легше пристосувати до людського організму, ніж організм до незвичайних умов. Отже, технікам доводиться працювати в контакті зі мною. Подивилися б ви перші досліди. Скільки невдач, жертв!

— І людські були?

— Так, і людські.

І мені по спині забігали мурашки. Але відступати було пізно.

Коли я повернувся в готель, Тоня радісно сказала мені:

— Я вже знаю — все чудово влаштувалось. Ми вилітаємо завтра, рівно опівдні. З собою нічого не беріть. Уранці, перед польотом, ми приймемо ванну й пройдемо дезинфекційну камеру. Ви одержите стерилізовану білизну і костюм. Лікар сказав, що ви зовсім здорова людина.

Я слухав Тоню немов уві сні. Від страху я заціпенів. Думаю, не варто говорити про те, як я провів останню ніч на Землі і що передумав...

VI. "ЧИСТИЛИЩЕ"

Настав ранок. Останній ранок на Землі. Я тужно подивився у вікно — світило яскраве сонце. Їсти не хотілось, але я примусив себе поснідати і пішов "очищатися" від земних мікробів. Ця процедура забрала більше як годину. Лікар-бактеріолог говорив мені про запаморочливі цифри — мільярди мікробів, що кишать на моєму земному одягу. Виявляється, я носив на собі тиф, паратиф, дизентерію, грип, коклюш і мало не холеру. На моїх руках було знайдено синьо-гнійні палички й туберкульоз. На черевиках — сибірку. В кишенях проживали анаероби правця. У складках пальта — поворотна гарячка, ящур. На капелюсі — сказ, віспа, бешиха... Від цих новин мене почала трусити лихоманка. Скільки невидимих ворогів чекало нагоди, щоб накинутись на мене і звалити з ніг! Що не кажи, а Земля має свої небезпеки. Це трохи примирило мене з зоряною подорожжю.

Мені довелося перенести промивання шлунка, кишок і пройти нові для мене процедури опромінювання невідомими апаратами. Ці апарати мусили вбити шкідливих мікробів, що живуть у моєму організмі. Все це добре мене вимучило.

— Лікарю, — сказав я. — Ці запобіжні заходи не досягають мети. Як тільки я вийду з вашої камери, мікроби знову накинуться на мене.

— Це вірно, але ви принаймні позбулися тих мікробів, які привезли з великого міста. В кубічному метрі повітря в центрі Ленінграда є тисячі бактерій, у парках — тільки сотні, а вже на висоті Ісаакія — лише десятки. У нас на Памірі — одиниці. Холод і палюче сонце, відсутність пилу, сухість — чудові дезінфектори. На Кеці ви знову потрапите в чистилище. Тут ми очищаємо тільки начорно. А там вас уже очистять як слід. Неприємно? Нічого не вдієш. Зате там ви будете цілком спокійні, що не захворієте ні на які інфекційні хвороби. Принаймні там риск зведено до мінімуму. А тут ви рискуєте щохвилини.

— Це дуже приємно, — сказав я, вбираючись у дезинфікований одяг, — якщо тільки я не згорю, не задихнуся, не...

— Згоріти і задихнутися можна й на Землі! — перебив мене лікар.

Коли я вийшов на вулицю, наш автомобіль уже стояв біля тротуару. Незабаром і Тоня вийшла з жіночого відділу дезинфекційної камери. Вона посміхнулась до мене і сіла поряд. Автомобіль рушив.

— Добре помились?

— Авжеж, баня вийшла чудова. Змив триста квадрильйонів двісті трильйонів сто більйонів мікробів.

Я поглянув на Тоню. Вона посвіжішала, загоріла, на щоках з'явився рум'янець. Вона була зовсім спокійна, ніби ми зібралися в парк культури. Ні, таки добре, що я згодився летіти з нею.

Полудень. Сонце стоїть майже над головою. Небо синє, прозоре, як гірський кришталь. Виблискує на горах сніг, синіють застиглі крижані річки льодовиків, внизу весело шумлять гірські струмки і водопади, ще нижче зеленіють лани, і на них, ніби грудки снігу, пасуться отари овець. Незважаючи на палюче сонце, вітер приносить льодове дихання гір. Яка красива наша Земля! А через кілька хвилин я покину її і полечу в чорну безодню неба. Справді, про це краще читати в романах...

— Ось наша ракета, — радісно вигукнула Тоня. — Вона схожа на риб'ячий пузир. Дивіться, товстенький лікар уже чекає нас.

Ми зійшли з автомобіля, і я за звичкою простяг руку лікареві, але він швидко сховав свої за спину.

— Не забувайте, що ви вже дезинфіковані. Не торкайтеся більше ні до чого земного.

Гай-гай, я відречений від землі. Добре, що Тоня теж "неземна". Я взяв її під руку, і ми пішли до ракети.

— Ось наше дітище, — сказав лікар, показуючи на ракету. — Бачите — у неї нема коліс. Замість рейок вона ковзає по сталевих жолобах. У корпусі ракети є невеликі заглибини для куль, і вона ковзає на цих кулях. Струм для розгону дає земна електростанція. Проводом є металевий лотік-жолоб… А у вас уже нормальний колір обличчя. Звикаєте? Чудово, чудово. Передайте мій привіт небожителям. Попросіть лікаря Ганну Гнатівну Меллер надіслати з ракетою "Кец-п'ять" місячний звіт. Це дуже симпатична жінка. Лікар, який має найменшу в світі практику. Але роботи у неї все ж вистачає…

Вовче завивання сирени заглушило слова лікаря. Люк ракети відкрився. На землю спустився трап.

— Ну, вам пора! Всього найкращого! — сказав лікар, знову завбачливо ховаючи руки за спину. — Пишіть.

Трап мав лише десять приступок, але поки я піднімався, у мене сильно забилося серце. Слідом за мною ввійшла Тоня, за нею механік. Пілот уже давно сидів на місці. Ми ледве розмістилися у вузькій камері, освітленій електричною лампою. Камера була схожа на кабіну маленького ліфта. Двері безшумно зачинились. "Як віко домовини", — подумав я.

Зв'язок із Землею був перерваний.

VII. КОРОТКА ПОДОРОЖ

Віконниці у вікнах нашої каюти були закриті, я не бачив, що робиться зовні, і напружено чекав першого поштовху. Стрілки годинника зійшлися на дванадцятій, а ми залишались зовсім нерухомими. Дивно. Очевидно, щось затримувало наш відліт.

— Мені здається, рухаємось! — сказала Тоня.

— Я нічого не відчуваю.

— Це, мабуть, тому, що ракета поволі і плавно йде на своїх кулях-колесах.

Раптом мене легко відкинуло на спинку крісла.

— Звичайно, рухаємось! — вигукнула Тоня. — Відчуваєте? Спина все більше притискається до спинки крісла.

— Так, відчуваю.

Та ось залунав гуркіт вибуху, перейшовши у виття. Ракета дрібно затремтіла. Тепер уже не було ніяких сумнівів: ми летіли. З кожною секундою ставало все тепліше. Центр ваги почав переміщатися на спину. Нарешті почало здаватися, ніби я не сиджу в кріслі, а лежу на спині в ліжку, піднявши над собою зігнуті в колінах ноги. Очевидно, ракета набирала вертикального напряму.

— Ми схожі на жуків, перевернутих на спину, — сказала Тоня.

— Та ще притиснутих зверху доброю цеглиною, — додав я. — Досить сильно тисне на груди.

— Так. І руки стали свинцеві — не підвести.

Коли вибухи припинялись, ставало легше. Незважаючи на всі ізоляційні прокладки та холодильники, було дуже жарко: ми пролітали крізь атмосферу — ракета нагрівалась від тертя.

Знову перепочинок. Вибухів немає. Я зітхнув вільніше. Раптом короткий вибух, і я відчув, що падаю на правий бік. Звичайно, аварія. Зараз ми вдаримось об Намір. Я судорожно хапаюсь за Тонине плече.

— Мабуть, зіткнулися з болідом[2]… — белькочу я.

Обличчя Тоні зблідло, в очах переляк, але вона говорить спокійно:

— Тримайтесь, як я, за спинку крісла.

Та ось ракета починає вирівнюватись. Вибухи припиняються. В ракеті стає прохолодніше. По тілу поширюється почуття легкості. Я підводжу руки, ворушу ногами. Як приємно, легко! Намагаюсь звестися на ноги і, непомітно відірвавшись від крісла, повисаю в повітрі, потім поволі спускаюсь у крісло. Тоня вимахує руками, як птах крилами, і співає. Ми сміємось! Напрочуд приємне відчуття.

Раптом віконниця ілюмінатора відкривається. Перед нами небо. Воно рясно усіяне немерехтливими зірками і злегка забарвлене в карміновий колір. Чумацький Шлях весь поцяткований різнобарвними зірками, він зовсім не молочного кольору, як ми бачимо його з Землі.

Тоня показує мені на велику зірку біля альфи[3] Великого Воза — нова зірка в знайомому сузір'ї.

— Кец… Зірка Кец, — каже Тоня.

Серед незліченної кількості немерехтливих зірок вона одна миготить промінням то червоним, то зеленим, то оранжевим. То раптом спалахує яскравіше, то згасає, то спалахує знову… Зірка зростає на наших очах і поволі наближається до правої сторони вікна. Отже, ракета летить до неї по кривій лінії. Зірка викидає довге блакитне проміння і заходить за край вікна. Тепер на темному фоні неба видно тільки зірки та білясті туманності. Вони здаються зовсім близькими, ці далекі зоряні світи…

Віконниця закривається. Знову працюють вибухові апарати. Ракета маневрує. Цікаво було б подивитися, як вона причалить до небесного ракетодрому…

Невеличкий поштовх, зупинка. Невже подорож закінчилась? Ми відчуваємо дивну невагомість.

Двері в капітанську рубку відчиняються. Капітан, лежачи на підлозі, спускається вниз, тримаючись за невеликі скоби. За капітаном, теж плазом, посувається молодий чоловік, якого ми досі не бачили.

— Пробачте за неприємні секунди, яких ви зазнали під час подорожі. Винен мій молодий практикант: це він занадто круто повернув руль напряму, і ви, мабуть, позлітали з своїх крісел.

Капітан торкається вказівним пальцем до молодого чоловіка, і той, легко, як пушинка, сміючись, відлітає вбік.

— Ну, все скінчилося гаразд. Надягайте теплі костюми і кисневі маски. Филипченко, — це був молодий пілот, — допоможіть їм.

З рубки виповз бортмеханік у міжпланетному костюмі. Він був схожий на водолаза, тільки скафандр був менший, ніж водолазний, та на плечах у нього був білий плащ, зроблений з блискучої, як алюміній, матерії.

— Ці плащі, — пояснив капітан, — якщо буде холодно, зсунете набік. Нехай сонячне проміння вас нагріває. А коли стане дуже жарко, то прикрийтесь плащем. Він відбиває сонячне проміння.

За допомогою бортмеханіка і капітана ми швидко одягли міжпланетні костюми і з хвилюванням чекали виходу з ракети.

VIII. НЕБЕСНА ДИТИНА

Нас перевели в повітряну камеру і почали поступово викачувати повітря. Скоро утворилась "міжпланетна пустота", і двері відчинились.

Я переступив через поріг. Трапу не було, — ракета лежала боком. В першу мить я був засліплений і приголомшений. Переді мною яскраво виблискувала поверхня величезної кулі діаметром у кілька кілометрів.

Не встиг я ступити й кроку, як біля мене опинився "зоряний житель" у міжпланетному костюмі. Він з надзвичайною спритністю і швидкістю накинув мені на руку шовковий аркан. Непоганий початок. Я розсердився, смикнув руку, гнівно тупнув ногою... І в ту ж мить знявся вгору на десяток метрів. "Зоряний житель" швидко притягнув мене за шовковий шнурок до поверхні блискучої кулі. Я зрозумів: якби мене не прив'язали, то при першому необережному русі я полетів би в світовий простір і піймати мене було б нелегко. Але як же я не потягнув за собою людину, яка тримала мене на аркані? Я подивився на "землю" і побачив, що на її блискучій поверхні дуже багато скоб, за які чіпляється ногами мій провідник.

Поряд я побачив Тоню, у неї теж був супутник, що тримав її на аркані. Я хотів наблизитись до неї, але дорогу мені перетяв мій провідник.

Крізь скло скафандра я бачив його усміхнене молоде обличчя. Він торкнувся своїм скафандром до мого, щоб я міг чути, і сказав:

— Тримайтесь міцно за мою руку.

Я скорився. Мій супутник висмикнув ногу з скоби і спритно підстрибнув. За його спиною блиснуло полум'я, І відчув поштовх, і ми помчали вперед над кулястою "місячною" поверхнею. У мого провідника була портативна ракета-ранець для недалеких польотів у міжпланетних просторах. Спритно стріляючи то задніми, то боковими, то верхніми, то нижніми "револьверами" ранця, він тягнув мене за собою чимраз далі по дузі над поверхнею кулі. Незважаючи на спритність мого супутника, ми перекидалися, як клоуни на цирковому манежі, — то догори, то вниз головою, але це майже не викликало приливів крові.

Незабаром наша ракета зникла за обрієм. Ми перелетіли порожній простір, що відокремлював ракетодром від Зірки Кец. Проте, коли говорити про мої почуття, мені здавалось, що ми стоїмо на місці, а на нас летить блискуча труба, дедалі збільшуючись у розмірах. Ось вона повернулась на поперечній осі, і з'явився її кінець, замкнений блискучою півсферою. З цього боку труба здавалась невеликою проти "місяця-ракетодрому" кулею. І ця куля, як бомба, летіла прямо на нас. Відчуття було не зовсім приємне: ось-ось блискуча бомба розіб'є нас на друзки. Але раптом бомба з надзвичайною швидкістю описала в небі півколо і опинилася за нашою спиною. Це мій провідник повернув нас спиною до Зірки, щоб загальмувати політ. Кілька коротких вибухів, кілька поштовхів невидимої широкої долоні в спину, і мій супутник ухопився за скобу на поверхні півкулі.

Нас, мабуть, чекали. Скоро ми "причалили", у стіні півкулі відчинилися двері. Супутник вштовхнув мене всередину, вліз сам, і двері зачинились.

Знову повітряна камера, освітлена електричною лампою. На стіні манометр, барометр, термометр. Мій провідник підійшов до апаратів і почав стежити за ними. Коли тиск і температура вже були достатні, він почав роздягатися і жестом запропонував мені зробити те саме.

— Ну, що, наперекидались? — спитав він, сміючись. — Це я навмисне так летів.

— Хотіли пожартувати?

— Ні. Для вашої ж користі. Я побоювався, що ви можете натерпітися від жари і холоду, не вміючи орудувати плащем для регулювання температури. Тому я й вертів вас, як шматок баранини на рожні, щоб ви рівномірно "підсмажувались" на сонці, — сказав він, зовсім звільнившись від міжпланетного костюма. — Ну, дозвольте відрекомендуватись. Крамер, лаборант-біолог Зірки Кец. А ви? Працювати до нас?

— Так, теж біолог. Артем'єв, Леонід Васильович.

— Чудово! Будемо працювати разом.

Я почав складати одяг. І раптом відчув, що фізичний закон — "сила дії дорівнює силі протидії" — виявляється тут у чистому вигляді, не затемнений земним притяганням. Тут усі речі, і сама людина обертаються на "реактивні прилади". Я відкинув костюм, кажучи поземному, "вниз", а сам, відштовхнувшись від нього, підстрибнув угору. Вийшло: чи то я скинув костюм, чи то. він мене підкинув.

— Тепер мені і вам треба почиститись — пройти дезинфекційну камеру, — сказав Крамер.

— А вам навіщо? — здивовано спитав я.

— Та я теж торкався до вас.

"Он як! Ніби я прибув з зачумленої місцевості", — подумав я.

І ось я знову в чистилищі. Знову камера з гудучими апаратами, які пронизують тіло невидимим промінням. Знову чистий, стерилізований одяг, знову медичний — останній — огляд у маленькій білій амбулаторії "зоряного лікаря".

У цій небесній амбулаторії не було ні стільців, ні столів. Лише ящики з медичними інструментами, прикріплені до стін легкими закріпками.

Нас зустріла жінка-лікар — Ганна Гнатівна Меллер.

У легкому вбранні сріблястого кольору, незважаючи на свої сорок років, вона скидалася на підлітка. Я передав їй привіт і прохання "земного лікаря" міста Кец.

Після дезинфекції вона сказала мені, що на моєму земному одягу знайшлося ще немало мікробів.

— Я неодмінно напишу у відділ охорони здоров'я міста Кец, що у них погано стежать за нігтями. Під вашими нігтями була ціла колонія бактерій. Перед тим, як їхати на Зірку, треба обрізати і чистити нігті. Ну, а загалом ви здорові і тепер відносно чисті... Зараз вас віднесуть у вашу кімнату, а потім нагодують.

— Віднесуть? Нагодують? — здивовано спитав я. — Адже я не тяжкий хворий і не дитина. Сподіваюсь, я сам дійду і поїм.

— Не хваліться! Для неба ви ще новонароджений.

І вона стукнула мене по спині. Я стрімголов відлетів у другий кінець камери, відштовхнувся від стіни, відлетів на середину і "повис", безпомічно вимахуючи ногами.

— Ну що, пересвідчились? — сміючись, сказала Меллер. — Адже ж у нас тут вага все-таки існує. Немовля ви ще. Ну, пройдіться!

Де там! Лише через хвилину мої ноги торкнулися підлоги. Я спробував ступити і знову знявся в повітря. Ударившись головою об "стелю" і майже не відчувши удару, я безпорадно замахав руками. Відчинились двері, і ввійшов мій знайомий Крамер, біолог. Побачивши мене, він розсміявся.

— Ось візьміть на буксир цю дитину і проведіть її в кімнату номер шість, — звернулась до Крамера Ганна Гнатівна. — Вона погано переносить розріджене повітря. Дайте їй половинний повітряний пайок.

— Чи не можна для початку нормальний тиск? — попросив я.

— Досить половини. Треба звикати.

— Дайте вашу руку, — сказав Крамер.

Чіпляючись ногами за ремінні скоби в підлозі, він досить швидко і легко підійшов до мене, взяв мене рукою за пояс і вийшов у широкий коридор. Повертів мене, ніби я легенький гумовий м'яч і кинув уздовж коридору. Я скрикнув і полетів. Поштовх був так розрахований, що, пролетівши метрів з десять по косій лінії, я наблизився до стіни.

— Хапайтесь за ремінець! — крикнув Крамер.

Ці ремінці, що нагадували ручки портпледа, були всюди: на стінах, на підлозі, на стелі. Я вхопився за ручку щосили, чекаючи, що мене рвоне під час зупинки, але в ту ж мить з подивом спостеріг, що в руці не відчувається напруження. Крамер був уже біля мене. Він відчинив двері і, взявши мене під пахву, ввійшов у кімнату циліндричної форми. Ні ліжка, ні стола, ні стільців тут не було. Тільки ремінці на стінах та широке вікно, завішене прозорою зеленуватою матерією. І тому світло в кімнаті було зеленувате.

— Ну, сідайте і будьте як дома, — пожартував Крамер. — Зараз я додам кисню.

— Скажіть, Крамер, чому у вас ракетодром окремо від Зірки?

— Це у нас недавній винахід. Раніше ракети причалювали безпосередньо до Зірки Кец. Але не всі пілоти однаково вправні. Зовсім без поштовху важко причалити. І ось одного разу капітан зорельота "Кец-сім" сильно ударив Зірку Кец. Потерпіла велика оранжерея: в ній розбилися шибки і частина рослин загинула. Ремонтні роботи тривають досі. Після цього нещасливого випадку наші інженери вирішили збудувати ракетодром окремо від Зірки. Спочатку це був величезний плоский диск. Але практика показала, що для причалювання зручніша півсфера. Коли ремонт оранжереї закінчиться, ми примусимо Зірку Кец

обертатися разом з оранжереєю на поперечній осі. Утвориться відцентрова сила, з'явиться й вага.

— А що це за різнобарвне проміння, яке ми бачили під час польоту? — спитав я.

— Це світлові сигнали. Таку малесеньку зірочку нелегко знайти в небесних просторах. От ми й улаштували "бенгальське освітлення". Як ви себе почуваєте? Легше дихається? Більше не дам, інакше ви сп'янієте від чистого кисню. Вам не жарко?

— Трохи холоднувато, — відповів я.

Крамер одним стрибком опинився біля вікна і відсунув завісу. Сліпуче проміння сонця сповнило кімнату. Температура почала швидко підвищуватись. Крамер стрибнув до протилежної стіни і відкрив віконницю.

— А ось помилуйтесь на цю красуню.

Я повернувся до вікна і завмер від захоплення. Земля займала половину небосхилу. Я дивився на неї з висоти тисячі кілометрів. Вона здавалась не опуклою кулею, як я сподівався, а вгнутою. Краї її, дуже нерівні, вкриті зубцями гірських вершин, були немов оповиті серпанком туману. Неясні, "розмиті" обриси. Далі від краю Землі йшли довгасті сірі плями — хмари, затемнені товстим шаром атмосфери. Ближче до центра — теж плями, але світлі. Я пізнав Льодовитий океан, обриси берегів Сибіру і Північної Європи. Сліпучо яскравою плямою вирізнявся Північний полюс. Маленькою іскоркою відбивалося Сонце в Баренцовому морі.

Поки я роздивлявся Землю, вона набрала вигляду величезного щербатого Місяця. Я не міг відірвати очей від велетенського півмісяця, яскраво освітленого Сонцем.

— Наша Зірка Кец, — пояснив мені Крамер, — летить на схід і робить повний оберт навколо Землі за сто хвилин. Сонячний день у нас триває всього шістдесят сім хвилин, а ніч — тридцять три. Через сорок-п'ятдесят хвилин ми вступаємо в тінь Землі...

Темну частину Землі, слабо освітлену відбитим світлом Місяця, було ледве видно. Межа темної і світлої смуг дуже вирізнялась величезними, майже чорними зубцями — тінями гір. Та ось я побачив і Місяць, справжній Місяць. Він здавався зовсім близьким, але дуже маленьким проти того, яким здається з Землі.

Нарешті Сонце зовсім заховалось за Землею. Тепер я бачив Землю у формі темного диска, оточеного досить яскравим кільцем світла зірниці. Це проміння невидимого Сонця освітлювало атмосферу. Рожевий відблиск проходив у нашу кімнату.

— Як бачите, у нас тут темряви не буває, — сказав Крамер. — Зірниця Землі цілком заміняє нам місячне світло, коли Місяць заходить за Землю.

— Мені здається, в ракеті похолоднішало, — зауважив я.

— Так. Нічна прохолода, — відповів Крамер. — Але це зниження температури зовсім незначне. Середній шар оболонки нашої станції добре захищає її від теплового випромінювання, до того ж сама Земля випромінює багато тепла, ніч на Зірці Кец дуже коротка, тому ми не ризикуємо замерзнути. Для нас, біологів, це дуже добре. Але наші фізики незадоволені: їм нелегко добувати для дослідів температуру, близьку до абсолютного нуля. Земля, немов величезна піч, дихає теплом навіть на відстані тисячі кілометрів. Рослини нашої оранжереї без шкоди переносять коротку нічну прохолоду. Ми навіть не користуємось електричними печами. У нас тут чудовий гірський клімат. Незабаром на ваших блідих ленінградських щоках заграє рум'янець. Я тут поповнішав, у мене з'явився апетит.

— Признаюсь, що і я їсти хочу, — сказав я.

— То летімо в їдальню, — запропонував Крамер, простягаючи мені бронзову від загару руку.

Він вивів мене в коридор, і ми, підстрибуючи і хапаючись за ремінці, рушили до їдальні.

Це була велика кімната циліндричної форми, позолочена першим промінням "ранку". Велике гратчасте вікно з товстими шибками було оточене рамкою яскраво-зелених витких рослин. Такої яскравої зелені мені на Землі не доводилось бачити.

— А ось і він!

Я озираюсь на знайомий голос і бачу Меллер. Вона приліпилась до стіни, як ластівка, а біля неї Тоня в легкій бузковій сукні. Волосся в Тоні після дезинфекційних процедур скуйовджене. Я радісно посміхаюсь їй.

— Будь ласка, заходьте сюди, — запрошує Меллер. — Ну, чим вас частувати?

Переді мною на поличці герметично закриті банки, балони, куби, кулі.

— Ми вас годуватимемо з соски рідкою їжею, манною кашею. З твердими шматками ви ще не справитесь: вилетять з рук — не впіймаєте. У нас тут більше вегетаріанська їжа. Зате власні плантації. Тут яблучний мус, — вона показала на закриту банку, — тут полуниці з рисом, абрикоси, персики, маседуан з бананів, ріпа Кец, — такої ви на Землі не їли… Хочете ріпи?

І Меллер вправно зняла з полиці циліндр з трубочкою збоку. У задній стінці циліндра була трубка трохи ширша. Цю трубку Меллер вставила в

невеличкий насос і почала качати. З наконечника бокової трубки з'явилася жовтувата піна. Меллер простягнула циліндр Тоні.

— Беріть і смокчіть. Якщо смоктати буде важко, підкачайте повітря. Наконечники стерилізовані. Чого кривитесь? Наш посуд не такий красивий, як грецькі чаші, зате добрий для тутешніх умов.

Тоня нерішуче взяла трубку в рот.

— Ну як? — спитала Меллер.

— Дуже смачно.

Крамер подав мені другу "соску". Напіврідка жовта кашка з "кецівської ріпи" була справді дуже смачна. Маседуан з бананів теж добрий. Я не встигав підкачувати насос. Потім нас почастували желе з абрикосів і мусом з полуниць.

Я їв залюбки. Але Тоня була заклопотана і майже нічого не їла.

В коридорі я наздогнав її, схопив за руку і спитав:

— Чим ви заклопотані, Тоню?

— Я зараз була у директора Зірки Кец, розпитувала про Євгеньєва. його вже немає на Зірці. Він вирушив у довгу міжпланетну подорож.

— Значить, і ми полетимо за ним? — стурбовано спитав я.

— На жаль, ні! — відповіла вона. — Нам треба працювати. Але директор сказав, що, можливо, ви зробите міжпланетну подорож.

— А куди? — злякано спитав я.

— Ще не знаю. На Місяць, на Марс — може, й далі.

— Чи не можна з Євгеньєвим поговорити по радіо?

— Можна. Зв'язок Кеца по радіо неможливий тільки з Землею: заважає Хевісайдів шар. Він відбиває радіопроміння. Мені саме доведеться працювати над тим, щоб коротким промінням пробити цей шар і встановити радіозв'язок з Землею. Поки що зв'язок підтримується світловим телеграфом. Прожектор на мільйон свічок дає спалахи, які прекрасно приймаються на Землі, коли небо не вкрите хмарами. Але на Памірі, в місті Кец, небо майже завжди безхмарне. З ракетами ж, які летять у міжпланетному просторі, Зірка Кец говорить по радіо... Зараз я піду на радіостанцію і постараюсь налагодити зв'язок з ракетою, яка досліджує світовий простір між Зіркою Кец і Місяцем... А вас директор просив зайти до нього. — Глянувши на годинник-браслет, Тоня додала: — Хоч до директора сьогодні вже пізно. Летімо разом на радіостанцію. Кімната номер дев'ять.

Величезний коридор, яскраво освітлений електричними лампами, простягався в далечінь, як тунель підземної дороги. Голоси тут звучали тихше, ніж звичайно, бо повітря було розріджене, і я не зразу почув, що мене кличуть.

Це був Крамер. Він летів до нас, вимахуючи невеликими крилами. Збоку і над спиною в нього стирчали якісь предмети, схожі на згорнуті віяла.

— Ось вам крила, — сказав він, — щоб ви зовсім були схожі на небожителів. Ці штуки, коли вони розгорнуті, трохи нагадують крила кажанів. Прикріплюються до кистей рук. Можуть згортатися і відкидатися назад, і тоді ви можете вільно брати все.

Крамер вправно прикріпив нам крила завбільшки з великий лопух, показав, як орудувати механізмом, і полетів назад: Я і Тоня почали

літати. Ми не раз стукались головами, ударялися об стіни, робили несподівані повороти. Проте незграбні рухи не завдавали нам болю.

— Справді, ми схожі на кажанів, — сміючись, сказала Тоня. — Ну, хто перший долетить до радіостанції?

Ми рушили з місця.

— А чому так безлюдно в коридорі? — спитав я.

— Усі на роботі, — сказала Тоня. — Тут, кажуть, вечорами публіка літає роєм. Як хрущі погожого дня!

Ми підлетіли до кімнати номер дев'ять. Тоня натиснула кнопку, і двері нечутно відчинились. Перше, що нас здивувало, — це радист. Він, надівши навушники, примостився на "стелі" і записував радіотелефонограму.

— Готово, — сказав він, ховаючи записну книжку в торбинку біля пояса; ця торбинка заміняла йому шухляду письмового стола. — Ви хочете поговорити з Євгеньєвим? Спробуємо.

— А це важко? — спитала Тоня.

— Ні, неважко, але у мене сьогодні не працює довгохвильовий передавач, а на короткій хвилі знайти ракету, яка спіраллю піднімається над Землею, трохи складніше. Я зараз обчислю місце перебування ракети і спробую…

Але в цей момент він ненароком зачепився ногою за стіну і відлетів убік. Його затримали шнури радіонавушників, і вмить радист набрав попереднього положення. Вийнявши записну книжку, він подивився на хронометр і заглибився в розрахунки. Вони забрали небагато часу. А потім взявся настроювати апарат.

— Алло… Алло! Говорить Зірка Кец! Так. Так. Покличте до апарата Євгеньєва. Нема? Скажіть йому, щоб він, коли повернеться, викликав Зірку Кец. З ним має говорити нова співробітниця Зірки Кец. Прізвище…

— Антоніна Герасимова! — поспішила сказати Тоня.

— Товаришка Герасимова. Чуєш? Так. Багато? Добрий улов? Поздоровляю.

Він виключив апарат і сказав:

— Євгеньєва немає в ракеті. Він вилетів у міжпланетний простір на промисел і повернеться години через три. Ловить дрібні астероїди. Чудовий будівельний матеріал. Залізо, алюміній, граніти. Я викличу вас, коли Євгеньєв буде біля радіотелефону.

IX. В БІБЛІОТЕЦІ

За вечірнім чаєм до мене підлетів Крамер.

— Ви вільні сьогодні ввечері? — спитав він мене і пояснив: — Не дивуйтесь, будь ласка, на Зірці стохвилинна доба, але за звичкою ми робочий день обчислюємо за земним часом. Зачиняючи віконниці, робимо "ніч" і спимо шість-сім "зоряних" діб. Зараз за московським часом восьма година вечора. Чи не Хочете ознайомитися і нашою бібліотекою?

— Залюбки, — відповів я.

Як і всі приміщення на Зірці Кец, бібліотека являла собою циліндр. Вікон не було. Бокові стіни були поспіль вкриті ящиками.

По поздовжній осі циліндра — від дверей до протилежної стіни — було натягнуто чотири тонких троси. Тримаючись за них, відвідувачі

пересувалися в цьому своєрідному коридорі. Простір між "коридором" і боковими стінками був заповнений рядом сітчастих ліжок. В приміщенні було чисте, озоноване повітря з запахом хвої. Газонаповнені трубки, проходячи між ящиками, світилися приємним матовим світлом. Тиша. На деяких ліжках лежать люди з одягненими на голову чорними коробками, зрідка повертаючи круглі рукоятки на коробках.

Дивна бібліотека! Можна подумати, що тут не читають, а проходять якийсь курс лікування.

Перебираючи руками трос, я посуваюсь за Крамером до протилежного кінця бібліотеки. Там на фоні складених стіною чорних ящиків пурхає дівчина в яскраво-червоній шовковій сукні.

— Наша бібліотекарка, Ельза Нільсон. Познайомтеся, — каже Крамер і, жартуючи, кидає мене до дівчини.

Вона, сміючись, ловить мене на льоту, і ми знайомимось.

— Що читатимете? — питає вона. — У нас мільйон примірників книжок майже всіма мовами світу.

Мільйон примірників! Де ж вони можуть розміститись тут. Але потім я здогадуюсь:

— Фільмотека!

— Так, книжки на плівці, — каже Нільсон. — Читають їх за допомогою проекційного ліхтаря.

— Легко і компактно, — додає Крамер. — Цілий том, сторінка за сторінкою надрукований на плівці, забирає місця не більше, ніж котушка ниток.

— А газети? — питаю я.

— Їх заміняють радіо і телевізор, — відповідає Нільсон.

— Книжки на плівках — це вже не новина, — каже Крамер. — У нас є речі й цікавіші. Яку ж програму вечора ми складемо для товариша Артем'єва? Давайте так: спочатку світова хроніка. Покажемо, що на Зірці Кец Ми не відстали від світових подій. Потім дайте "Сонячний стовп"...

— Це новий роман? — спитав я.

— Так, до певної міри, — відповів, посміхаючись, Крамер. — Ну, і хоча б "Атмосферну електростанцію".

Кивнувши головою, Нільсон вийняла з ящика круглі плоскі металеві коробки.

Крамер запропонував мені лягти на ліжко. Потім, поклавши ці коробки в чорний ящик з ручками, надів його мені на голову.

— Лежіть, слухайте, дивіться, — сказав він.

— Лежу, але нічого не бачу і не чую. Абсолютна тиша і темрява.

— Поверніть ручку з правого боку.

Я повернув. Щось цокнуло, тихо задзижчало. Яскраве світло засліпило мене. Я на мить заплющив очі і в той же час почув голос: "Тропічні джунглі Африки розчищають під культурне землеробство".

Я розплющив очі і побачив у сліпучому промінні африканського сонця синьо-зелену поверхню океану, з на ній — вишикуваний у бойову

лінію величезний флот: дредноути, наддредноути, лінкори, крейсери та винищувачі всіх типів і систем. Тут були і старі військові кораблі, що викидали з широкогорлих труб клуби чорного диму, і новіші теплоходи з двигунами внутрішнього згоряння, і найновіші — з електричними двигунами.

Це видовище було таке несподіване, що я мимоволі здригнувся. Невже знову війна? Але яка ж може бути війна, коли з капіталізмом покінчено в усьому світі? Чи, може, мене частують старим фільмом з часів останньої війни, яка привела до революції?

"Військовий флот — знаряддя винищення — ми перетворили на мирний вантажний транспорт", — провадив далі той самий голос.

Ах, от у чім річ! Засліплений яскравим світлом, я зразу не помітив, що бойові башти з величезними морськими гарматами знято. Замість них на кораблях встановлено вантажні крани. Сотні метушливих катерів, буксирів, барж снують між "бойовою" лінією суден і новенькою гаванню. В гавані кипить робота: розвантажують судна.

Я знову повернув ручку. І... це теж схоже на війну.

Величезний табір, білі намети і фанерні будиночки, пофарбовані в білий колір. Біля будиночків і наметів люди в білих костюмах — європейці й чорношкірі. За табором майже до зеніту здіймається димова заслона. Дим клубоче, ніби від величезної пожежі...

Новий "кадр" — суцільна стіна непрохідного тропічного лісу палає в огні. На попелищі стоять величезні фургони-коробки з металевої сітки на сталевих каркасах. У них порпаються люди, викорчовуючи невеликими машинами пні.

"Тропіки — найбагатші на сонце місця на Землі. Але вони були недоступні для культурного землеробства. Непрохідні ліси, болота, хижі

звірі, отруйні гади, комахи, згубні пропасниці, — ось чим були тропіки. Дивіться, чим вони стають тепер..."

Рівнина. Трактори обробляють землю. Чорношкірі трактористи виблискують білими зубами, весело посміхаючись. На горизонті багатоповерхові будинки, густа зелень садів. "Тропіки прогодують мільйони людей... Ідея Ціолковського перетворюється в життя..."

"Як, і тут Ціолковський? — дивуюсь я. — Скільки ж ідей встиг він заготувати про запас майбутньому людству!"

І, ніби у відповідь на цю думку, я побачив інші картини великого перетворення Землі за ідеями Ціолковського.

Перетворення в оазиси пустель за допомогою енергії Сонця; пристосування під житло і оранжерейне "озеленення" досі неприступних гір; сонячні двигуни, машини, що працюють силою припливів, відпливів і морських хвиль; нові види рослин, які використовують більший процент сонячної енергії.

А це вже стосується мого фаху. Про ці досягнення мені відомо.

Світова кінохроніка закінчилась. Після хвилинної перерви я знову почув голос. І все, що він розповідав, немов наяву проходило перед моїми очима.

* * *

"Я брав участь у випробувальному пробігові аеросаней нового типу, — говорив голос. — Умови було поставлено досить важкі: проїхати сотні кілометрів тундри далеко за Полярним колом.

Я був начальником пробігу і очолював колону. Ми прямували на північ.

Було темно. Північне сяйво не палало на небі. Лише фари освітлювали путь. Стояли п'ятдесятиградусні морози. Навколо безлюдна засніжена рівнина.

Ми їхали два дні, поглядаючи на компас.

І раптом нам здалося, що небо на обрії рожевіє. — Починається північне сяйво. Буде веселіше їхати, — сказав мій товариш, який вів наші сани.

Через півгодини північний небосхил розгорівся ще яскравіше.

— Дивне якесь північне сяйво, — сказав я супутникові. — Світло зовсім не міниться. І кольори не ті. Звичайно північне сяйво спочатку буває зеленувате, потім розцвічується рожевим кольором різних відтінків. А це світло ніби зірниця, і до того ж зовсім нерухоме. Воно лише поступово посилюється і поволі переходить від рожевого до білого, в міру того як ми посуваємось вперед.

— Може, це зодіакальне[4] світло? — сказав мій товариш.

— Це неможливо, зважаючи на місце і час. Та й не схоже: дивіться — світлова смуга проходить майже від зеніту до обрію, поступово розширяючись, як конус.

Ми так захопилися спогляданням загадкового небесного явища, що не помітили глибокої лощовини з досить крутим схилом і мало не поламали санних лиж.

Через кілька хвилин, вибравшись з лощовини, ми помітили потепління. Термометр показував тридцять вісім нижче нуля, а всього годину тому було п'ятдесят.

— Може, це світло випромінює тепло? — сказав я.

— Коли так, то це зовсім не можна пояснити, — заперечив супутник. — Світловий стовп, який отеплює тундру!

Він засміявся.

Стовп лежав на ншому шляху, і нам нічого більше не лишалось, як їхати до цього світового конуса і дізнатися, якщо пощастить, в чому річ.

Ми їхали, а навколо ставало дедалі тепліше й світліше. Скоро мій товариш погасив фари, — вони вже були непотрібні. Далі ми помітили чимраз сильніший рух повітря в напрямі до світлового конуса, а на його вершині побачили сліпучий вузький серп, ніби серп Венери, коли дивитися на неї в бінокль.

Проте в міру нашого просування загадка не тільки не розгадувалась, а ставала ще заплутанішою.

— Це світло надзвичайно нагадує сонячне, — здивовано сказав мій товариш.

Незабаром стало ясно, як удень. Але праворуч, ліворуч і позаду від нас були сутінки, що переходили на обрії в цілковиту темряву. Вітер, що стелився по Землі, дедалі посилювався, здіймаючи вгору сніговий пил. Ми їхали наче в сніговому самумі.

Тимчасом температура почала дуже швидко підвищуватися.

— Мінус тридцять... Двадцять п'ять... Сімнадцять... Дев'ять... — сповіщав мій супутник. — Нуль... Два градуси вище нуля... І це після п'ятдесяти холоду! Тепер мені стає зрозумілим вітер. Очевидно, цей "сонячний стовп" нагріває повітря і ґрунт, — утворюється велика різниця температур. Холодне повітря припливає знизу до теплої зони, а вгорі, мабуть, є зворотні течії теплого повітря.

Але ось ми наблизилися до смуги, на яку безпосередньо падало світлове проміння. Сніжинки, захоплювані вітром, танули: буран перейшов у дощ, який падав не з неба, а налітав ззаду; сніг на землі хутко танув, став пухкий і мокрий. На схилах горбів і видолинків уже дзюрчали струмки. Санна дорога псувалась. Темна морозна полярна зима, немов у казці, оберталася на дружну весну.

Їхати далі ставало небезпечно: можна поламати сани. Я спинився. Спинився і весь поїзд. З аеросаней почали вискакувати водії, інженери, кореспонденти, кінооператори — учасники пробігу. Вони не менше, ніж я, були зацікавлені незвичайним явищем.

Я звелів поставити кілька саней боком, щоб захиститись від вітру, і відкрив нараду. Вона тривала недовго. Всі були згодні, що їхати далі небезпечно, і вирішили, що кілька чоловік повинні супроводити мене в пішохідній експедиції, а решта залишиться з саньми. Ми. ж, з'ясувавши в чому річ, повернемось, а потім усі разом об'їдемо "сонячний стовп" стороною і рушимо далі.

На місці нашої зупинки термометр показував вісім градусів тепла за Цельсієм. Тому, скинувши хутряний одяг, ми надягли мисливські чоботи і шкіряні костюми, взяли з собою невеликі запаси харчів, інструменти і вирушили в дорогу.

Ця дорога була нелегка. Спочатку наші ноги провалювались у пухкий сніг, потім ми загрузали в грязі. Нам доводилось обминати річки, болота, невеличкі озера. На щастя, смуга снігу була не дуже широка. Ми вже бачили сухий "берег", вкритий смарагдово-зеленою травою та квітами.

— Наприкінці грудня далеко за Полярним колом — світло, тепло і зелена трава! Ущипніть мене за вухо, щоб я прокинувся! — вигукнув приятель.

— Але це не весна, а якийсь чудесний острівець весни серед океану полярної зими, — зауважив другий супутник. — Якби це була справжня весна, то на всіх тутешніх болотах і озерах ми побачили б силу-силенну птахів.

Наш кінооператор установив апарат, навів фокус і взявся за ручку. Але в цей момент налетів шквал і кинув його в грязь разом з апаратом. Вітер підняв плед кінооператора на величезну висоту і закинув невідомо куди.

Ураган не припинявся, і вітер буквально валив з ніг. Тут уже не було сталого напрямку вітру; він дув поривами то в спину, то в обличчя, то закручувався смерчем, майже піднімаючи нас у повітря. Очевидно, ми підійшли до тієї межі, де холодне повітря зустрічається з нагрітим і утворює вихрові висхідні потоки. Це була межа циклону, утвореного невідомим "сонячним стовпом".

Ми вже не йшли, а дряпалися рачки, повзли по грязі, чіпляючись один за одного з останніх сил...

Украй змучені, ми вибралися на сухий ґрунт і опинилися в зоні цілковитого штилю. Тут тільки відчувалися висхідні течії від нагрітої землі, як над полем у жаркий літній полудень. Температура підвищилась до двадцяти градусів тепла.

Ми обсохли за кілька хвилин і розстебнули куртки. Весна переходила в літо.

Недалеко від нас був невеликий горб, поросший травою, квітами та приземкуватими полярними берізками. Літали комарі, мухи, метелики, воскреслі під живлющим промінням.

Ми зійшли на горб і спинились, як вкопані. Те, що ми побачили, скидалося на міраж.

Перед нами колосилась пшениця. На окремих смужках росли соняшники, зеленіла кукурудза. За полем — городи з капустою, огірками, буряками, баклажанами, грядки полуниць та суниць. Ще далі — кущі порічок, агрусу і навіть ділянка виноградних лоз з гронами стиглого винограду. За кущами — плодові дерева: груші, яблука, вишні, сливи; за ними — мандарини, абрикоси й персики, і, нарешті, в центральному кільці оазису, де температура, очевидно, була дуже висока, росли апельсинові, лимонні дерева, какао впереміж з чайними та кофейними кущами.

Одне слово, тут були зібрані найголовніші культурні рослини середньої смуги, субтропіків і навіть тропічні.

Між ланами, городами, садами було прокладено дороги — концентричними колами і по радіусу до центра. Там височів п'ятиповерховий будинок з балконами і радіощоглою вгорі, яскраво освітлений прямовисним промінням. На балконах, на підвіконнях відчинених вікон видно було квіти, зелень. По стінах повзли виткі рослини.

На ланах, городах, в садах працювали люди в літніх костюмах і брилях...

Хвилин зо дві ми простояли, заціпенівши. Нарешті мій товариш сказав:

— Це перевищує межі людського подиву. Ф-фу! — глибоко зітхнув він. — Оце так казка з "Тисячі й однієї ночі"!

Ми пішли радіальною доріжкою до центра оазису.

Часом я позирав на небо, звідки падало таємниче проміння. Сліпучий, як сонце, серп обертався на диск.

Назустріч нам по доріжці, всипаній жовтим піском, між апельсинових дерев, рясно вкритих достиглими плодами, ішов загорілий чоловік у білій сорочці, білих штанах до колін і сандаліях на босу ногу. Бриль кидав тінь на його обличчя. Він здалеку привітно махнув нам рукою. Підійшовши до нас, сказав:

— Здорові були, товариші. Мене вже сповістили про ваш прихід. Однак ви сміливі люди, якщо зуміли пробратися крізь смугу наших циклонів.

— Авжеж, у вас добрі сторожі, — сміючись, відповів мій товариш.

— Стерегти нам ні для чого, — заперечив чоловік у білому костюмі. — Вихори на межах нашого оазису, це, сказати б, побічне явище. Але коли б ми захотіли, то могли б створити таку вихрову загорожу, через яку не пробралася б сюди жодна жива істота. І мишу, і слона так само легко підняло б на десяток кілометрів і відкинуло назад у мертву снігову пустелю. Ви все-таки були у великій небезпеці. А тимчасом з східного боку є критий хід, яким можна цілком безпечно пройти сюди крізь "зону Бур". Ну, давайте знайомитись, Крукс, Вільямс Крукс. Директор дослідного оазису. Ви, очевидно, не знали, що тут існує такий оазис? А втім, про це можна судити з ваших здивованих облич. Оазис — не секрет. Про нього повідомлялось і в газетах, і по радіо. Та я не дивуюсь тому, що ви не знали про нього. Відтоді, як трудящі взялися перебудовувати світ, в усіх частинах земної кулі йде стільки робіт, що важко бути в курсі всього. Ви чули про Зірку Кец?

— Так, — відповів я.

— Так от, наше "штучне сонце", — Крукс показав на небо, — завдячує своє походження Зірці Кец. Зірка Кец — перша небесна база. Маючи цю базу, нам уже неважко було створити і наше "сонце". Ви, мабуть, догадуєтесь, що воно собою являє? Це вгнуте дзеркало, що складається з полірованих металевих листів. Дзеркало встановлено на

такій висоті, що проміння Сонця, яке знаходиться за земним обрієм, падає на дзеркало і відбивається на Землю вертикально. Подивіться на тіні. Вони прямовисні, як на екваторі опівдні. Палиця, прямо застромлена в землю, не дає ніякої тіні. Температура в центрі оазису — тридцять градусів тепла, вдень і вночі протягом цілого року. По краях оазису вона трохи нижча через приплив холодного повітря. Проте цей приплив дуже незначний: холодне повітря відразу ж захоплюється вгору висхідними течіями. Відповідно до цих температурних зон ми й розміщуємо наші рослини. В центрі, як бачите, у нас ростуть навіть такі теплолюбні рослини, як какао.

— А якщо це ваше штучне сонце погасне? — спитав я.

— Якби воно погасло, рослини нашого оазису загинули б за кілька хвилин. Але погаснути воно не може, поки світить справжнє Сонце. Повертаючи дзеркальні листи під певним кутом, можна регулювати температуру. Тут вона у нас стала. І ми збираємо кілька врожаїв на рік. Це "сонце" — лише перше серед десятків інших, які незабаром засвітяться на високих широтах півдня і півночі земної кулі. Ми вкриємо цілою сіткою таких оазисів полярні й приполярні країни. Поступово повітря буде нагріватись і між оазисами. Ми створимо потужне "сонце" над Північним полюсом, розтопимо одвічну кригу. Нагрівши повітря і утворивши нові повітряні течії, отеплимо всю північну півкулю. Ми крижану Гренландію перетворимо на квітучий сад з вічним літом. І, нарешті, доберемося до Південного полюса з його невичерпними природними багатствами. Звільнимо від криги цілий материк, який вмістить і прогодує мільйони людей. Ми перетворимо нашу Землю на кращу з планет…"

Голос замовк. Настала темрява. Чути було лише дзижчання апарата. Потім знову спалахнуло світло, і і побачив нову надзвичайну картину.

В просторах стратосфери, під небом аспідного кольору, літають дивні снаряди, схожі на їжаків. Внизу — легкі перисті хмари, під ними — купчасті, шаруваті… Крізь заслону хмар видно поверхню Землі: зелені

плями лісів, чорні квадрати ріллі, звивисті сріблясті нитки річок, блискітки озер, тонісінькі рівні лінії залізниць. "їжаки" шугають у небі в різних напрямах, лишаючи за собою димові хвости. Часом вони сповільнюють свій літ, спиняються. Тоді з "їжаків" вихоплюються сліпучі блискавки і майже прямовисно падають на Землю.

...Велика кабіна. Круглі ілюмінатори з товстими кварцовими шибками. Складні, невідомі мені апарати. Двоє молодих людей біля апаратів. Третій сидить коло стола за вимірювальними приладами і керує роботою двох:

— ...П'ять тисяч... сім... Затримати політ... Десять амперів... П'ятсот тисяч вольтів... Стоп... Розряд!

Молодий чоловік біля апарата смикає важіль. Сухий тріск надзвичайної сили порушує тишу, блискавка зривається і летить на Землю.

— Вперед, повний хід!.. — командує старший.

Він повертає обличчя до мене і каже:

— Ви перебуваєте на атмосферній електростанції — теж одне з підприємств Зірки Кец.

Збудувавши Зірку Кец, ми змогли дослідити стратосферу з вичерпною повнотою, вивчили атмосферну електрику. Про неї знали давно. Були навіть спроби використати її для промислових цілей. Але ці спроби не мали успіху через мізерну кількість атмосферної електрики. Вважали, що над одним квадратним кілометром нагромаджується всього 0,04 кіловат-години енергії. Так воно і є, якщо брати шари атмосфери, близькі до поверхні Землі. Розряди блискавки дають незмірно більше — 700 кіловат-годин за одну соту частину секунди. Але

блискавка — випадковий, рідкий гість. Інша справа — найвищі шари атмосфери. Там картина змінюється.

Живучи на Землі, ми перебуваємо на дні повітряного океану. Порівняно давно люди навчилися користуватися горизонтальними повітряними течіями, які гнали їхні парусні кораблі і обертали крила вітряків. Потім відкрили причину цих течій — нерівномірне нагрівання повітря сонячним промінням. Далі, коли люди почали літати, вони дізналися, що з тієї ж причини повітря рухається і по вертикалі — знизу вгору і згори вниз. І, нарешті, зовсім недавно встановили, що в нашому повітряному океані внаслідок притягання Сонця, і особливо Місяця, відбуваються такі самі припливи і відпливи, як у водяних океанах. А через те, що повітря майже в тисячу разів легше за воду, то й припливні явища мають бути особливо сильні. Атмосфера відносно припливів і відпливів поводиться приблизно так, як водяний океан завглибшки у вісім кілометрів.

Місяць притягує маси атмосфери, і наш повітряний океан здимається, випинається в напрямі до Місяця. Утворюються величезні періодичні рухи повітряних шарів. Ці припливи і відпливи супроводяться тертям газових частинок, які дуже іонізовані. Тому високі шари атмосфери є добрим провідником для радіохвиль. І от, І цих дуже іонізованих шарах атмосфери під час їх руху відносно магнітного поля Землі виникають, як у провіднику, індукційні струми Фуко.

Таким чином, у природі завдяки атмосферним припливам утворюється своєрідна динамо-машина, яка впливає на магнітний стан Землі. Це було виявлено на записах магнітографів.

Вивчаючи роботу цієї велетенської машини, цього своєрідного "вічного двигуна", ми виявили, що запаси атмосферної електрики невичерпні. Вони з лишком покривають потреби людства в електроенергії, треба тільки зуміти "зняти" цю електрику.

Те, що ви бачите, — перше і недосконале розв'язання завдання. Ракети мають вістря-голки, які приймають на себе електрику, що нагромаджується, ніби в лейденських банках. Потім відбувається розряд "блискавок" над безлюдним місцем, де є приймальна станція з металевими кулями, що підносяться високо над станцією і сполучені з нею тросом.

Тепер ми починаємо будувати грандіозну атмосферну станцію, робота якої буде цілком автоматизована. В стратосфері спорудимо постійні, нерухомі установки, сполучені одна з одною проводами. Ці установки будуть нагромаджувати електрику і віддавати її Землі по іонізованому стовпу повітря. Люди матимуть невичерпне джерело енергії, потрібне для великого перетворення Землі.

Знову темрява, мовчання... Потім спалахує голубе світло. Воно поволі переходить у рожеве. Ранок. Яблуні в цвіту. Молода мати тримає дитину. Дитина простягає руку назустріч ясному дневі.

Видіння зникло.

Раптом я побачив небо і нашу планету Землю, що летить у світовому просторі. Стало чути урочисту музику. Земля летіла в невідому далину, перетворюючись у зірку. А музика дедалі стихала і, нарешті, ніби згасла. Сеанс закінчився. Але я ще довго лежав з заплющеними очима, переживаючи свої враження.

Так, Тоня, мабуть, мала рацію, дорікаючи мені тим, що я надто замкнувся в своїй роботі. Лише тепер я відчув, як змінилось життя в усьому світі від часу світової революції: які роботи, які масштаби! Але ж це тільки початок моїх вражень. Що ж ще чекає мене попереду?..

X. У ДИРЕКТОРА

Кабінет директора дещо відрізнявся від інших кімнат, які я бачив. Біля вікна стояв стіл з надзвичайно тонкого алюмінію. На столі — папки, кріплені автоматичними защіпками, апарати внутрішнього телефону, радіо і багато кнопок. Коло стола — алюмінієвий обертовий стелаж для книжок і папок. На Зірці існувала невелика штучна сила ваги і предмети "лежали" на місці, але розліталися при найменшому русі. Тому всі вони були прикріплені автоматичними закріпками.

Біля стола на легкому алюмінієвому кріслі сидів директор, пристебнувшись ремінцем.

Це був чоловік років тридцяти, бронзовий від загару, з темним рум'янцем на щоках, з орлиним носом і великими виразистими чорними очима. На ньому був легкий костюм, що не зв'язував рухів. Директор приязно кивнув мені головою (на Кеці за руку не здоровкались) і спитав:

— Як ви себе почуваєте в наших умовах, товаришу Артем'єв? Чи не терпите від нестачі кисню?

— Нібито починаю звикати, — відповів я. — Але у вас тут дуже холодно і повітря розріджене, як на найвищих горах Землі.

— Звичка, — відповів він. — Як бачите, я почуваю себе чудово. Краще, ніж на Землі. Там я був приречений на смерть — третя стадія туберкульозу, кровохаркання. Мене мало не на носилках внесли в ракету. І ось тепер я здоровий, як бик. Зірка Кец робить ще й не такі чудеса. Це першокласний курорт. Перевага його над земними в тому, що для кожної людини можна створити найкращий, саме для неї, клімат.

— Але як же вас при такому суворому доборі прийняли на Кец з відкритою формою туберкульозу? — здивувався я.

— Це був виняток для потрібної людини, — усміхаючись, сказав директор. — Мене перевезли в спеціальній санітарній ракеті і тут довго тримали в ізоляторі, аж поки не зникли останні сліди активного процесу. Наш лікар, шановна Ганна Гнатівна Меллер, клопочеться про відкриття спеціальних надземних санаторіїв для хворих на кістковий туберкульоз. Вона вже робила досліди — наслідки разючі. Ніякого тиску на руйновані процесом кістки. Ніяких гіпсових ліжечок, корсетів, милиць. Надзвичайно інтенсивне ультрафіолетове проміння сонця. Повне дихання шкіри. Морське повітря. Нема нічого простішого створити його в наших умовах. Цілковитий спокій, харчування. Зовсім безнадійні форми виліковуються за найкоротший час.

— Але на Землю цим людям повертатися небезпечно?

— Чому ж, якщо процес закінчився? Багато повернулось і почувають себе прекрасно. Однак ми з вами захопились розмовами… Ближче до діла… Так от, товаришу Артем'єв, біологи нам дуже потрібні. Роботи тут непочатий край. Насамперед треба налагодити постачання Зірці фруктів та овочів з власної оранжереї. Поки що з цим успішно справляється наш "городник" Андрій Павлович Шликов, але ж ми все розширяємо небесні володіння. На Землі люди можуть розселятися тільки в чотирьох напрямках: на схід, на захід, на північ і на південь. А тут ще вгору і вниз — одне слово, в усі боки. Ми поступово обростаємо всякими підсобними підприємствами. Нову оранжерею будуємо. Там працює помічник Шликова — Крамер.

— Я вже знайомий з ним.

Директор кивнув головою.

— Так от… — говорив він далі, махнувши рукою, в якій тримав олівець.

Олівець випорснув з пальців і полетів по дузі повз мене. Я хотів впіймати його на льоту, але ноги мої відірвалися від підлоги, коліна піднялися до живота, і я повис у повітрі. Тільки через хвилину ступні моїх ніг торкнулися "підлоги".

— Тут речі неслухняні, намагаються втекти, — пожартував директор. — Так от. Ми розводимо фрукти і овочі в умовах майже цілковитої невагомості. Ви подумайте, скільки найцікавіших проблем відкривається для біолога. Як проявляється в рослинах при відсутності сили ваги геотропізм? Як відбувається поділ клітин, обмін речовин, рух соків? Як впливає ультракоротке проміння? Космічне проміння? Та всього й не перелічиш! Шликов робить відкриття за відкриттям. А тварини? Ми будемо розводити і їх. У нас уже є декілька піддослідних. Адже така надземна лабораторія — скарб для вченого, який любить свою справу. Бачу, і у вас очі розгорілись.

Я не бачив своїх очей, але слова директора справді порадували мене. Признаюся, в цю мить я забув не тільки про Вірменію, а навіть і про Тоню.

— Я горю бажанням почати роботу, — сказав я.

— І завтра ж почнете її, — сказав директор. — Але поки що не тут, не в оранжереї. Ми організуємо наукову експедицію на Місяць. Полетять наш старий астроном Федір Григорович Тюрін, геолог Борис Михайлович Соколовський і ви.

Почувши про це, я відразу згадав Тонго. Залишити її, можливо, надовго. Не знати, що діється тут без мене...

— Але для чого ж біолог? — спитав я. — Адже Місяць зовсім мертва планета.

— Треба думати, що так. Але не виключена можливість… Ви поговоріть з нашим астрономом, у нього є деякі припущення щодо цього. — Директор посміхнувся. — Старий наш трохи схибнувся. У нього є один пунктик — філософія. "Філософія руху". Боюся, що він заговорить вас. Але в своїй галузі він найвидатніша величина. Що ж робити? Під старість люди. часто мають "хоббі", як кажуть англійці, свій коник. Летіть зараз же до Тюріна і познайомтеся з ним. Цікавий стариган. Тільки не давайте йому базікати багато про філософію.

Директор натиснув одну з численних кнопок.

— Ви вже знайомі з Крамером. Я викличу його, він вам допоможе перебратися в обсерваторію. Не забувайте, що там немає і тієї найменшої сили ваги, яка діє тут.

Влетів Крамер. Директор пояснив йому все. Крамер кивнув головою, взяв мене за руку, і ми вилетіли в коридор.

— Я в цьому польоті постараюсь навчитися пересуватися в міжпланетному просторі самостійно, — сказав я.

— Дуже добре! — підтримав Крамер. — Дід, до якого ми полетимо, сердитий добряга. Редька з медом. Ви йому тільки не суперечте, коли він про філософію говоритиме, — розсердиться і буде дутися на вас всю дорогу до Місяця. А загалом, чудовий стариган. Ми всі його любимо.

Становище моє ускладнювалось. Директор радив не давати Тюріну багато філософствувати. Крамер попереджає — не сердити старого астронома-філософа. Доведеться бути дипломатом.

XI. УЧЕНИЙ ПАВУК

У міжпланетних костюмах, з ракетами-ранцями за спиною, ми пройшли через атмосферну камеру, відчинили двері і випали назовні.

Поштовху ноги було досить, щоб ми помчали вперед у безповітряному просторі. Земля була у повні. Величезний освітлений вгнутий "таз" займав половину небосхилу — "сто дванадцять градусів", пояснив Крамер.

Я побачив обриси Європи і Азії, північ, вкриту білими хмарами. У просвітах яскраво виблискувала крига північних полярних морів. На темних масивах азіатських гір біліли плями снігових вершин. Сонце відбивалося в озері Байкал. Його обриси виразно було видно. Серед зеленуватих плям звивалися сріблясті нитки Обі і Єнісею. Чітко вирізнялися знайомі контури Каспійського, Чорного, Середземного морів. Виразно вирисовувались Іран, Аравія, Індія, Червоне море, Ніл. Обриси Західної Європи були ніби розмиті. Скандинавський півострів був оповитий хмарами. Західний і південний краї Африки теж було погано видно. Неясною, розпливчастою плямою виділявся в синяві Індійського океану Мадагаскар. Тибет було видно чудово, але схід Азії тонув у тумані. Суматра, Борнео, біляста пляма західного берега Австралії... Японські острови ледве помітні. Дивна річ! Я одночасно бачив північ Європи і Австралію, східні береги Африки і Японію, полярні моря і Індійський океан. Ніколи ще люди не окидали такого величезного простору Землі одним поглядом. Якби на Землі на огляд кожного гектара витрачати тільки одну секунду, то й тоді потрібно було б чотириста-п'ятсот років, щоб оглянути всю Землю, — така вона велика.

Крамер стиснув мені руку і показав на цяточку, що світилася вдалині. Це була мета нашої подорожі. Довелось відірватися від чудового видовища Землі. Я глянув на Зірку Кец і на ракетодром, що нагадував великий сяючий Місяць. Далеко-далеко, в темних глибинах неба, то спалахувала, то згасала невідома червона зірочка. Я догадався: це до ракетодрому наближається з Землі ракета. Навколо Зірки Кец в темному просторі виднілося чимало зірок. Придивившись до них, я переконався, що вони — витвір рук людських. Це були "підсобні підприємства", про які казав директор; я їх ще не знав. Більшість з них мала вигляд світного циліндра, але були й інші форми: куби, кулі, конуси, піраміди. Деякі споруди мали ще й прибудови; від них ішли якісь

рукава, труби, диски невідомого мені призначення. Інші "зірки" періодично викидали сліпуче проміння. Одні "зірки" стояли нерухомо, інші повільно рухалися. Були й такі, які рухались одна коло одної, мабуть, сполучені невидимим дротом або тросом. Цим обертанням, очевидно, створювалась штучна вага.

Крамер знову відвернув мою увагу. Показуючи на обсерваторію, він торкнувся своїм скафандром до мого і сказав:

— Встигнете ще надивитись. Натискайте кільце на грудях і стріляйте. Не можна гаяти часу.

Я натиснув кільце. В спину ударило, і я полетів перевертом. Всесвіт завертівся переді мною. Я бачив то синє Сонце, то велетенську Землю, то темні простори неба, всіяні різнобарвними зорями. У мене зарябіло в очах, запаморочилась голова. Я не знав, куди я лечу, де Крамер. Розплющивши трохи очі, я з жахом побачив, що дуже швидко падаю на ракетодром. Поспішно натиснув іншу кнопку — удар в бік, і я метнувся ліворуч від ракетодрому. Надзвичайно неприємне відчуття. А головне, я нічого не міг зробити. Я згинався, випростувався, звивався — нічого не допомагало. Тоді я заплющив очі і ще раз натиснув кнопку. Знову удар в спину…

Обсерваторію я давно загубив. Земля блакитнувато світилася внизу. Край її вже потемнів: наближалась коротка ніч.

З правого боку спалахнув вогник — мабуть, вибух портативної ракети Крамера. Ні, я не буду більше стріляти без пуття. І ось у момент страшного розпачу я побачив Зірку Кец зовсім не в тому місці, де думав. Не тямлячись від радості, я вистрілив і закрутився ще дужче. Мене охопив жах. Ці циркові вправи були зовсім не в моєму дусі… І раптом щось ударило мене по нозі, потім по руці. Чи не астероїд?.. Якщо мій одяг прорветься, я миттю обернусь на кусок льоду і задихнусь… У мене по тілу забігали мурашки. Може, в моєму костюмі є вже дірка і

міжпланетний холод пробирається до тіла? Я відчув, що задихаюсь. Права рука чимось стиснута. Удар об скафандр, і я чую глухий голос Крамера:

— Нарешті я впіймав вас. Наробили ви мені клопоту… Я думав, що ви спритніший. Тільки не стріляйте більше, будь ласка. Ви металися з боку в бік, ніби піротехнічна вертушка. Я ледве не загубив вас. Ви б тоді загинули.

Крамер відкинув мій білий плащ, в якому я зовсім заплутався. Живлюще проміння сонця хутко зігріло мене. Кисневий апарат був справний, але я ледве дихав від хвилювання. Крамер, взявши мене під руки, як тоді, коли я вперше виходив з ракети, стрільнув ліворуч, праворуч, ззаду. І ми полетіли. А втім, руху я не відчував, бачив, що "всесвіт став на місце". І Зірка Кец неначе падає вниз, а назустріч нам летить зірочка обсерваторії. Вона розгорається чимраз дужче, як змінна зірка.

Незабаром я міг розрізнити зовнішній вигляд обсерваторії. Це була незвичайна споруда. Уявіть собі правильний тетраедр: чотиригранник, всі грані якого — трикутники. На вершинах цих трикутних пірамід містяться великі металеві кулі з багатьма круглими вікнами. Кулі сполучені трубами. Як я дізнався згодом, труби ці є коридорами для переходу з однієї кулі до іншої. На кулях стоять телескопи-рефлектори. Величезні вгнуті дзеркала сполучені з кулями легкими алюмінієвими фермами. Звичайної на Землі телескопної труби в "небесному" телескопі немає. Тут вона непотрібна: атмосфери немає, тому світло не розсіюється. Крім гігантських телескопів, над кулями підносяться порівняно невеликі астрономічні інструменти: спектрографи, астрографи, геліографи.

Та ось Крамер уповільнив політ і змінив напрям, ми наблизились до однієї з куль по дотичній лінії і спинились біля самої труби, яка сполучала кулі, не торкнувшись її. Така обережність, як згодом пояснив мені Крамер, була викликана тим, що обсерваторія не повинна

зазнавати і найменших поштовхів. Горе тому відвідувачеві, який, причалюючи, штовхне обсерваторію. Тюрін гнівно нападе на гостя, скаже, що йому зіпсували найкращий знімок зоряного неба і мало не згубили його життя...

Крамер обережно натиснув кнопку в стіні. Двері відчинились, і ми проникли в атмосферну камеру. Коли повітря наповнило її і ми зняли костюми, мій провідник сказав:

— Цей стариган буквально приріс до телескопа. Він не відривається навіть для того, щоб поїсти. Прилаштував коло себе балончики, банки і посмоктує з трубки їжу, не припиняючи спостережень. Та ви й самі побачите. Поки ви з ним розмовлятимете, я злітаю в нову оранжерею. Подивлюся, як там ідуть роботи.

Він знову надів скафандр. А я, відчинивши двері, що вели в обсерваторію, потрапив в освітлений електричними лампами коридор. Лампи були у мене під ногами, — виявляється, я влетів в обсерваторію вниз головою. Щоб ненароком не роздушити їх ногами, я поспішив ухопитися за рятівні ремінці біля стін. Складані крила були зі мною, але я не зважився користатися ними в цьому святилищі страшного діда. Таким уявлявся він мені з оповідань Крамера і директора.

Було дуже тихо. Обсерваторія здавалася зовсім безлюдною. Тільки м'яко гуділи вентилятори та десь шипіли, мабуть, кисневі апарати. Я не знав, куди мені рушити.

— Гей, послухайте! — сказав я і кашлянув.

Абсолютне мовчання...

Я кашлянув дужче, потім крикнув:

— Чи є тут хто?

З далеких дверей з'явилась кошлата голова молодого негра.

— Хто? Чого? — спитав він.

— Федір Григорович Тюрін удома? Приймає? — пожартував я.

На чорному обличчі блиснула білозуба посмішка.

— Приймає. А я спав. Я завжди сплю, коли в нас у Флориді ніч. Ви вчасно мене розбудили, — сказав балакучий негр.

— Як же ви з Флориди потрапили на небо? — не втерпів я.

— Пароплавом, поїздом, аеропланом, дирижаблем, ракетою.

— Так, але... чому?

— Тому, що я до всього цікавий. Тут так само тепло, як у Флориді. Я допомагаю професорові, — слово "професор" він вимовив з пошаною, — адже він зовсім дитина. Якби не я, він помер би з голоду біля свого окуляра. У мене є мавпенятко Міккі. З ним весело. Є книжки. І є велика цікава книга — небо. Професор розповідає мені про зірки.

"Очевидно, цей дід не такий уже й страшний", — подумав я.

— Летіть прямо по коридору до кулі. В кулі є канат. І він приведе вас до професора Тюріна.

Закричало мавпеня.

— Що? Не можеш подивитися, хто там? З ким я розмовляю? Ха-ха! Воно тепер борсається в повітрі посеред кімнати і ніяк не може

спуститися на підлогу. У нього неодмінно відростуть крила, — переконано додав негр. — Без крил тут погано.

Я пролетів до сферичної стіни, якою закінчувався коридор, відчинив дверцята і опинився в "кулі". До стін кулі були прикріплені машини, апарати, ящики, балони. Від вхідних дверей навскоси було протягнуто досить товстий канат. Він зникав десь в отворі перегородки, що поділяла кулю на дві половини. Я вхопився за канат і, перебираючи руками, почав посуватися вперед — вниз чи вгору, не можу сказати. З цими земними поняттями тут доводиться попрощатися назавжди.

Нарешті я проліз в отвір і побачив людину. Вона лежала в повітрі. А від неї в усі боки йшли тонкі шовкові шнури, прикріплені до стін.

"Як павук у своєму павутинні", — подумав я.

— Джон? — спитала людина несподівано тонким голосом.

— Доброго здоров'я, товаришу Тюрін! Я Артем'єв. Прилетів...

— А, знаю. Директор казав. На Місяць? Так. Летимо. Чудово.

Він говорив, не відриваючи очей від окуляра і не роблячи жодного руху.

— Сідати не запрошую: немає на чому. Та й не потрібно.

Я постарався обережно підібратися ближче до "павука", щоб краще роздивитись його обличчя. Перше, що я побачив, — це величезна кучма білосніжного густого волосся, трохи бліде обличчя з прямим носом. Коли Тюрін трошки повернув голову до мене, я побачив жвавий погляд чорних очей з червонуватими повіками. Певно, він перевтомлює свої очі. Я кашлянув.

— Не кашляйте в мій бік, безладдя наробите! — суворо сказав він.

"Починається, — подумав я. — Вже й кашляти не можна".

Але, придивившись ближче, я зрозумів, чому не можна кашляти.

Тюрін розклав у повітрі книжки, папір, олівці, зошити, носову хустку, люльку, портсигар. Найменший рух повітря — і речі розлетяться. Доведеться кликати Джона на допомогу, адже самому професорові, мабуть, нелегко розплутати своє павутиння. Він, очевидно, цим павутинням підтримує своє тіло в нерухомому стані біля об'єктива телескопа.

— Дуже велика труба у вашого телескопа, — сказав я, щоб почати розмову.

Тюрін розсміявся задоволеним сміхом.

— Еге, земним астрономам про такий телескоп не доводиться й мріяти. Тільки труби ніякої немає. Хіба, підлітаючи, ви цього не помітили?.. Пробачте, щоб не забути, я мушу продиктувати кілька слів.

І він почав говорити фрази, пересипані астрономічними й математичними термінами. Потім плавно простягнув руку вбік і повернув важілець на чорному ящику, теж прив'язаному шнурами. Коли б ці рухи показати на екрані, глядачі були б певні, що механік надто повільно крутить ручку апарата.

— Автоматичний запис на стрічці, — домашній секретар, — пояснив Тюрін. — Захований у коробочці, працює бездоганно і їсти не просить. Це швидше, ніж записувати самому. Спостерігаю і тут же диктую. Машина й математичні обчислення допомагає мені робити. Про всякий випадок маю олівець і папір. Тільки не дихайте у мій бік. Так, телескоп... Такого на Землі не збудувати. Там вага ставить межу величині. Це в

мене дзеркальний телескоп-рефлектор. І не один. Дзеркала мають у діаметрі сотні метрів. Рефлектори велетенських розмірів. І зроблені вони тут з небесних матеріалів, скло — з кристалічних метеорів. Я тут справжній промисел метеорів-болідів організував… Так, про що я… Хіба на Землі можна займатися астрономією? Вони там кроти проти мене. Я тут за два роки випередив їх на ціле століття. Ось почекайте, скоро мої праці опублікують… Візьміть планету Плутон. Що про неї знають на Землі? Час обертання навколо Сонця в добах знають? Ні. Середню віддаль від Сонця? Нахил екліптики[5]? Ні. Масу? Густину? Силу ваги на екваторі? Час обертання на осі? Ні, ні і ні! Відкрили, називається, планету!.. Він по-старечому захихикав.

— А білих карликів, подвійні зорі? А будову галактичної системи? А загальну будову всесвіту? Та що й казати! Навіть атмосферу планет сонячної системи до пуття не знають! Досі сперечаються. А в мене тут відкриттів на двадцять Галілеїв стане. Я не хвалюсь цим, бо в даному разі не людина прикрашує місце, а місце людину. Всякий астроном на моєму місці зробив би те саме. Та й працюю я не один. У мене цілий штат астрономів… І коли хто був геніальний, то це той, хто придумав надземну обсерваторію. Так, Кец. Йому ми це завдячуємо.

Біля отвору щось заворушилось. І я побачив мавпеня, а потім кучеряву голову Джона. Глибоко застромивши пальчики в буйну шевелюру молодого негра, мавпеня сиділо в нього на голові.

— Товаришу професоре! Ви ще не снідали? — спитав Джон.

— Провались! — відповів Тюрін. Мавпеня верескливо закричало.

— Ось і Міккі те саме говорить. Випийте гарячого кофе! — наполягав Джон.

— Згинь, пропади! Забери геть свою крикуху!

Мавпеня кричало ще пронизливіше.

— Не заберу, поки не поснідаєте!

— Ну, гаразд, гаразд. Ось бачиш, уже почав, п'ю, їм.

Тюрін обережно підтягнув до себе балон і, відкривши кран трубки, трохи посмоктав.

Мавпеня і голова Джона зникли, але через кілька хвилин з'явилися знову. Так повторювалось доти, поки, на думку Джона, професор не наситився.

— І отак щодня, — зітхнувши, сказав Тюрін. — Просто-таки мучителі. Але сказати й так, без них я зовсім забуваю про їжу. Астрономія — це, молодий друже мій, така захоплююча річ!.. Ви думаєте, що астрономія — наука? Наука про зорі? Ні. Правду кажучи, це світогляд. Філософія.

"Почалося", — з переляком подумав я... І, щоб уникнути небезпечної теми, спитав:

— Скажіть, будь ласка, чи потрібен справді біолог під час подорожі на Місяць?

Тюрін обережно повернув голову і подивився на мене допитливо, недовірливо.

— А ви що ж, про філософію і слухати не хочете?

Згадавши напучування Крамера, я поспішно відповів:

— Навпаки, я дуже цікавлюсь філософією, але зараз... залишилось мало часу, мені треба підготуватись. Я хотів би знати...

Тюрін припав до окуляра телескопа і мовчав. Невже розсердився? Я не знав, як вийти з ніякового становища.

Але Тюрін несподівано заговорив:

— Я нікого не маю на Землі. Ні дружини, ні дітей. В звичайному розумінні, я самотній. Але мій дім, моя батьківщина — вся Земля і все небо. Моя сім'я — всі трудящі світу, такі ж славні хлопці, як і ви.

Від цього несподіваного компліменту в мене полегшало на душі.

— Ви думаєте, тут, у цьому павучому закутку, я відірвався від Землі, її інтересів? Ні. Ми тут робимо велике діло. Ви ще познайомитесь з усіма науковими розгалуженнями Зірки Кец.

— Де з чим я вже познайомився в бібліотеці. "Сонячні стовпи"…

Тюрін раптом плавно простягнув руку, увімкнув апарат "автоматичний секретар" і продиктував йому кілька фраз, очевидно, записуючи свої останні спостереження або думки. Потім продовжував:

— Я дивлюсь на небо. І що найбільше вражає мій розум? Вічний рух. Рух — це життя. Припинення руху — смерть. Рух — щастя. Зв'язаність, зупинка — страждання, нещастя. Щастя в русі — русі тіла, думки. На цьому фундаменті можна побудувати навіть мораль. Як ви гадаєте?

Настав критичний момент. Я не знав, що відповісти.

— Мені здається, ви маєте рацію, — нарешті сказав я. — Але глибоку ідею треба продумати.

— Ага! Ви все-таки вважаєте, що це глибока ідея? — весело запищав професор і вперше рвучко повернувся до мене. Павутиння заколивалось. Добре, що тут неможливе падіння.

— Я неодмінно продумаю цю ідею, — сказав я, щоб остаточно завоювати симпатію свого майбутнього товариша в подорожі. — А зараз за мною залетить товариш Крамер, і я хотів би…

— Ну що ж би ви хотіли знати? Для чого на Місяці може бути потрібен біолог? Адже Місяць цілком мертва планета. На Місяці зовсім немає атмосфери і тому абсолютно немає органічного життя. Так звичайно думають. Я дозволю собі думати трохи інакше. Мій телескоп… Та ось, будь ласка, погляньте на Місяць. Чіпляйтеся по цих шнурах, тільки обережно. Не зачепіть книжок. Отак! Ну, одним оком…

Я глянув в об'єктив і здивувався. Поверхня Місяця на дуже близькій віддалі, я виразно розрізняв навіть окремі скелі і розколини. Край однієї такої скелі виблискував різнокольоровими вогнями. Очевидно, це були виходи кристалічних гірських порід.

— Ну, що скажете? — самовдоволено спитав професор.

— Мені здається, що я бачу Місяць ближче, ніж Землю з висоти Зірки Кец.

— Еге, а коли ви подивитесь на Землю в мій телескоп, то побачите і свій Ленінград. Так от. Я припускаю на підставі моїх спостережень, що на Місяці є хоча б незначна кількість газів. Отже, можуть бути й деякі рослини… Завтра ми з вами полетимо перевіряти. Я, власне, не дуже люблю подорожі. Мені й звідси видно. Але на цій експедиції наполягає наш директор. Дисципліна насамперед… Так от… Тепер повернемось до нашої розмови про філософію руху…

Нескінченний прямолінійний рух точки в просторі — безглуздя! Такий рух нічим не різниться від нерухомості. Нескінченність попереду, нескінченність позаду, — немає масштабу. Всякий пройдений відрізок шляху, порівняно з нескінченністю, становить нуль.

Але як же бути з рухом в усьому Космосі? Космос вічний. Рух у ньому не припиняється. Невже ж і рух Космосу — безглуздя?

Я кілька років думав про природу руху, поки не знайшов, у чому суть.

Справа виявилася зовсім проста. Факт той, що в природі взагалі немає безперервного нескінченного руху, — і прямолінійного, і по кривій. Всякий рух переривчастий, ось у чому секрет. Ще Менделєєв довів закономірну переривчастість величин (навіть величин!), в даному разі атомів. Еволюційне вчення заміняється, вірніше поглиблюється, генетичним, чимраз більша роль у розвитку організмів надається стрибкам, мутаціям. Переривчастість магнітних величин довів Вейс, переривчастість випромінювання — Бланк, а переривчастість термічних характеристик — Коновалов. Космос вічний, але всі рухи в Космосі — переривчасті. Сонячні системи народжуються, розвиваються, старіють і вмирають, народжуються нові різноманітні системи. Мають кінець і початок, а значить, і масштаби виміру. Те саме відбувається і в органічному світі... Вам усе зрозуміло? Ви стежите за моєю думкою?..

На моє щастя, з люка знову з'явилась голова негра з мавпеням.

— Товаришу Артем'єв, Крамер чекає вас в атмосферній камері, — сказав негр.

Я поспішив попрощатися з професором і виповз з цього павучого закутка.

Признаюсь, Тюрін примусив мене подумати про його філософію. "Щастя в русі". Але яке сумне видовище, коли дивитися збоку, являє собою творець філософії руху! Загублений у темних просторах неба, обплутаний павутинням, нерухомо висить він дні, місяці, роки… Але він щасливий, це безсумнівно. Недостача руху тіла замінюється інтенсивним рухом думки, мозкових клітин.

XII. ТЮРІН ТРЕНУЄТЬСЯ

Крамер чекав мене, не знімаючи свого скафандра, — він, очевидно, поспішав. Я швидко одягся. І мій провідник, знизивши атмосферний тиск майже до повного вакууму, відчинив зовнішні двері. Міцно тримаючи мене перед собою, він обережно відокремився від стін обсерваторії боковим ковзним рухом і за допомогою коротких пострілів повернувся до Зірки Кец. Потім зробив кілька сильних пострілів, і ми помчали з великою швидкістю. Тепер Крамер міг і випустити мене з рук, але, мабуть, вже не довіряв моїй "льотній майстерності" і придержував ззаду за лікоть.

Поглянувши на Зірку Кец, до якої ми наближались, я помітив, що вона досить швидко обертається на своїй поперечній осі. Очевидно, ремонт оранжереї було закінчено, і тепер штучно створювалась більша сила ваги.

Нелегке завдання — пришвартуватись до крила вітряка, коли воно обертається. Але Крамер справився з цим. Він почав описувати кола над кінцем циліндра Зірки в напрямі його обертання. Зрівнявши таким способом наш рух з рухом циліндра, він ухопився за скобу.

Не встиг я роздягтися, як мене викликала до себе Меллер.

Не знаю, чи набагато в ракеті збільшилась вага. Мабуть, вона була не більша за одну десяту земної. Але я відчув знайоме приємне

напруження мускулів. Приємно було "ходити" ногами "по підлозі", знову знайти верх і низ.

Я бадьоро ввійшов до Меллер.

— Добридень, — сказала вона. — Я послала по Тюріна. Він зараз буде тут. Яке він на вас справив враження?

— Оригінальна людина, — відповів я. — Однак я думав зустріти...

— Я не про те, — обірвала мене Меллер. — Який він має вигляд? Я питаю, як лікар.

— Дуже блідий. Трохи набрякле обличчя...

— Звичайно. Він живе зовсім неможливим життям. Адже в обсерваторії є невеличкий сад, гімнастичний зал, апарати для тренування мускулатури, але він нехтує своїм здоров'ям. Признатися, це я умовила директора відрядити Тюріна на Місяць і далі наполягатиму на докорінній зміні його життєвого режиму, інакше ми скоро втратимо цю надзвичайну людину.

З'явився Тюрін. При яскравому освітленні амбулаторії він виглядав ще гірше. До того ж мускули його ніг зовсім одвикли від руху і, можливо, частково атрофувались. Тюрін ледве стояв на ногах. Коліна його підгинались, ноги тремтіли, він безпорадно розмахував руками. Якби його зараз перенести на Землю, він, мабуть, почував би себе, мов кит, викинутий на берег.

— Ось до чого ви себе довели! — докірливо почала Меллер. — Не людина, а кисіль.

Маленька енергійна жінка вичитувала старому вченому, як неслухняній дитині. Потім вона послала його на масаж, звелівши після масажу прийти на медичний огляд.

Коли Тюрін пішов, Меллер звернулася до мене:

— Ви біолог і зрозумієте мене. Тюрін — виняток. Всі ми почуваємо себе чудово. Однак ця легкість "небесного життя" дуже мене непокоїть. Ви не відчуваєте або майже не відчуваєте свого тіла. Але які будуть наслідки? Кец — молода зірка. Навіть наші старожили перебувають в умовах невагомості не більше як три роки. А що буде через десяток років? Як таке пристосування до середовища відіб'ється на загальному стані організму? Нарешті, як розвиватимуться наші новонароджені діти? І діти дітей? Цілком імовірно, що кістки наших нащадків ставатимуть дедалі більш хрящоподібними, драглистими. М'язи атрофуватимуться. Це перше, що дуже непокоїть мене, як людину, яка відповідає за здоров'я нашої небесної колонії. Друге — космічне проміння. Незважаючи на оболонку нашого житла, яка частково затримує це проміння, ми все ж дістаємо його тут значно більше, ніж на Землі. Поки що я не бачу шкідливих наслідків. Але знов-таки у нас ще занадто мало матеріалу для спостережень. У мух-дрозофіл тут спостерігається посилена мутація, причому багато з них народжується з летальними[6] генами — не дає потомства. Що, коли космічне проміння матиме такий самий вплив і на людей, які живуть на Зірці Кец? А якщо у них почнуть народжуватися діти-потвори або мертвонароджені?.. Кінець кінцем все в наших руках. Усі шкідливі наслідки ми можемо усунути. Штучно створити яку завгодно силу ваги, коли треба — навіть більшу, ніж на Землі. Можемо ізолюватися від космічного проміння. Але нам треба зробити надзвичайно багато дослідів, щоб визначити оптимальні умови… Бачите, скільки роботи для вас, біологів?

— Так, роботи вистачить, — сказав я, дуже зацікавлений словами Меллер. — Ця робота потрібна не тільки для небесних колоній, але й для Землі. Як розширяться наші знання про живу і мертву природу! Я радий, що випадок привів мене сюди.

— Тим краще. Нам потрібні працівники-ентузіасти, — сказала Меллер.

Згадка про "випадок, який привів мене сюди", навела мене на думку про Тоню. Захоплений новими враженнями, я навіть не згадував про неї. Що з нею і як її розшуки?

Я попрощався з Меллер і вилетів у коридор. У коридорі чути було веселий сміх, голоси, пісні й дзижчання крил; хоч і була вже невелика вага, але молодь за звичкою допомагала собі крилами. Юнакам подобалось підстрибувати, пролітаючи кілька метрів, як летючі риби. Дехто вправлявся в ходінні по підлозі. Скільки молодих, веселих, засмаглих облич! Скільки забав і пустощів: ось група дівчат, порушуючи "вуличний" рух, почала грати в "м'яча", причому "м'ячем" була одна з них — маленька, повненька. Вона верещала, перелітаючи з рук до рук.

Усі, хто гуляв тут, почували себе весело і безжурно. Очевидно, робота зовсім не втомлювала людей в цьому легковагомому світі. Боком, попід стіною, я добрався до дверей Тониної кімнати. Тоня сиділа біля вікна на легкому алюмінієвому стільці. Мабуть, за цей час з складу принесли меблі.

За вікном на чорному небі величезна заграва — кільце "нічної" Землі. Світло зірниці рум'янило обличчя й руки Тоні. її обличчя було замислене.

Мені захотілось розворушити її. Я підійшов до неї і сказав, усміхаючись:

— Ну, скільки ви тепер важите?

І, не довго думаючи, взяв Тоню за плечі і легко підняв її, як трирічну дівчинку. Певно, веселий настрій людей заразив і мене.

Вона мовчки відійшла.

— Чого ви сумуєте? — спитав я, почуваючи себе ніяково.

— Так... Про маму згадала.

— "Земне притягання" діє? Туга за Батьківщиною?

— Можливо, — відповіла вона.

— А що з Євгеньєвим?

— Ще не могла додзвонитись. Апарат увесь час зайнятий. А як ваша розмова з директором?

— Завтра лечу на Місяць. Вона глянула на мене.

— Надовго?

— Не знаю. Сам політ, кажуть, триває не більше як п'ять-шість днів. Але скільки пробудемо на Місяці, невідомо.

— Це дуже цікаво, — сказала Тоня, пильно глянувши на мене. — Я б залюбки полетіла з вами. Але мене тимчасово посилають до лабораторії, яка так далеко від Землі, що туди вже не досягає земне випромінювання. Там у тіні панує холод світового простору. Я лечу обладнати нову лабораторію для вивчення електропровідності металів при низьких температурах...

Очі її пожвавішали.

— Є дуже цікава проблема! Ви знаєте, що опір електричному струмові в металах із зниженням температури зменшується. При температурах, близьких до абсолютного нуля, опір теж майже дорівнює нулю... Над цими питаннями працював ще Капіца. Але на Землі потрібні

були величезні зусилля, щоб досягти низьких температур. А в міжпланетному просторі… це просто. Уявіть собі металеве кільце, вміщене у вакуумі, в температурі абсолютного холоду. В кільце спрямовується індуктований струм, його можна довести до надзвичайної потужності. Цей струм циркулюватиме в кільці вічно, якщо не підвищиться температура. При підвищенні ж температури відбувається моментальний розряд. Якщо в кільці дати струм досить високої напруги, то ми зможемо мати своєрідну законсервовану блискавку, яка виявить свою активність, тільки-но температура підвищиться.

— Блискавка, законсервована в посудині Дьюара, — підхопив я, — з підривником, падає на Землю. Ударяючись об її поверхню, пістон вибухає, температура в посудині підвищується, і блискавка виявляє свою руйнівну дію.

Тоня посміхнулась.

— Які у вас кровожерні думки! Я не думала про таке застосування.

— Зовсім не кровожерні, — заперечив я. — З війнами покінчено. Але можна висаджувати скелі, айсберги…

— Ах, ось що… Зрозуміло, Питання лише в тому, що при відсутності опору падає і напруга, а значить, і потужність… Треба зробити обчислення. Як би й тут у пригоді став Палій! — вигукнула вона мало не пристрасно.

Це, звичайно, була пристрасть ученого, але я не зміг приховати свого смутку.

* * *

Нам не пощастило вилетіти другого дня: захворів Тюрін.

— Що з ним? — спитав я у Меллер.

— Розкис наш філософ, — відповіла вона, — від "щастя" захворів, від руху. По суті кажучи, з ним нічого особливого не сталось. Скаржиться на біль у ногах. Литки болять. Це дурниці, але як його такого на Місяць пустити? І собі, і вам завдасть клопоту. При десятій частині земної ваги розкис. Але ж на Місяці — шоста. Там він, чого доброго, і ніг не потягне. Я вирішила дати йому потренуватися кілька днів. У нас на небі є склади впійманих астероїдів. Усе це небесне каміння, уламки планет складають у формі кулі. Щоб окремі куски не розлітались від випадкових поштовхів, наші геліозварювачі розплавили і зварили поверхню цих планеток. До однієї такої "бомби" ми прикріпили сталевим тросом порожнисту кулю і надали їм обом колового руху. Виникла відцентрова сила, вага всередині порожнистої кулі дорівнює вазі на Місяці. Ось у цій кулі і тренується Тюрін. Тиск і кількість кисню в кулі такі самі, як у скафандрі міжпланетного костюма. Злітайте, голубе, відвідайте Тюріна. Тільки самі не летіть. Захопіть з собою вашу няньку — Крамера.

Я розшукав Крамера в гімнастичному залі. Він виробляв на трапеції карколомні штуки. Цирковим гімнастам на Землі про такі трюки і мріяти не доводиться.

— Полетіти я з вами полечу, — сказав він, — але вам і самому час уже навчитися літати в міжпланетному просторі. Адже ви на Місяць летите, а під час такої подорожі всяке може трапитись!

Крамер прив'язав мене до себе довгою дротиною і дав можливість мені самому летіти до "манежу" Тюріна. Я вже не перекидався і "стріляв" досить вдало, але мені бракувало вміння "приземлятись" до обертової кулі, і Крамер поспішив допомогти. Через чотири хвилини після відльоту ми вже вповзали в металеву кулю.

Зустріли нас несамовитим вереском і криком. Я з цікавістю окинув поглядом середину кулі, освітленої електричною лампою, і побачив, що

Тюрін сидить на "підлозі" і б'є кулаками по гумовому килиму, а біля нього велетенськими стрибками скаче негр Джон. Мавпеня Міккі з веселим вереском стрибає з плечей Джона до "стелі", хапається за ремінці і падає вниз на плече або голову Джона. "Місячна вага", очевидно, припала до смаку Джонові і мавпеняті, чого не можна було сказати про Тюріна.

— Вставайте, професоре! — дзвінко закричав Джон. — Лікар Меллер казала, щоб ви ходили по п'ятнадцять хвилин, а ви ще й п'яти не ходили.

— Не встану! — розгнівано пропищав Тюрін. — Що я, кінь на корді? Мучителі! У мене й так ноги одвалюються!

В цей момент я і Крамер "упали з неба" біля Тюріна. Джон перший побачив нас і зрадів.

— Ось дивіться, товаришу Артем'єв, — вигукнув він, — професор мене не слухає, знову хоче залізти в своє павутиння...

Мавпеня, побачивши нас, почало плювати і верещати.

— Та вгамуй ти свій патефон! — ще тонше й пронизливіше закричав Тюрін. — Здорові були, товариші! — звернувся він до нас і, ставши навпочіпки, важко підвівся.

"Ну як з таким на Місяць летіти?" — подумав я і перезирнувся з Крамером. Той тільки головою хитнув.

— Адже ви, професоре, самі казали мені не раз, що чим більше руху, тим більше щастя... — не вгамовувався Джон.

Такий "філософський аргумент" з боку Джона був несподіваний. Ми з Крамером мимоволі посміхнулись, а Тюрін почервонів від гніву.

— Треба ж розуміти! Треба розуміти! — закричав він на найвищих нотах. — Буває різний рух. Ці грубі фізичні рухи заважають найвищим рухам клітин мого головного мозку, моїм думкам. І потім усякий рух переривчастий, а ти хочеш, щоб я марширував без відпочинку... Нате, їжте моє м'ясо, пийте мою кров!

І він почав ходити з виглядом мученика, крекчучи, охкаючи та зітхаючи.

Джон відвів мене вбік і швидко зашепотів:

— Товаришу Артем'єв! Я дуже боюся за мого професора. Він такий кволий. Йому небезпечно без мене летіти на Місяць. Адже він навіть їсти й пити забуває. Хто про нього піклуватиметься на Місяці?

У Джона навіть сльози виступили на очах. Він гаряче любив свого професора. Я, як умів, заспокоїв Джона і обіцяв дбати за професора під час подорожі.

— Ви відповідаєте за нього! — урочисто промовив негр.

— Так, безперечно! — підтвердив я.

Повернувшись на Зірку, я все розповів Меллер. Вона з осудом похитала головою:

— Доведеться мені самій взятися за Тюріна.

І ця маленька, енергійна жінка справді полетіла в "манеж".

Я теж не марнував часу: вчився літати в міжпланетному просторі і, за словами мого вчителя Крамера, зробив великі успіхи.

— Тепер я спокійний, що під час подорожі на Місяць ви не потонете в безоднях неба, — сказав він.

Через кілька днів Меллер повернулася з "манежу" і оголосила:

— На Землю професора я б ще не зважилась пустити, але для Місяця він "у повній місячній формі".

XIII. ДО МІСЯЧНОЇ ОРБІТИ

Напередодні нашої місячної подорожі я провів Тонго в лабораторію світового холоду. Прощання було коротке, але тепле. Вона міцно потиснула мені руку й сказала:

— Бережіть себе...

Ці прості слова зробили мене щасливим.

Другого ранку Тюрін досить бадьоро ввійшов у ракету. Джон, зовсім засмучений, проводив його. Здавалося, він ось-ось заплаче.

— Ви відповідаєте за професора! — крикнув він мені перед тим, як двері ракети зачинилися.

Виявляється, ми летимо на Місяць не прямим шляхом, а по спіралі, оберненій навколо Землі. І невідомо, скільки триватиме подорож. У нашій ракеті можуть розміститися двадцять чоловік. А нас всього шестеро: троє членів наукової експедиції, капітан, штурман і механік. Увесь вільний простір ракети заповнений запасами продовольства, вибухових речовин і рідкого кисню. А на верху ракети прикріплено вагон на колесах, призначений для подорожі по місячній поверхні. Опору повітря немає, тому "місячний автомобіль" не зменшить швидкості льоту ракети.

Незабаром наша ракета покинула гостинний ракетодром Зірки Кец. І відразу ж Тюріну стало дуже погано.

Річ у тому, що як тільки ми розвивали швидкість І вибухи частішали, вага тіла змінювалася. І я розумів Тюріна: можна звикнути до ваги, можна звикнути до невагомості, але звикнути до того, що твоє тіло то нічого не важить, то раптом ніби наливається свинцем, неможливо.

Добре, що у нас були достатні запаси харчів і пального, тому ми могли не поспішати, і вибухи були помірні. Звук їх передавався тільки стінками ракети. До цих звуків можна було звикнути, як до дзижчання мотора або цокання годинника, але посилення ваги!..

Тюрін зітхав, охав. Кров то приливала до його обличчя, і воно ставало багровим, майже синім, то відливала, — обличчя бліднуло, жовтіло.

І тільки наш геолог Соколовський, життєрадісний, дебелий чоловік з пишними вусами, завжди був веселий.

Коли невагомість тіла поверталась, астроном починав говорити вголос, — звичка, якої він набув у своїй самотині. Говорив він без зв'язку: то переказував цікаві астрономічні дані, невідомі земним астрономам, то виголошував "філософські сентенції".

— Чому таке привабливе кіно? Тому, що в ньому ми бачимо рух…

Потім він починав стогнати і корчитись, потім знову говорити.

Я дивився у вікно. В міру того, як ми віддалялися від Землі, вона здавалась все меншою. Наш "день" чимраз довшав, ночі коротшали. По суті, це були не ночі, а звичайні сонячні затемнення.

А от з Місяцем діялися дивні речі.

Коли наша ракета була в протилежній точці орбіти від Місяця, він здавався маленьким, значно меншим, ніж ми його бачимо на Землі, а коли ми по орбіті наближались до Місяця, він ставав надзвичайно великим.

Нарешті настав момент, коли максимальні розміри Місяця зрівнялися з розмірами Землі.

Наш капітан, який не раз робив подорож до місячної орбіти, сказав нам:

— Поздоровляю. Ми пройшли чотири п'ятих віддалі, яка відокремлює нас від Місяця. Сорок вісім земних радіусів позаду. В наших міжпланетних подорожах у межах сонячної системи земний радіус — 6378,4 кілометра — є одиницею виміру. Це ніби миля міжпланетних навігаторів, — пояснив він.

Тепер величина Місяця коливалася на протязі доби — часу обертання ракети навколо Землі. Півдоби Місяць "гладшав", збільшувався, півдоби — "худнув". Але ця доба вже стала значно більша від земної.

Безхмарний, ясний день чимраз довшає.

Капітан каже, що притягання Місяця щогодини позначається більше і викривляє шлях ракети. Рух ракети то прискорюється, то сповільнюється, бо ми потрапили в чіпкі обійми нашого земного супутника. Місяць не хоче відпускати нас від себе. Якби не сила протидії, що її викликають наші вибухові прилади, ми були б вічними полоненими Місяця. Яке ж небезпечне притягання величезних планет сонячної системи!..

У перші години польоту капітан надовго залишав керування, даючи ракеті автоматично летіти накресленим шляхом. Небезпеки в цьому не

було. Але що далі, то капітан рідше відходив від пультів керування, хоч вони й механізовані.

Ми мчали навколо Землі вже приблизно по тій самій орбіті, як і Місяць, тому подорож навколо Землі робили за той самий час, що й Місяць, — щось із тридцять земних діб. Наша ніч — сонячні затемнення стали такі ж рідкі, як місячні на Землі. Ракета дедалі рідше наздоганяла Місяць, аж поки, нарешті, їх рухи зрівнялись. Ракета досягла такої ж віддалі від Землі, як і Місяць. Віддаль між ракетою і Місяцем стала незмінною.

Здавалося, що Місяць, Земля і ракета нерухомі і тільки зоряне склепіння безперервно рухається.

— Незабаром тут небесні колонії будуватимемо, — порушив мовчання Соколовський.

— Ну ні, батеньку мій, не так швидко, — відгукнувся Тюрін. — Треба спершу дістати тут матеріали. Не можна все притягти з Землі. Навпаки, ми ще Землі мусимо посилати деякі "небесні" подарунки. Ось колекцію метеоритів ми вже послали. Добра колекція. Увесь рій Леонідів.[7]

І Тюрін задоволено розсміявся.

— Це так, — сказав Соколовський. — Нам потрібно багато заліза, нікелю, сталі, кварцу для спорудження наших жител.

— І де ж ви дістанете ці копалини? — спитав я.

Слово "копалини" викликало вибух сміху Соколовського.

— Не копалини, а літалини, чи що, — сказав він. — Метеорити — ось "копалини". Недурно я ганявся за ними.

— Метеоритний промисел організував я. Це моя ідея! — вніс поправку Тюрін.

— Я не заперечую цього, професоре, — відповів Соколовський. — Ідея ваша — здійснення моє. Ось я й тепер відрядив Євгеньєва в нову розвідку.

Прізвище "Євгеньєв" змусило мене пригадати весь шлях, який привів мене на небо. Навіть дивно, як хутко всі ці особисті справи відійшли на задній план перед незвичайними тутешніми враженнями.

— Ви знаєте, товаришу Артем'єв, що ми знайшли цілий рій дрібних метеоритів зовсім недалеко від Зірки Кец? — звернувся до мене Соколовський. — Вище траплялись і більші. Ми дослідили їх і знайшли залізо, нікель, кремнезем, глинозем, оксид кальцію, польовий шпат, хромове залізо, оксиди заліза, графіт та інші прості і складні речовини. Одне слово — все потрібне для будівництва плюс кисень для рослин і воду. Користуючись енергією Сонця, ми можемо обробити ці матеріали і виготовити все, що нам треба, аж до олівців. Кисень і вода, звичайно, є тут не в готовому, а в "зв'язаному" стані, але хіміків це не бентежить.

— Я вивчив за вашими даними рух цих залишків загиблих небесних тіл, — втрутився Тюрін, — і прийшов до цікавих висновків. Частина метеоритів прилетіла здалека, але більшість літала навколо Землі по тій самій орбіті, що й Зірка Кец...

— На це, професоре, звернув вашу увагу я, — сказав Соколовський.

— Так. Але висновки зробив я.

— Не будемо сперечатися, — примирливо промовив Соколовський.

— Я не сперечаюсь. Я тільки люблю точність. На те я й учений, — заперечив Тюрін і навіть підвівся в кріслі, але відразу ж сів і заохкав.

— Меллер має рацію, — сказав він. — Зовсім я ослаб за роки нерухомого лежання в світі невагомості. Треба буде змінити режим.

— Ось Місяць вас проманіжить, — розсміявся геолог.

— Еге. Так я хотів сказати про мою гіпотезу, — продовжував Тюрін. — Метеоритів, які обертаються навколо Землі, так багато, що, треба думати, вони є залишком маленького земного супутника — другого Місяця. Це був зовсім крихітний Місяць. Коли ми точно підрахуємо кількість і масу цих метеоритів, то зможемо реставрувати колишні розміри цього супутника, як палеонтологи реставрують кістяки вимерлих тварин. Маленький другий Місяць! Але він міг світити не слабше, ніж наш Місяць, бо був ближче до Землі.

— Пробачте, професоре, — раптом втрутився молодий механік, кольором шкіри і худорлявою будовою схожий на індуса. — Мені здається, що на такій близькій віддалі Земля притягла б до себе маленький Місяць.

— Що? Що? — грізно закричав Тюрін, — А крихітна Зірка Кец чому не падає на Землю? Га? Вся справа в швидкості руху… Але маленький Місяць все-таки загинув, — примирливо сказав він. — Сили інерції і земного притягання, які боролись, розірвали його на шматки… На жаль, це загрожує й нашому Місяцеві! Він розпадеться на уламки. І Земля матиме чудове кільце, як у Сатурна. Я гадаю, що це місячне кільце дасть не менше світла, ніж Місяць. Воно прикрашатиме ночі земних жителів. Але все ж це буде втрата, — закінчив він, зітхнувши.

— Непоправна втрата, — вкинув я.

— Хм… хм… А може й поправна. У мене є один проект, але про нього я поки що помовчу.

— А як ви полювали на метеорів? — спитав я в Соколовського.

— Це цікаве полювання, — відповів геолог. — Мені доводилось полювати за ними не тільки на орбіті Зірки Кец і...

— В поясі астероїдів[8] між орбітами Марса і Юпітера, — перебив Тюрін. — Земні астрономи знайшли більш як тисячу цих астероїдів. А мій каталог має понад чотири тисячі. Ці астероїди — теж залишки планети, більшої, ніж загиблий другий Місяць. За моїми обчисленнями, ця планета була більша, ніж Меркурій. Марс і Юпітер взаємним притяганням розірвали її на шматки. Не поділили! Кільце Сатурна — теж загиблий його супутник, роздроблений на шматки. Бачите, скільки вже покійників у нашій сонячній системі. Чия тепер черга? Ой, ой... знову ці поштовхи!

Я знову глянув у вікно, тримаючись руками за оббиті шкірою підлокітники крісла. За вікном все те ж чорне небо, густо всіяне зоряним порохом. Так можна летіти роки, сторіччя, і картина буде однакова...

І раптом мені пригадалась моя давнішня подорож у вагоні звичайнісінького поїзда з дідусем паровозом. Літо. Вечір. Сонце сідає за ліс, позолочуючи хмари. У відчинене вікно вагона тягне лісовою вологістю, запахом аконіту[9], солодким запахом липи. В небі за поїздом біжить молодик. Ліс змінився озером, озеро — пагорками з розкиданими на них будинками, що утопали в садках. А далі пішли ниви, повіяло запахом гречки. Скільки різноманітних вражень, скільки "руху" для ока, вуха, носа, висловлюючись мовою Тюріна. А тут — ні вітру, ні дощів, ні змін погоди, ні ночі, ні літа, ні зими. Вічно одноманітний жалібний небозвід, страшне синювате сонце, незмінний клімат у ракеті...

Ні, хоч як цікаво побувати в небі, на Місяці, інших планетах, але земне життя я не проміняю на це "небесне"...

— Ну, так от!.. Полювання на астероїдів — найзахоплюючий вид полювання, — зненацька почув я басок геолога Соколовського.

Я люблю слухати його. Він говорить якось просто, по-домашньому, "по-земному", ніби розмовляє в своєму кабінеті десь на сьомій лінії Васильєвського острова. На нього, очевидно, незвичайна обстановка ніяк не впливає.

— Підлітаючи до пояса астероїдів, треба добре пильнувати, — каже Соколовський. — Інакше й оком не змигнеш, як якийсь уламок завбільшки з московський Будинок Рад, а то й більше, удариться об ракету — і тільки її й бачили! Тому летиш по дотичній, все більше наближаючись до напряму астероїдів… Чудова картина! Ви підлітаєте до пояса астероїдів. Вигляд неба змінюється… Подивіться на небо. По суті, його не можна назвати зовсім чорним. Фон чорний, але на ньому суцільний зоряний розсип. І ось на цьому світному розсипу ви помічаєте темні смуги. Це пролітають неосвітлені сонцем астероїди. Деякі залишають на небі яскраві, як срібло, сліди. Інші — смуги мідно-червоного світла. Все небо стає смугастим. В міру того, як ракета повертає в бік руху астероїдів, набирає швидкості і летить уже майже нарівні з ними, вони перестають здаватися смугами. Ви потрапляєте в незвичайний світ і летите серед численних "місяців" різної величини. Всі вони летять в одному напрямі, але ще випереджають ракету.

Коли який-небудь "місяць" пролітає близько від ракети, ви бачите, що він зовсім не круглий. Ці "місяці" мають найрізноманітнішу форму. Один астероїд, скажімо, скидається на піраміду, другий наближається до форми кулі, третій схожий на необтесаний куб, більшість же — просто безформні уламки скель. Деякі летять групами, інші під впливом взаємного притягання зливаються у "виноградне гроно"… Поверхня їх то матова, то блискуча, як гірський кришталь.

"Місяці" справа, "місяці" зліва, вгорі, внизу… Коли ракета сповільнює літ, здається, ніби "місяці" рвучко помчали вперед, але ось ракета знову набирає швидкості, і вони починають ніби летіти повільніше. Нарешті ракета їх випереджає — "місяці" відстають.

Небезпечно летіти повільніше від астероїдів. Вони можуть наздогнати і розбити ракету. Зовсім безпечно летіти в одному з ними напрямі і з однаковою швидкістю. Але тоді бачиш тільки навколишні астероїди. І здається, ніби все стоїть нерухомо — і ракета, і "місяці" зліва, справа, зверху, ззаду. Тільки зоряне склепіння поволі плине, бо й астероїди, і ракета все-таки летять і змінюють своє положення на небі.

Наш капітан волів літати трохи швидше від астероїдів. Тоді небесні брили не налетять ззаду. І разом з тим рухаєшся в рої "місяців", розглядаєш їх, вибираєш. Одне слово виступаєш у ролі гоголівського чорта, який збирається вкрасти з неба місяць. Тільки маленький. У нас ще не вистачає сили зірвати великий астероїд з його орбіти і прибуксирувати до Зірки Кец. Ми боїмося витратити все пальне і стати полоненими астероїда, який захопить нас за собою… Спочатку ми вибирали найменші астероїди. Потрібні були велике вміння і спритність, щоб наблизитися до астероїда без поштовху і взятій його "на абордаж". Капітан так скеровував ракету, що вона, летячи нарівні з астероїдом, якнайближче підходила до нього. Потім бокові вибухи припинялись. Ми пускали в хід електромагніт: адже майже всі астероїди, крім кристалічних, складаються переважно з заліза. Нарешті, коли віддаль ставала зовсім малою, ми виключали електромагніт, залишаючи все інше на силу притягання. Через деякий час ми відчували ледве помітний поштовх. І далі летіли вже впритул з нашим супутником. Спершу, однак, причалювання не завжди проходило добре. Іноді ми досить сильно стикалися з астероїдом. Він — для нас непомітно — відхилявся від своєї орбіти, зате ракета, як легша, відлітала вбік, і доводилось знову маневрувати. Потім ми наловчились "причалювати" дуже добре. Залишалось тільки прикріпити астероїд до ракети. Ми пробували прив'язувати його запасними ланцюгами, пробували вдержувати електромагнітом, але все це було негаразд. Згодом ми навчилися навіть припаювати метеори до оболонки ракети, добре, що сонячної енергії у нас досить, а апарати геліогенного зварювання ми завжди брали з собою.

— Але для цього треба було виходити з ракети? — сказав я.

— Звичайно. Ми й виходили. Навіть подорожували по астероїдах. Пам'ятаю один випадок, — продовжував Соколовський сміючись. — Ми підлітали до великого астероїда, що мав вигляд погано обточеної кам'яної бомби трохи сплюснутої форми. Я вилетів з ракети, вчепився за гострі ріжки астероїда і рушив у кругосвітню подорож. І що ж ви думаєте? На сплюснутих "полюсах" я підводився і стояв на ногах "догори головою", а на опуклому "екваторі" центр ваги перемістився, і мені довелось ставати на голову "догори ногами". Так я й ішов, чіпляючись руками.

— Ця планетка, очевидно, оберталась, і змінювався не центр ваги, а відносна вага, — поправив Тюрін. — Біля поверхні полюсів обертання вага має найбільшу величину і нормальний напрям до центра. Але чим далі від полюса, тим вага менша. Отже, людина, яка йде від полюса до екватора, ніби спускається з гори, дедалі крутішої. Між полюсами і екватором напрям ваги збігався з горизонтом, і вам здавалось, що ви спускаєтесь з зовсім прямовисної гори. А далі ґрунт здавався вже похилою стелею, і вам доводилось хапатися за будь-що, аби не злетіти з планетки... З Землі в кращі телескопи, — продовжував Тюрін, — видно планети з діаметром не менше шести кілометрів. А астероїди бувають завбільшки і з порошинку.

— На яких тільки мені не доводилось бувати, — сказав Соколовський. — На деяких вага така мала, що досить злегка підстрибнути, щоб злетіти з поверхні. Я був на одному такому — з обводом у сімнадцять з половиною кілометрів. Підстрибнувши на метр, я опускався двадцять дві секунди. Зробивши рух не більший, ніж той, який потрібен, щоб переступити поріг на Землі, я міг би тут піднятися на висоту двохсот десяти метрів — трохи нижче, як Ейфелева башта. Я кидав камені, і вони вже не повертались.

— Повернуться, але не скоро, — вставив астроном.

— Побував я і на відносно великій планеті з діаметром лише в шість разів меншим від місячного. Я піднімав там однією рукою двадцять два

чоловіки — моїх супутників. Там можна було б гойдатися на гойдалці, почепленій на сурових нитках, збудувати башту шести з половиною кілометрів. Я спробував там вистрілити з револьвера. Що було, можете собі уявити! Якби мене самого не скинуло з планети пострілом, моя куля могла б убити мене ззаду, облетівши навколо астероїда. Вона, мабуть, і досі крутиться де-небудь навколо планети як її супутник.

— Поїзди на такій планеті ходили б з швидкістю тисяча двісті вісімдесят кілометрів на годину, — сказав Тюрін. — До речі, кілька таких планет можна наблизити до Землі. Чому б не влаштувати додаткове освітлення? А потім і заселити ці планетки. Покрити скляною оранжереєю. Насадити рослин. Розвести тварин. Це буде чудове житло. Згодом так само можна буде заселити і Місяць.

— На Місяці то занадто холодно, то занадто жарко, — сказав я.

— Штучна атмосфера під скляним ковпаком і штори зменшать жар сонця. Що ж до холоду ґрунту в місячні ночі, то у мене на це свої погляди, — багатозначно зауважив Тюрін. — Хіба ми не відмовились від теорії розжареного ядра Землі з надзвичайно високою температурою? А проте наша Земля тепла…

— Сонце і атмосферна шуба… — почав геолог, але Тюрін перебив його:

— Так, так, але не тільки це. В земній корі розвивається тепло від радіоактивного розпаду в її надрах. Чому не може бути цього на Місяці? І навіть у більшій мірі? Радіоактивний розпад може підігрівати ґрунт Місяця. Та й не охолола під місячною корою магма… Місяць не такий холодний, як здається. І коли там є залишки атмосфери… Ось чому вас — біолога — включено в нашу експедицію, — звернувся він до мене.

Соколовський із сумнівом похитав головою.

— На астероїдах щось не помічав, щоб ґрунт підігрівався радіоактивним розпадом елементів.

— Астероїди менші від Місяця, — пискливо відповів астроном.

Він ненадовго замовк і раптом почав філософствувати, ніби дві лінії думки в його мозку йшли паралельно.

Мертві немерехтливі зорі заглядають у вікно нашої ракети. Зоряний дощ, перетинаючи небосхил, мчить кудись вбік і вгору, — ракета повертає.

— Ми набрали вже чимало астероїдів, — тихо каже мені Соколовський, не звертаючи уваги на Тюріна, що, як піфія, виголошує свої фрази. — Насамперед ми "підвели фундамент" під наш ракетодром. Чим більша його маса, тим він стійкіший. Випадкові удари ракет під час причалювання не будуть зміщувати його в просторі. Потім ми постачаємо астероїди нашим фабрикам і заводам, — ви ще з цим познайомитесь. Недавно нам пощастило впіймати дуже цікаву планетку. Правда, це зовсім невеличкий уламок — по-земному, тонни на півтори.

Уявіть собі: майже суцільний кусок золота... Непогана знахідка! Золоті розсипи в небі...

Очевидно, почувши ці слова, Тюрін зауважив:

— У великих планетах елементи розміщуються від поверхні до центра за їх висхідною питомою вагою: вгорі — силіцій, алюміній-"сіал", нижче — силіцій, магній-"сима", ще нижче — нікель, залізо-"ніфе", залізо і ще важчі метали — платина, золото, ртуть, свинець. Ваш золотий астероїд — уламок центрального ядра загиблої планети. Рідкий випадок. На золоті розсипи неба не сподівайтесь.

Мене знемагав сон. Мій організм ще не одвик від земного розпорядку дня і ночі, зміни неспання і сну.

— Засинаєте? — спитав мене Тюрін. — На добраніч. А зі мною, знаєте, діються цікаві речі. В обсерваторії я зовсім одвик від регулярного сну. І тепер нагадую тих тварин, які цілу добу то сплять, то не сплять. Наче кіт став.

Він говорив ще щось, але я вже заснув. Вибухів не було. Тихо, спокійно… Мені снилась моя ленінградська лабораторія…

Коли через добу я глянув на небо, мене дуже здивував вигляд Місяця. Він займав сьому частину неба і прямо страшив своїми розмірами. Від нього нас відокремлювало всього дві тисячі кілометрів. Гори, долини, безводні "моря" було видно, як на долоні. Виразно виділялися контури окремих гірських хребтів, конуси в кратерах вулканів, давно згаслих, мертвих, як все на Місяці. Видно було навіть широченні розколини…

Астроном дивився на Місяць, не відриваючи очей. Він уже давно знав "кожен камінь її поверхні", як він висловився.

— Он, дивіться, біля краю. Це Клавіус, нижче — Тіхо, ще нижче — Альфонс, Птолемей, праворуч — Коперник, а далі йдуть Апенніни, Кавказ, Альпи…

— Не вистачає Паміру, Гімалаїв, Кордильєрів, — сказав я.

— А ми назвемо так гірські вершини на другому боці Місяця, — сміючись, сказав геолог. — Там їх ще ніхто не йменував.

— Оце так Місяць! — захоплювався Тюрін. — В сто разів більший від "земного". О, ах!.. — застогнав він. — Знову вага.

— Капітан гальмує, — сказав геолог. — Місяць дедалі сильніше притягує нас до себе. Через півгодини будемо на місці.

Я зрадів і трохи злякався. Хай назве мене боягузом той, хто вже зробив подорож на Місяць і не був схвильований перед першою посадкою.

Місяць під нами. Він займає вже півнеба, його гори зростають перед нашими очима.

Але дивно: Місяць, як і Земля, з висоти здається вже не опуклою поверхнею кулі, а вгнутою, ніби строката перекинута парасолька.

Тюрін стогнав: контрвибухи посилювались. Проте він не відривав погляду від Місяця. Але Місяць раптом почав зсуватися кудись вбік. І тільки тому, що моє тіло обважніло з одного боку, я збагнув, що ракета знову змінила напрям льоту. Напрям ваги змінився настільки, що Місяць "відчувався" вже високо над нами. Важко було уявити, як можна буде ходити "по стелі".

— Терпіть, професоре, — звернувся геолог до Тюріна. — Залишилось всього два-три кілометри. Ракета летить зовсім повільно: не більше як сотню метрів на секунду. Тиск газів ракети дорівнює місячному притяганню, і ракета спокійно йде по інерції.

Знову полегшало. Вага зникла.

— А куди ми спускаємось? — спитав, пожвавішавши, через двадцять секунд Тюрін.

— Здається, поблизу вашого собрата Тіхо Браге. Залишилось всього п'ятсот метрів, — сказав Соколовський.

— Ой, ой!.. Знову контрвибухи! — застогнав Тюрін. — Ну от, все гаразд. Тепер Місяць внизу, під нами.

— Зараз спустимось... — сказав Соколовський з хвилюванням у голосі. — Аби тільки не пошкодити наш "місячний автомобіль" під час посадки...

Минуло ще десять секунд, і я відчув легенький поштовх. Вибухи припинились. Ми досить м'яко впали на бік.

XIV. НА МІСЯЦІ

— З приїздом! — сказав Соколовський. — Все гаразд.

— Ми навіть не зачинили під час посадки віконницю, — зауважив Тюрін. — Це необережність. Ракета могла ударитися шибкою вікна об гострий уламок скелі.

— Ну, наш капітан не перший раз сідає на Місяць, — заперечив геолог. — Отже, дорогі товариші, одягайте міжпланетні костюми і пересідайте в наш місячний автомобіль.

Ми швидко одяглися і вийшли з ракети.

Я глибоко зітхнув. І хоч я дихав киснем мого апарата, але мені здалося, ніби газ тут мав інший "смак". Це, звичайно, лише так здавалось. Другим моїм відчуттям, вже цілком реальним, було відчуття легкості. Я й раніше, під час польотів на ракеті і на Зірці Кец, де була майже абсолютна невагомість, відчував цю легкість, але тут, на Місяці, вага відчувалась як "стала величина", тільки значно менша, ніж на Землі. Легко сказати, я важив у шість раз менше за свою земну вагу!

Я роздивився навколо. Над нами було те саме жалібне небо з немиготливими зірками. Сонця не видно, не видно й Землі. Цілковита

темрява, пронизана лише промінням світла з бокового вікна нашої ракети. Все це якось не в'язалося з звичайним уявленням про сяючий супутник Землі. Потім я догадався: ракета спустилась трохи на південь від Клавіуса, на тім боці Місяця, якого з Землі ніколи не видно. А тут у цей час була ніч.

Навколо мертва пустеля. Холоду я не почував у своєму електрифікованому костюмі. Але вигляд цієї чорної пустелі заморожував душу.

З ракети вийшли капітан і механік, щоб допомогти зняти наш ракетний автомобіль. Геолог жестом запрошує мене взяти участь в загальній роботі. Я дивлюся на ракету-авто. Вона має вигляд вагона-яйця. Хоч яка вона мала, вага її повинна бути значною. Тимчасом я не бачу ні канатів, ні лебідок, — одне слово, — ніяких пристосувань для спуску. Механік працює вгорі, одгвинчуючи гайки. Капітан, Соколовський, Тюрін і я стоїмо внизу, готові прийняти ракету. Але ж вона роздушить нас... Проте ми на Місяці. До цього не зразу звикнеш. Ось уже кормову частину "яйця" відгвинчено. Ракета опустилась кормою. Соколовський ухопився за край отвору дюзи. Капітан стоїть посередині, я — біля носової частини. Зараз ракета сприсне вниз... Я вже тримаю руки напоготові і одночасно думаю про те, куди і як відскочити, коли вага буде мені над силу. Однак мої побоювання даремні. Шестеро рук, підхопивши зрушену ракету, без особливого напруження ставлять її на колеса.

Капітан і механік, помахавши руками на прощання, пішли у велику ракету. Тюрін запросив мене і Соколовського ввійти в наш автомобіль.

У ньому було досить тісно. Але зате ми могли звільнитися від наших костюмів і розмовляти.

Порядкував усім Соколовський, уже обізнаний з будовою маленької ракети. Він засвітив світло, наповнив ракету киснем, увімкнув електричну піч.

Ракета всередині нагадувала закритий автомобіль на чотири місця. Ці чотири сидіння займали тільки передню частину ракети. Дві третини кабіни були зайняті пальним, харчами, механізмами. До цієї частини ракети вели вузенькі двері, в які ледве можна було пролізти.

Роздягнувшись, ми відчули холод, хоч електрична піч уже працювала. Я щулився. Тюрін накинув на себе хутряну курточку.

— Дуже охолола наша ракета. Потерпіть, скоро нагріється, — сказав Соколовський.

— Ось уже й зоря займається, — пропищав Тюрін, глянувши в невелике вікно нашого екіпажа.

— Зоря? — здивовано спитав я. — Яка ж на Місяці може бути зоря, коли тут немає атмосфери?

— Виявляється, може бути, — відповів Тюрін.

Він ніколи не був на Місяці, але як астроном знав місячні умови не гірше від земних.

Я подивився у вікно і побачив вдалині кілька точок, що світилися, ніби розжарені до білого куски металу.

Це були освітлені вранішнім сонцем вершини гір. Їх яскравий відсвіт відбивався на сусідніх вершинах. Передаючись далі й далі і поступово слабнучи, він створював своєрідний ефект місячної зорі. При її світлі я почав розрізняти в напівтіні гірські пасма, западини "морів",

конусоподібні шпилі. Невидимі гори на фоні зоряного неба зяяли чорними провалами з химерними зубчастими краями.

— Скоро зійде сонце, — сказав я.

— Не так-то вже й скоро, — заперечив Тюрін. — На екваторі Землі воно сходить за дві хвилини, а тут доведеться чекати цілу годину, поки весь сонячний диск підніметься над обрієм. Адже доба на Місяці в тридцять разів довша, ніж на Землі.

Я, не відриваючись, дивився у вікно. Видовище було надзвичайне! Гірські вершини сліпучо спалахували, ніби хтось запалював на них факели. А скільки цих гірських вершин на Місяці! Проміння Сонця, якого ще не було видно, "зрізало" всі вершини на однаковій віддалі від поверхні. І здавалося, ніби в "повітрі" раптом з'являлися гори химерних обрисів, але з однаковою плоскою основою. Цих палаючих гір ставало дедалі більше, і ось, нарешті, позначилась їх "проекція" і вже не здавалося, що вони висять на чорному фоні.

У своїй нижній частині вони були попелясто-сріблястого кольору, а вище — сліпучо-білого. Поступово освітлювались відбитим світлом і підніжжя гір. "Місячна зоря" розгорялася дедалі яскравіше.

Буквально засліплений цим видовищем, я все ж не міг відірвати очей від вікна. Мені хотілося побачити особливості в обрисах місячних гір. Але гори були майже такі самі, як і на Землі. Подекуди скелі звисали над прірвою, як величезні карнизи, а проте, не падали. Тут вони важили менше, притягання було слабше.

На місячних рівнинах, ніби на полі бою, були вирви різної величини. Одні маленькі, не більші від тих, які залишає після розриву снаряд тридюймівки, інші наближалися до розмірів кратера. Невже це сліди метеоритів, які впали на Місяць? Дуже можливо. Атмосфери на Місяці немає, отже немає й захисного покриття, яке захищало б Місяць, як

Землю, від небесних бомб. Але ж тоді тут дуже небезпечно. Що, як така бомба-метеор у кілька сот тонн впаде на голову!

Я висловив свої побоювання Тюріну. Він подивився на мене з усмішкою.

— Частина вирв вулканічного походження, а частину, безперечно, утворили падаючі метеори, — сказав він. — Ви боїтесь, що один з них може впасти вам на голову? Така можливість, звичайно, є, але теорія ймовірності говорить, що риск тут не набагато більший, ніж на Землі.

— Не набагато більший! — вигукнув я. — А скільки падає великих метеорів на Землю? За ними полюють, як за рідкістю. А тут, подивіться, вся поверхня порита ними.

— Це правда, — спокійно відповів Тюрін. — Але ви забуваєте про одне: Місяць уже давно не має атмосфери. Існує він мільйони років, причому через те, що тут немає ні вітрів, ні дощів, сліди від падіння метеорів залишаються незмінними. І ці вирви — літопис його багатьох мільйонів років життя. Якщо один великий метеор упаде на поверхню Місяця один раз на сторіччя, це вже багато. Невже ми будемо такими щасливцями, що саме тепер, при нас, упаде метеор? Я б нічого не мав проти цього, звичайно, якщо метеор упаде не прямо на голову, а поблизу від мене.

— Поговорімо про план наших дій, — сказав Соколовський.

Тюрін запропонував почати з загального огляду місячної поверхні.

— Скільки разів я милувався в телескоп на цирк Клавіуса, на кратер Коперніка! — казав він. — Я хочу бути першим астрономом, нога якого ступить на ці місця.

— Пропоную почати з геологічного дослідження ґрунту, — озвався Соколовський. — Тим більше, що частина Місяця, яку видно з землі, ще не освітлена сонцем, а тут настав "ранок".

— Ви помиляєтесь, — заперечив Тюрін. — Чи то пак, ви не зовсім точні. На Землі зараз бачать Місяць в його першій чверті. Ми можемо об'їхати цей "молодик" — східний край Місяця — за сорок п'ять годин, коли пустимо нашу ракету з швидкістю кілометрів двісті на годину. Спинимося ми тільки на Клавіусі і Копернiку. Та хто тут начальник експедиції: я чи ви? — вже гарячкував Тюрін.

Прогулянка по "молодику" зацікавила мене.

— Чому б нам, і справді, не подивитися на найбільший цирк і кратер Місяця? — сказав я. — Їх геологічна будова також становить великий інтерес.

Геолог знизав плечима. На місячній поверхні, яку видно з Землі, Соколовський уже якось був. Та коли більшість за цю подорож...

— А ви не сходили на кратер? — з побоюванням спитав Тюрін.

— Ні, ні, — засміявся Соколовський. — Людська нога ще не ступала на нього. Ваша буде перша. Я був "на дні" моря Достатку. І можу підтвердити, що ця назва виправдує себе, якщо говорити про геологічні матеріали. Я зібрав там чудову колекцію... Ну, нема чого гаяти часу, їхати так їхати! Але тільки дозвольте мені розвинути більшу швидкість. На нашому авто ми можемо робити тисячу і більше кілометрів за годину. Так уже й бути, доставлю вас на Клавіус.

— І на Коперник, — сказав Тюрін. — По дорозі ми оглянемо Карпати. Вони лежать трохи на північ від Коперніка.

— Гаразд! — сказав Соколовський і натиснув важіль.

Наша ракета здригнулась, пробігла деяку віддаль на колесах і, відірвавшись від поверхні, почала набирати висоту. Я побачив нашу велику ракету, що лежала в долині, потім яскравий промінь світла засліпив мене: Сонце!

Воно стояло ще зовсім низько над обрієм. Це було вранішнє Сонце, але яке несхоже воно на Сонце, що ми його бачимо з Землі! Атмосфера не рум'янила його. Воно було синювате, як завжди на цьому чорному небі. Але світло його було сліпуче. Крізь шибку вікна я одразу відчув його тепло.

Ракетка вже піднялась високо і летіла над гірськими вершинами. Тюрін уважно оглядав обриси гір. Він забув про поштовхи, що супроводили зміну швидкостей, і про свою філософію. Зараз він був тільки астрономом.

— Клавіус! Це він! Я вже бачу на ньому три невеличких кратери.

— Доставити прямо в цирк? — усміхаючись, спитав Соколовський.

— Так, у цирк. Ближче до кратера! — вигукнув Тюрін.

І раптом заспівав з радості.

Для мене це було так несподівано, ніби я почув спів павука. Я вже казав, що в Тюріна був надзвичайно тонкий голос, чого, на жаль, не можна сказати про його слух. У співі Тюріна не було ні ритму, ні мелодії. Соколовський лукаво позирнув на мене і усміхнувся.

— Що? Про що це ви? — раптом спитав його Тюрін.

— Вишукую місце для посадки, — відповів геолог.

— Місце для посадки! — вигукнув Тюрін. — Я думаю, тут його досить. Поперечник Клавіуса має двісті кілометрів. Третина віддалі між Ленінградом і Москвою!

Цирк Клавіуса являв собою долину, оточену високим валом. Тюрін казав, що висота цього валу сім кілометрів. Це вище, ніж Альпи, ніж висота Кордильєрів. Судячи з зубчастої тіні, вал має нерівні краї. Три тіні від невеликих кратерів простяглися майже через увесь цирк.

— Найкращий час для подорожі по цирку, — сказав Тюрін. — Коли Сонце над головою, на Місяці нестерпна спека. Ґрунт розпечений. Тепер же він тільки нагрівається.

— Нічого, витримаємо і місячний день. Наші костюми добре захищають і від спеки, і від холоду, — озвався Соколовський. — Спускаємось. Тримайтеся міцніше, професоре!

Я теж ухопився за крісло. Але ракета майже без поштовху стала на колеса, підстрибнула, пролетіла метрів з двадцять, знову впала, знову підстрибнула і, нарешті, побігла досить рівною поверхнею.

Тюрін просив під'їхати до центра трикутника, утвореного трьома кратерами.

Ми швидко рушили до кратерів. Ґрунт ставав дедалі горбкуватіший, нас почало кидати з боку на бік, підкидати на сидіннях.

— Мабуть, краще одним стрибком перенестися до місця, — сказав геолог. — А то, чого доброго, і колеса поламаємо.

В цю мить ми відчули сильний поштовх. Щось під нами крекнуло, і машина, осівши набік, повільно поповзла по грудках.

— Ну от, я ж казав! — вигукнув з досадою Соколовський. — Аварія. Доведеться виходити і лагодити пошкодження.

— У нас є запасні колеса. Полагодимо, — сказав Тюрін. — В крайньому разі пішки підемо. До кратерів залишилося всього з десяток кілометрів. Треба одягатись!

І він квапливо витяг люльку і запалив.

— А я пропоную поїсти, — сказав Соколовський. — Уже час снідати.

Хоч як квапився Тюрін, але йому довелося скоритись. Ми нашвидку поснідали і вийшли з ракети. Соколовський похитав головою: колесо було зовсім зіпсоване. Довелося ставити нове.

— Ну, ви порайтесь, а я побіжу, — сказав Тюрін.

І він справді побіг. Отакий вам кисіль! Ось що значить наукова цікавість! Соколовський здивовано розвів руками. Тюрін легко перестрибував через розколини в два метри завширшки і тільки більші розколини обминав. Половина його костюма, обернена до Сонця, яскраво блищала, а друга майже зникала в тіні. Здавалося, що по місячній поверхні мчить надзвичайна потвора, стрибаючи на правій нозі і вимахуючи правою рукою. Ліва рука і нога періодично виблискували вузькою світловою смужкою — "місяцем" освітленої частини. Постать Тюріна хутко віддалялась.

Ми провозилися з колесом кілька хвилин. Коли все було полагоджено, Соколовський запропонував мені піднятися на верхню відкриту площадку ракети, де містився другий апарат керування. Ми рушили слідами Тюріна. Сидіти на верху ракети було цікавіше, ніж всередині. Я міг оглядати всі околиці. Праворуч від нас — чотири тіні гір смугами вкривали освітлену Сонцем долину. Ліворуч — "горіли" тільки вершини гір, а підніжжя поринали в місячному присмерку. З Землі ця

частина Місяця здається попелястого кольору. Гірські пасма були пологіші, ніж я сподівався. Ми їхали понад самим краєм "місяця", тобто по лінії "термінатора", як казав Тюрін, — межі світла і тіні. Раптом Соколовський легенько штовхнув мене ліктем у бік і кивнув головою вперед. Перед нами була величезна розколина. Ми вже не раз з розгону перестрибували через такі розколини, а якщо розколина була занадто широка, перелітали через неї. Мабуть, Соколовський попереджав мене перед стрибком, щоб я не впав. Я запитливо подивився на нього. Геолог притулив свій скафандр до мого і сказав:

— Дивіться, наш професор…

Я глянув і побачив Тюріна, який щойно вискочив з тіньової смуги. Він біг, вимахуючи руками, понад розколиною назустріч нам. Перестрибнути через неї він не міг.

— Боїться, що ми випередимо його і першими станемо в центрі цирку, — сказав геолог. — Доведеться спинитись.

Тільки-но ракета стала, Тюрін з розгону вискочив на верхню площадку. Місяць остаточно відмолодив його.

А втім, я трохи перебільшую. Тюрін прихилився до мене всім тілом, і видно було, як його одяг конвульсійно підіймався на грудях. Старий надзвичайно стомився.

Соколовський перед розколиною "натиснув на педалі". Стався вибух — ракета рвонула вперед і вгору. В ту ж мить перед моїми очима мелькнули ноги Тюріна. Утома позначилась: він не встиг міцно вхопитися за поруччя, і його скинуло. Я побачив, як тіло Тюріна, описавши дугу, почало падати. Він падав поволі, але із значної висоти. У мене завмерло серце. Убився професор!..

А ми вже летіли над широкою розколиною. Раптом Соколовський круто повернув ракету назад, через що я сам мало не впав, і ми швидко спустились на поверхню Місяця недалеко від Тюріна. Він лежав нерухомо. Соколовський, як людина досвідчена, насамперед оглянув одяг — чи не має розривів. Найменша дірка могла б бути смертельною: світовий холод миттю перетворив би тіло професора на крижину. На щастя, одяг був цілий, тільки вимазаний чорним пилом і трохи подряпаний. Тюрін підняв руку, ворухнув ногою... Живий! Несподівано він звівся на ноги і сам пішов до ракети. Мене це вразило. Тільки на Місяці можна падати так щасливо. Тюрін вибрався на своє місце і мовчки показав рукою вперед. Я заглянув у скло його скафандра. Він посміхався!

Через кілька хвилин ми були на місці. Професор перший урочисто зійшов з ракети. Він виконував обряд. Він священнодіяв. Ця картина назавжди врізалась мені в пам'ять. Чорне небо, всіяне зорями. Синювате сонце. З одного боку сліпучо яскраві гори, з другого — палаючі верхів'я гір, що висять у порожнечі. Широка долина цирку майже до половини вкрита тінню з зубчастим краєм; на всіяному попелом та пилом кам'янистому ґрунті, зникаючи вдалині, йдуть сліди коліс нашої машини. Ці сліди на місячній поверхні справляли особливо велике враження. Біля самого краю тіні розмірено ступає постать, схожа на водолаза, залишаючи за собою сліди — сліди ніг людини! Та ось ця постать спиняється. Дивиться на кратери, на нас, на небо. Збирає каміння і складає в невеличку піраміду. Тоді нахиляється і креслить пальцем на попелі: "ТЮРІН".

Цей напис, зроблений на легкому попелі пальцем руки, міцніший від рунічних написів на земних скелях: дощі не змиють його, вітри не занесуть пилом. Напис залишиться на мільйони років, якщо тільки випадковий метеорит не впаде на це місце.

Тюрін задоволений. Ми знову сідаємо в наш екіпаж і летимо на північ. Сонце помалу здіймається над обрієм і освітлює окремі скелі, що лежать на сході. Проте як повільно котиться воно по небу!

Знову стрибок над розколиною. Цього разу Тюріна попереджено. Він учепився руками за залізне поруччя. Я дивлюся вниз. Жахлива розколина! Навряд чи є такі на Землі. Дна не видно — чорно. А завширшки вона на кілька кілометрів. Бідолашний дідусь Місяць! Які глибокі зморшки на твоєму обличчі!..

— Альфонс... Птолемей... Ми вже бачили їх, підлітаючи до Місяця, — говорить Тюрін.

Вдалині я бачу вершину кратера. Тюрін притискає свій скафандр до мого — інакше ми не можемо розмовляти — і пояснює:

— Ось він!.. Коперник! Один з найбільших кратерів Місяця, його діаметр понад вісімдесят п'ять кілометрів. А найбільший кратер на Землі — на острові Цейлоні — має менш як сімдесят кілометрів.

— В кратер. В самий кратер! — командує Тюрін.

Соколовський ставить ракету "дибки". Вона стрімко здіймається вгору, щоб перелетіти через край кратера. З висоти я бачу правильне коло, в центрі якого височить конус. Ракета спускається біля основи конуса. Тюрін зіскакує на поверхню і стрибками біжить до конуса. Невже він хоче вилізти на вершину? Так і є. Він уже дряпається по крутих, майже прямовисних скелях і з такою швидкістю, що найкращий альпініст на Землі не зміг би його наздогнати. На Місяці лазити значно легше. Тут Тюрін важить десять-дванадцять кілограмів. Це невелика вага навіть для його кволих м'язів.

Навколо конуса, на деякій віддалі від нього, — кам'яний вал. Мені не зовсім зрозуміле його походження. Якщо це каміння, викинуте колись під час вибуху вулкана, — тоді воно було б розкидане по всьому простору і не утворило б такого правильного кільця.

Пояснення прийшло зовсім несподівано. Я раптом відчув струс ґрунту. Невже на Місяці бувають "місяцетруси"? Я здивовано оглянувся на Соколовського. Той мовчки простягнув руку в напрямі до шпиля: з його вершини летіли величезні скелі, дроблячись по дорозі. З розгону ці скелі докотились до валу.

Так от у чім річ! На Місяці немає ні вітрів, ні дощів — руйнівників земних гір. Але зате є небезпечніший руйнівник — величезна різниця температур між місячною ніччю і днем. Два тижні на Місяці тримається температура близько двохсот градусів холоду, а два тижні — близько двохсот градусів тепла. Різниця в чотириста градусів! Скелі не витримують і тріскаються, як остиглі склянки, в які налили окропу. Тюрін повинен це знати краще, ніж я. Яку ж необережність робить він, вирушивши в екскурсію на гору… Очевидно, професор і сам зрозумів це: стрибаючи з скелі на скелю, він швидко спускається вниз. Ліворуч від нього виникає новий обвал, праворуч — теж. Але Тюрін уже біля нас.

— Ні, ні! Я не відмовляюсь від своєї думки, — каже він, — але я вибрав невдалий час. Сходити на місячні гори треба або наприкінці місячного дня, або вночі. Поки що досить. Летімо в океан Бур, а звідти — прямо на схід, на другий бік Місяця, який ще не бачила жодна людина.

— Хотів би я знати, хто видумав ці дивні назви, — сказав я, коли ми рушили. — Коперник, Платон, Аристотель — це я ще розумію. Але що за океан Бур на Місяці, де ніяких бур не буває? Море Достатку, де нічого немає, крім мертвого каміння, море Криз… яких криз? І що це за моря, де немає ані краплі води?

— Так, назви не зовсім вдалі, — погодився Тюрін. — Западини на поверхні Місяця, це, звичайно, ложе океанів і морів, які були тут колись. Але їх назви… Треба ж було якось назвати! От коли відкривали нові маленькі планети, то спочатку називали їх за традицією іменами старогрецьких богів. Скоро всі імена було вичерпано, а нових планеток прибувало дедалі більше. Тоді вдалися до прославлених імен людей: Фламмаріона, Гаусса, Пікерінга і навіть відомих філантропів, як от

американець Едуард Тук. Так капіталіст Тук придбав на небі земельні ділянки. На мою думку, для дрібних планет найкраща номерна система… А Карпати, Альпи, Апенніни на Місяці — це від убозтва фантазії. Ось я, наприклад, придумав зовсім нові назви для гір, вулканів, морів і цирків, які ми відкриємо на другому боці Місяця…

— Ви не забудете, звичайно, і кратера Тюріна? — спитав, усміхаючись, Соколовський.

— На всіх стане, — відповів професор. — І кратер Тюріна, і море Соколовського, і цирк Артем'єва, якщо захочете.

Не минуло й півгодини, як Соколовський, "піддавши пару" нашій ракеті, доставив нас в океан Бур. Ракета спустилась на "дно" океану. Воно було дуже нерівне. Подекуди підносились високі гори. Їх вершини, мабуть, були колись островами. Іноді ми спускалися в глибокі долини, і нас вкривала тінь. Але зовсім темно не було: відбите світло падало від вершин освітлених гір.

Я уважно роздивлявся навколо. Камені відкидали від себе суцільні довгі тіні. Раптом в одному місці я побачив дивовижну гратчасту тінь — ніби від напівзруйнованого кошика. Я показав на неї Соколовському. Він одразу ж спинив ракету, і я побіг до тіні. З вигляду це був камінь, але камінь незвичайної форми: він нагадував частину хребта з ребрами. Невже ми знайшли останки вимерлого страховища? Значить, на Місяці існували навіть хребетні тварини? Отже, він не так уже скоро позбувся своєї атмосфери. "Хребці" і "ребра" були занадто тонкі для своїх розмірів. Але ж на Місяці вага в шість разів менша, ніж на Землі, і тварини могли мати тут тонші кістяки. До того ж це, певно, була морська тварина.

Геолог узяв одне "ребро", що валялось біля кістяка, і розломив його. Зовні чорне, всередині воно мало сіруватий пористий вигляд. Соколовський похитав головою і сказав:

— Я думаю, що це не кістки, а швидше корали.

— Але загальний вигляд, обриси… — заперечив я.

Наукова суперечка ладна була розгорітися, аж тут втрутився Тюрін. Посилаючись на свої повноваження, він вимагав негайно летіти далі. Професор поспішав оглянути другий бік Місяця, поки він майже весь освітлений сонцем. Довелося скоритись. Я захопив кілька "кісток", щоб, повернувшись на Кец, зробити аналіз, і ми полетіли далі. Ця знахідка дуже схвилювала мене. Якби покопатися в ґрунті морського дна, можна було б зробити багато несподіваних відкриттів. Відновити картину короткочасного життя на Місяці. Короткочасного, зрозуміло, за астрономічними масштабами…

Наша ракета мчала на схід. Я дивився на Сонце і дивувався: воно досить швидко підіймалося до зеніту. Раптом Тюрін схопив себе за боки.

— Я, здається, загубив свій фотоапарат… Футляр цілий, а апарата немає… Назад! Я не можу залишитись без фотографічного апарата! Я, мабуть, впустив його, коли вкладав у футляр після зйомки цього злощасного кістяка! Тут речі так мало важать, що легко впустити їх і не помітити…

Геолог з незадоволенням смикнув головою, але ракету повернув назад. І тут я помітив незвичайне явище: Сонце пішло назад на схід, поволі скочуючись до обрію. Мені здалося, що я марю. Чи не занадто напекло мені голову сонячне проміння? Сонце рухається по небу то в один, то в другий бік! Я не наважувався навіть сказати про це своїм супутникам і мовчки спостерігав далі. Коли ми, під'їжджаючи до місця, зменшили швидкість і йшли не більше як п'ятнадцять кілометрів на годину, — Сонце спинилось. Нічого не можу зрозуміти!

Тюрін, мабуть, помітив, що я занадто часто поглядаю на небо. Він усміхнувся і, торкнувшись своїм скафандром до мого, сказав:

— Я бачу, вас турбує поведінка Сонця. А тимчасом причина проста. Місяць — невелике небесне тіло, рух його екваторіальних точок дуже повільний: вони проходять менш як чотири метри за секунду. Отже, коли їхати по екватору з швидкістю близько п'ятнадцяти кілометрів за годину на захід, то Сонце стоятиме на небі, а коли прискорити наш рух, Сонце почне "заходити на схід". І навпаки: коли ми їхали на схід, назустріч Сонцю, то ми, швидко переміщаючись по місячній поверхні, примушували Сонце швидше сходити. Словом, ми тут можемо керувати рухом Сонця. П'ятнадцять кілометрів за годину на Місяці легко пройти й пішки. І тоді над пішоходом, який іде з такою швидкістю по екватору на захід, Сонце стоятиме нерухомо… Це дуже зручно. Наприклад, дуже зручно йти слідом за Сонцем, коли воно от-от зайде. Ґрунт ще теплий, світла досить, але немає виснажливої спеки. Хоч наші костюми добре захищають нас від зміни температур, але різниця між світлом і тінню все-таки дається взнаки.

Ми приїхали на старе місце. Тюрін почав шукати апарат, а я, скориставшись із нагоди, пішов знову оглядати дно океану Бур. Можливо, колись на поверхні цього океану і справді бушували жахливі бурі. Хвилі були в п'ять-шість разів більші від хвиль земних океанів. Цілі водяні гори ходили тоді по цьому морю. Спалахувала блискавка, шипіла вода, гримів грім… Море кишіло велетенськими страховищами, значно більшими за найбільших тварин, що будь-коли існували на Землі…

Я підійшов до краю розколини. Вона була завширшки не менше як кілометр. Чом би не заглянути, що діється в глибині? Я засвітив електричний ліхтар і почав спускатись спадистими схилами розколини. Спускатися було зовсім легко. Спочатку обережно, а далі все сміливіше стрибав я, спускаючись глибше й глибше. Наді мною сяяли зірки. Навколо — непроглядна темрява. Мені здалося, що з глибиною температура підвищується. Проте, можливо, я зогрівся від швидкого руху. Шкода, що я не взяв у геолога термометр. Можна було б перевірити гіпотезу Тюріна про те, що ґрунт Місяця тепліший, ніж припускали вчені.

По дорозі почали траплятися дивовижні уламки скель циліндричної форми. Невже це закам'янілі стовбури дерев? Але як вони могли потрапити на дно моря, в глибоку розколину?

Я зачепився за щось гостре, мало не розірвав костюма і похолов від жаху: це ж було б смертельно. Швидко нахилившись, я обмацав рукою предмет: якісь зубці. Повернув ліхтар. Із скелі стирчала довга чорна двобічна пилка — точнісінько, як у нашої "пили-риби". Ні, "це" не могло бути коралом. Я спрямовував світло в різні боки і всюди бачив пилки, гвинтоподібні бивні, як у нарвалів, хрящові пластини, ребра… Ціле кладовище вимерлих тварин… Ходити серед цього закам'янілого знаряддя нападу і захисту було дуже небезпечно. І все ж я блукав, немов зачарований. Надзвичайне відкриття! Заради одного цього варто було зробити міжпланетну подорож.

Я вже уявляв, як у розколину спуститься спеціальна експедиція, і кістки тварин, що загинули мільйони мільйонів років тому, будуть збирати, доставляти на Кец, на Землю, в музей Академії наук, як учені реставрують місячних тварин…

А оце ось корали! Вони не в шість, а в десять разів більші від найбільших земних. Цілий ліс "гілчастих рогів". Деякі корали зберегли навіть забарвлення. Одні були кольору слонової кістки, інші — рожеві, але найбільше було червоних.

Так, значить, на Місяці існувало життя. Можливо, Тюрін має рацію, і нам пощастить знайти залишки цього життя. Не мертві останки, а залишки останніх представників тваринного і рослинного світу…

Маленький камінець, пролетівши повз мене, впав у кораловий кущ.

Це повернуло мене до дійсності. Я підвів голову догори і побачив на краю розколини миготливі вогники. Мої супутники, мабуть, уже давно сигналізували мені. Треба було повертатись. Я почав мигати їм у

відповідь своїм ліхтарем, потім похапцем зібрав найцікавіші зразки в свою похідну сумку. На землі цей тягар важив би більше як шістдесят кілограмів. Значить, тут важить не більше як десять. Ця додаткова вага не дуже обтяжувала мене, і я швидко вибрався на поверхню.

Мені довелося вислухати від астронома догану за самовільну прогулянку, та коли я розповів йому про свою знахідку, він пом'якшав.

— Ви зробили велике відкриття. Поздоровляю! — сказав він. — Ми, звичайно, організуємо експедицію. Але зараз не будемо затримуватись. Вперед і вже без ніяких затримок!

Але одну затримку ми все-таки мали. Ми були вже на краю океану. Перед нами підносились "берегові" скелі, освітлені сонцем. Чудове видовище! Соколовський мимохіть затримав машину.

Внизу скелі складалися з червонястих порфірів і базальтів найрізноманітніших барв та відтінків. Ізумрудно-зелений, рожевий, сірий, синій, пальовий, жовтий кольори... Це нагадувало чарівний східний килим, що міниться всіма кольорами радуги. Де-не-де виднілися білосніжні відроги, рожеві обеліски. Виходи величезних гірських кришталів виблискували сліпучим світлом. Кривавими краплями звисали червоні рубіни. Немов прозорі квіти, красувалися оранжеві гіацинти, криваво-червоні піропи, темні меланіти, фіолетові альмандини. Цілі гнізда сапфірів, ізумрудів, аметистів... Звідкись збоку, з гострого краю скелі, бризнув цілий сніп яскравого райдужного проміння. Так сяяти могли тільки діаманти. Це, мабуть, були свіжі розломи скель, тому блиску і розмаїтості барв не потьмарив ще космічний пил.

Геолог різко загальмував. Тюрін мало не випав. Машина спинилась. Соколовський, витягаючи на ходу з мішка геологічний молоток, уже стрибав до сяючих скель. За ним я, за нами Тюрін. Соколовського охопило "геологічне" безумство. Це не була пожадливість

користолюбця, який побачив коштовності. Це була пожадливість ученого, який натрапив на гніздо рідкісних копалин.

Соколовський бив молотком по діамантових брилах з несамовитістю рудокопа, що з-під обвалу пробиває собі шлях порятунку. Під градом ударів діаманти розліталися на всі боки райдужними бризками. Безумство — річ заразлива. Я і Тюрін підбирали діаманти і тут же кидали, щоб ухопити кращі. Ми набивали ними сумки, крутили в руках, повертаючи до сонячного проміння, підкидали вгору. Все іскрилось і сяяло навколо нас.

Місяцю, Місяцю! З Землі ти здаєшся одноманітно сріблястого кольору. Але скільки різноманітних, сліпучих барв відкриваєш ти для того, хто ступив на твою поверхню!..

Згодом ми не раз натрапляли на такі скарби. Дорогоцінне каміння, немов барвиста роса, виступало на скелях, шпилях гір. Діаманти, ізумруди — найдорожчі на Землі камені — не дивина на Місяці... Ми майже звикли до цього видовища. Але я ніколи не забуду "діамантової гарячки", що охопила нас на березі океану Бур...

Ми знову летимо на схід, перестрибуючи через гори та розколини. Геолог надолужує згаяний час.

Тюрін, тримаючись однією рукою за підлокітник крісла, урочисто підносить другу руку і навіть підводиться. Цим він відзначає наш перевал через межу видимої з Землі місячної поверхні. Ми вступили в країну невідомого. Жодне людське око ще не бачило того, що побачимо зараз ми. Моя увага напружується до краю.

Але перші кілометри принесли розчарування. Таке почуття буває під час першої подорожі за кордон. Завжди здається, що тільки-но переїдеш прикордонну смугу, і все стане інакшим. Проте спочатку бачиш ті самі наші берізки, ті самі сосни... Тільки архітектура будинків

та одяг людей змінюються. І лише поступово розкривається своєрідність нової країни. Тут відмінність була ще менш помітна. Ті самі гори, цирки, кратери, долини, западини колишніх морів.

Тюрін хвилювався надзвичайно. Він не знав, як зробити: нагорі вагона-ракети краще видно, а в самій ракеті зручніше вести записи. Виграєш одне, програєш друге. Кінець кінцем він вирішив пожертвувати записами: однаково поверхня "заднього" боку Місяця буде старанно виміряна і згодом занесена на карту. Зараз треба дістати лише загальне уявлення про цю невідому людям частину місячного рельєфу. Ми вирішили проїхати вздовж екватора. Тюрін відзначав лише найбільші цирки, найвищі кратери і давав їм назви. Це право першого дослідника давало йому величезну втіху. Проте він був настільки скромний, що не поспішав назвати кратер або море своїм ім'ям. Він, мабуть, заздалегідь заготував цілий каталог і тепер так і сипав іменами героїв соціалістичних революцій, видатних учених, письменників, мандрівників.

— Як вам подобається це море? — спитав він мене з виглядом короля, який збирається нагородити земельною власністю свого васала. — Чи не назвати його "морем Артем'єва"?

Я глянув на глибоку западину, що простягалася до самого обрію і порізану розколинами. Це море нічим не різнилося від інших місячних морів.

— Якщо дозволите, — сказав я, трохи повагавшись, — назвемо його "морем Антоніни".

— Антонія? Марка Антонія, найближчого помічника Юлія Цезаря? — спитав, не дочувши, Тюрін. Його голова була набита іменами великих людей і богів старовини. — Що ж, це добре. Марк Антоній! Це звучить непогано і ще не використано астрономами. Хай так і буде. Запишемо: "море Марка Антонія".

Мені незручно було поправляти професора. Так найближчий соратник Юлія Цезаря раптом одержав посмертні володіння на Місяці. Ну, та нічого. На мене і на Тоню ще вистачить морів.

Тюрін попросив спинитись. Ми були в улоговині, куди ще не досягало сонячне проміння.

Вийшовши з ракети, астроном витяг термометр і застромив його в ґрунт. Геолог рушив слідом за Тюріним. Через деякий час Тюрін витяг термометр і, глянувши на нього, передав Соколовському. Вони притулили свої скафандри один до одного і, очевидно, поділились міркуваннями. Потім швидко піднялись на площадку ракети. Тут знову заговорили. Я запитливо подивився на Соколовського.

— Температура ґрунту близько двохсот п'ятдесяти градусів холоду за Цельсієм, — сказав мені Соколовський. — Через це Тюрін в поганому настрої. Він пояснює це тим, що в даному місці мало радіоактивних речовин, розпад яких підігрівав би ґрунт. Він каже, що й на Землі океани утворилися саме там, де ґрунт був найхолодніший. На дні тропічних морів температура, справді, буває холодніша, ніж навіть у морях північних широт. Він запевняє, що ми ще знайдемо отеплені радіоактивним розпадом зони. Хоч, між нами кажучи, в загальному тепловому режимі Землі тепло радіоактивного розпаду становить дуже незначну величину. Я думаю, що так само й на Місяці.

Соколовський запропонував зійти вище, щоб краще оглянути загальний вигляд місячної поверхні.

— Перед нами розгорнеться вся карта. Її можна буде сфотографувати, — сказав він Тюріну.

Астроном згодився. Ми міцно вхопилися за підлокітники сидінь, і Соколовський посилив вибухи. Ракета почала набирати висоту. Тюрін безперестанку клацав фотоапаратом. В одному місці, на невеликій

височині, я побачив нагромадження каменів або скель, що мало вигляд правильного прямого кута.

"Чи не будівлі це місячних жителів, які існували, поки Місяць не обернувся на мертву планету, позбавлену атмосфери?" — подумав я і відразу відкинув цю безглузду думку. Але правильна геометрична форма все-таки запам'яталась мені, як одна з ще не розгаданих загадок.

Тюрін совався на своєму кріслі. Очевидно, невдача з термометром дуже засмутила професора. Коли ми пролітали над черговим "морем", Тюрін зажадав, щоб Соколовський знизився в затінену частину, і знову виміряв температуру. Цього разу термометр показав мінус сто вісімдесят градусів. Різниця величезна, якщо тільки вона не була викликана значним нагрівом ґрунту від Сонця. Однак Тюрін подивився на Соколовського з виглядом переможця і безапеляційно заявив:

— "Море Спеки" — так буде воно називатись. Спека в сто вісімдесят градусів нижче нуля! А проте, чим це гірше, ніж "море Дощів" чи "море Достатку"? Жартівники ці астрономи!

Тюрін запропонував проїхати сотень зо дві кілометрів на колесах, щоб ще в двох-трьох місцях виміряти температуру ґрунту.

Ми їхали по дну вже іншого моря, якому я охоче дав би назву "моря Трясіння". Все дно було вкрите горбами, що подекуди мали маслянисту поверхню. Чи не були це нафтові шари? Трусило нас неймовірно, але ми все їхали. Тюрін досить часто перевіряв температуру. Коли в одному місці Цельсій показав двісті градусів холоду, астроном урочисто підніс термометр до очей Соколовського. В чому річ? А в тому, що коли температура знову знизилась, незважаючи на те, що ми їдемо назустріч місячному дню, то, значить, справа не тільки в нагріві ґрунту Сонцем. Чого доброго, професор має рацію.

Тюрін повеселішав. Ми вибрались з улоговини, обминули розколину, перевалили через кам'яне пасмо цирку і, пробігши гладенькою рівниною, піднялися над горами.

Перелетівши через них, ми побачили грандіозну стіну гір кілометрів п'ятнадцять заввишки. Ця стіна закривала від нас Сонце, хоч воно вже досить високо стояло над обрієм. Ми мало не наскочили на цю несподівано високу перепону. Соколовський зробив крутий поворот і набрав висоту.

— Оце так знахідка! — захоплювався Тюрін. — Це гірське пасмо не назвеш ні Альпами, ні Кордильєрами. Це... це...

— Тюріньєри! — підказав Соколовський. — Так, Тюріньєри. Цілком звучна і гідна вас назва. Вищих гір ми, мабуть, не знайдемо.

— Тюріньєри, — приголомшено повторив Тюрін. — Гм... гм... трошки нескромно... Але звучить чудово: Тюріньєри. Нехай буде по-вашому, — погодився він. Крізь скло скафандра я побачив, що його обличчя сяяло.

Нам довелося зробити велике півколо, набираючи висоту. Ці гори підносилися до самого неба... Нарешті ми побачили Сонце. Сліпуче синє Сонце! Я мимоволі примружив очі. А коли розплющив їх, мені здалося, що ми покинули Місяць і мчимо в просторах неба... Я оглянувся і побачив позад себе сяючу прямовисну стіну Тюріньєрів, їх основи зникали десь у чорній безодні. А попереду-нічого. Внизу — нічого. Чорна порожнеча... Відбите світло поволі згасає, і далі — цілковита темрява.

Оце так пригода! Місяць на другому його боці, виявляється, має форму не півкулі, а якогось обрубка кулі Бачу, мої сусіди хвилюються не менше, ніж я. Я дивлюся праворуч, ліворуч. Порожнеча. Мені пригадались гіпотези про те, якою може бути невидима частина Місяця. Більшість астрономів твердила, що ця частина така сама, як і видима, тільки з іншими морями, горами. Хтось висловив думку, що Місяць має

форму груші. З боку Землі він кулястий, а з другого боку — витягнутий майже як груша. І через те нібито Місяць завжди обернений одним, важчим, боком до Землі. Але ми побачили картину ще неймовірнішу. Місяць — половина кулі. Куди ж поділась друга половина?

Політ тривав кілька хвилин, а ми все ще летіли над чорною безоднею. Тюрін сидів приголомшений. Соколовський мовчки керував, дедалі посилюючи вибухи: йому кортіло скоріше дізнатися, чим все це закінчиться.

Не знаю, скільки часу летіли ми в темряві зоряного неба, та ось на сході засвітилась смужка місячної поверхні. Ми зраділи їй, як мандрівники, що, перепливши невідомий океан, побачили жаданий берег. Так, значить, ми не впали з Місяця? Але що ж тоді було під нами?

Тюрін догадався перший.

— Розколина! — сказав він, стукнувшись об мій скафандр. — Розколина надзвичайної глибини і ширини!

Так воно й було.

Незабаром ми досягли другого краю розколини.

Коли я оглянувся назад, Тюріньєрів не було. Вони зникли за обрієм. Тепер позаду нас зяяв чорний простір.

Ми всі троє були дуже вражені нашим відкриттям. Соколовський, вибравши посадочну площадку, знизився і посадив ракету недалеко від краю.

Ми мовчки перезирнулись. Тюрін почухав рукою скафандр, — він хотів почухати потилицю, як це роблять люди, вкрай спантеличені. Ми

притулили наші скафандри один до одного: всім хотілось поділитися враженнями.

— Так от яке діло виходить, — сказав, нарешті, Тюрін. — Це вже не звичайна розколина, яких чимало на Місяці. Ця розколина йде майже від краю до краю на всій поверхні заднього боку Місяця. І глибина її чи не більша від десятої частини всього діаметра. Наш любий супутник хворий і серйозно хворий, а ми й не знали цього. Отже, Місяць — наполовину розколота куля.

Мені пригадались різні гіпотези про загибель Місяця. Одні твердили, що Місяць, обертаючись навколо Землі, чимраз більше віддаляється від неї. І тому майбутнім земним жителям він здаватиметься дедалі меншим. Спочатку зрівняється з Венерою, потім матиме вигляд звичайної маленької зірочки, і, нарешті, наш вірний супутник назавжди піде від нас у світовий простір. Інші, навпаки, лякають тим, що Земля кінець кінцем притягне до себе Місяць і він упаде на неї. Щось подібне ніби було вже якось на Землі: вона мала іншого супутника — невеличкий Місяць, який у незапам'ятні часи упав на Землю. Під час цього падіння утворилася западина Тихого океану.

— Що ж буде з Місяцем? — тривожно спитав я. — Чи впаде він на Землю, чи піде в світовий простір, кола розпадеться на частини?

— Ні те, ні друге. Найімовірніше, що він носитиметься навколо Землі безконечно довго, але в іншому вигляді, — відповів Тюрін. — Якщо він розколеться тільки на дві частини, то у Землі буде два супутники замість одного. Два "півмісяці". Але найпевніше — Місяць розлетиться на дрібні частинки, і тоді навколо Землі утвориться світний пояс, як у Сатурна. Кільце з дрібних кусків. Я передбачав це, але, признатися, загроза втратити Місяць стоїть ближче, ніж я думав… Так, шкода нашого дідуся Місяця, — продовжував він, вдивляючись в морок розколини. — Гм… гм… А може, не чекати неминучого кінця, а прискорити його? Якщо в цю розколину закласти тонну нашого потенталу, то цього, мабуть, буде досить, щоб геть розірвати Місяць на

частини. Вже як судилось йому загинути, то принаймні нехай це станеться з нашої волі і в призначений нами час.

— Цікаво, як глибоко йде розколина в місячну кору? — сказав Соколовський.

Його, як геолога, цікавила не доля Місяця, а можливість проникнути майже до центра планети.

Тюрін швидко погодився зробити цю подорож.

Ми почали обмірковувати план дій. Тюрін пропонував повільно спускатися в ракеті-вагоні прямовисним схилом розколини, гальмуючи спуск вибухами.

— Можна спинятися і виміряти температуру, — сказав він.

Але Соколовський вважав, що такий спуск дуже важкий і навіть рискований. До того ж, коли повільно спускатися, то це забере надто багато пального.

— Краще ми спустимося прямо на дно. А коли повертатимемось, можна буде разів два-три спинитися, якщо знайдемо підхожі для ракети площадки.

Соколовський був нашим капітаном, і Тюріну на цей раз довелося згодитись. Він тільки просив спускатися не дуже швидко і триматися ближче до краю розколини, щоб оглянути геологічний склад схилу, оскільки це можливо під час польоту.

І ось ми почали спуск.

Ракета піднялася над чорною безоднею розколини I, описавши півколо, пішла на зниження. Сонце стояло вже досить високо, освітлюючи частину схилу на значну глибину. Але протилежного боку розколини ще не було видно. Ракета все нахилялась, ніби санки, що летять згори. Нам доводилось відкидатися назад, упиратися ногами. Тюрін почав клацати фотоапаратом.

Ми бачили чорні, майже гладенькі скелі. Іноді вони ніби наливалися синявою. Потім з'явилися червонясті, жовтуваті, зелені відтінки. Я пояснив це тим, що тут довше зберігалась атмосфера, і метали, особливо залізо, зазнавали більшого діяння кисню, окислюючись, як на Землі. Згодом Тюрін і Соколовський підтвердили моє припущення.

Раптом ми поринули в глибоку пітьму. Ракета ввійшла в смугу тіні. Перехід був такий різкий, що в першу мить ми немов осліпли. Ракета повернула праворуч. В темряві було небезпечно летіти поблизу скель. Спалахнуло проміння прожекторів. Два вогняні щупальця бігали в мороці, нічого не зустрічаючи. Спуск уповільнився. Минала хвилина за хвилиною, а ми все ще летіли в порожнечі. Якби навколо не було зірок, можна б подумати, що ми линемо в міжпланетному просторі. Аж ось проміння світла упало на гостру скелю. Соколовський ще більше притишив політ. Прожектори освітлювали ріжкуваті пласти відшарованих гірських порід. З правого боку з'явилася стіна. Ми повернули ліворуч. Але й з лівого боку видно було таку саму стіну. Тепер ми летіли у вузькому каньйоні. Цілі гори гострих уламків громадилися з усіх боків. Сісти було неможливо. Ми пролітали кілометр за кілометром, але ущелина не розширялась.

— Здається, нам доведеться обмежитися цим оглядом і піднятися, — сказав Соколовський.

На ньому лежала відповідальність за життя всіх нас і за цілість ракети, — він не хотів ризикувати. Але Тюрін поклав руку на руку Соколовського, ніби забороняючи цим жестом повертати руль висоти.

Ми летіли годину, дві, три, — я вже не можу сказати точно.

Нарешті ми побачили щось подібне до площадки, яка лежала досить похило, але на неї все-таки можна було сісти. Ракета спинилась у просторі, потім дуже повільно знизилась. Стоп! Ракета стояла під кутом у тридцять градусів.

— Ну, от, — сказав Соколовський. — Доставити вас сюди я доставив, але як ми піднімемось звідси, не знаю.

— Головне — ми досягли мети, — відповів Тюрін.

Тепер він ні про що більше не хотів думати і почав виміряти температуру ґрунту. На превелику його радість, термометр показував сто п'ятдесят градусів холоду. Не дуже й висока температура, але все-таки гіпотеза ніби виправдувалась.

А геолог уже бив молотком. З-під його молотка летіли іскри, але жоден кусок породи не відлітав убік. Нарешті, втомлений роботою, Соколовський випростався і, притулившись до мене скафандром, сказав:

— Найчистіший залізняк! Чого й можна було сподіватися. Доведеться обмежитись готовими уламками. — І він почав ходити по площадці, шукаючи зразків.

Я подивився вгору і побачив зірки, смужки Чумацького Шляху та яскраво розцвічені різнобарвними іскрами осяйні краї розколини. Потім я поглянув у напрямі проміння прожектора. І раптом здалося, що біля невеликої бокової розколини промінь неначе коливається. Я підійшов до розколини. Справді, ледве помітний струмінь пари або газу виходив з її глибин. Щоб перевірити себе, я взяв жменю легкого попелу і кинув туди. Попіл відлетів убік. Це ставало цікавим. Я знайшов звислий над краєм скелі камінь і скинув його, щоб, струснувши ґрунт, привернути увагу моїх супутників і покликати їх до себе. Камінь полетів униз — у

безодню. Минуло не менше як десять секунд, перше ніж я відчув легенький струс ґрунту. Потім я відчув другий, третій, четвертий струси, — щораз сильніші. Я не міг зрозуміти, в чім річ. Деякі удари були такі сильні, що вібрація ґрунту передавалася всьому тілу. І раптом я побачив, як величезна брила пролетіла повз мене. Потрапивши в смугу світла, вона блиснула, як метеорит, і зникла в. темній безодні. Скелі дрижали. Я зрозумів, що зробив страшну помилку. Сталося те, що буває в горах, коли падіння невеличкого камінця викликає грандіозні гірські обвали. І ось тепер звідусіль неслося каміння, уламки скель, дрібні камінці. Вони ударялись об скелі, відскакували, стикалися, крешучи іскри... Якби ми були на Землі, ми чули б гуркіт грому, схожий на канонаду, безконечно відбивану гірською луною, але тут не було повітря, і тому панувала абсолютна тиша. Звук, вірніше — вібрація ґрунту, передавався тільки через ноги. Неможливо було вгадати, куди тікати, звідки чекати небезпеки... Завмерши від смертельного переляку, я, мабуть, так і загинув би остовпілий, коли б не побачив Соколовського, який, стоячи на площадці ракети, несамовито махав мені руками. Так, звичайно, тільки ракета могла врятувати нас!

За кілька стрибків я був біля ракети, вскочив з розгону на її площадку, і в ту ж мить Соколовський рвонув важіль. Ми різко відкинулись назад і кілька хвилин летіли ногами догори — так круто поставив Соколовський нашу ракету. Сильні вибухи ракетних дюз повторювались один за одним.

Соколовський спрямував ракету вгору і праворуч, далі від схилу розколини. Дивуюсь, як він міг керувати в такому незручному положенні! Його самовладання показувало, що він був людиною досвідченою і ніколи не розгублювався. А з вигляду — великий жартівник і веселун.

Тільки тоді, коли наша ракета ввійшла в освітлений Сонцем простір і значно віддалилася від країв розколини, Соколовський уповільнив політ і випрямив ракету.

Тюрін виповз на сидіння і потер скафандр. Очевидно, професор трохи забив потилицю.

Як це часто буває з людьми, які щасливо уникнули великої небезпеки, нас раптом охопили нервові веселощі. Ми заглядали один одному в стекла скафандрів і сміялися, сміялися...

Тюрін показав на освітлений схил місячної розколини. Випадок приготував нам площадку для посадки. І яку площадку! Перед нами був величезний уступ, на якому легко міг би розташуватися цілий ракетодром для десятків ракетних кораблів. Соколовський повернув ракету, і незабаром ми котилися на колесах, немов по асфальту. Під'їхавши майже до самої стіни, спинилися. Кам'яна або залізна стіна мала поздовжні розколини. В кожну з цих розколин могли б заїхати рядом кілька поїздів.

Ми зійшли на площадку "ракетодрому". Наше збудження ще не уляглося. Ми відчували потребу рухатись, працювати, щоб швидше вгамувати свої нерви.

Я розповів Тюріну і Соколовському про те, що знайшов місячний "гейзер", і признався, що викликав гірські обвали, які мало не погубили нас. Але Тюрін, зацікавлений гейзером, — навіть не згадав про мою провину.

— Та це ж величезне відкриття! — вигукнув він. — Я завжди говорив, що Місяць не така вже мертва планета. Хоча б найменші залишки газів, атмосфери — будь-якого складу — на ній повинні залишитися. Це, мабуть, виходи сірчаної пари. Десь у товщі Місяця ще залишилась гаряча магма. Останнє жевріюче вугілля великої пожежі. В глибині цієї розколини, яка, певно, проходить всередину не менше як на чверть місячного радіуса, пара знайшла собі вихід. І ми не взяли її на пробу. Треба конче зробити це. Адже це буде світова сенсація серед учених.

Гейзер Артем'єва! Не заперечуйте! Ви маєте на це всі права. Летімо зараз же.

І він уже стрибнув до ракети, але Соколовський заперечливо похитав головою.

— На сьогодні з нас досить, — сказав він. — Треба відпочити.

— Що значить "на сьогодні"? — заперечив Тюрін. — День на Місяці триває тридцять земних днів. То ви тридцять днів не зрушите з місця?

— Зрушу, — примирливо відповів Соколовський. — А якби ви сиділи біля руля, коли ми вилітали з цієї бісової щілини, то зрозуміли б мене і міркували б інакше.

Тюрін подивився на втомлене обличчя Соколовського і замовк.

Ми вирішили поновити запас кисню в скафандрах і розійтися в різні боки, не віддаляючись дуже далеко один від одного.

Насамперед я пішов до найближчої ущелини, яка зацікавила мене своїм забарвленням. Скелі були червонуватих і рожевих тонів. На цьому фоні яскраво вирізнялися густо-зелені плями неправильної форми, очевидно прошарки іншої породи. Створювалось дуже красиве сполучення барв. Я поступово заглиблювався в каньйон. Одна стіна його була яскраво освітлена Сонцем, по другій сонячне проміння проходило в скісному напрямі, залишаючи внизу гострий кут тіні.

У мене був чудовий настрій. Кисень вливався в легені п'янкими струменями. В усіх членах я відчував надзвичайну легкість. Мені часом здавалося, що все це я бачу уві сні. Захоплюючий, чудесний сон!

В одному з бокових каньйонів сяяв "водоспад" навіки застиглих самоцвітів. Вони притягли мою увагу, і я звернув праворуч. Потім

звернув ще і ще раз. І, нарешті, побачив цілий лабіринт каньйонів. У них було легко заблудитися, але я старався запам'ятати дорогу. І всюди ці плями. Яскраво-зелені та світлі, вони в затінку були темно-рудого відтінку, у напівтіні — світло-бурого. Дивна зміна забарвлення: адже на Місяці немає атмосфери, яка може змінювати відтінки кольорів. Я підійшов до однієї з таких плям і придивився. Ні, це не вихід гірської породи. Пляма була опукла і здавалась м'якою, як повсть. Я сів на камінь і почав розглядати пляму.

І раптом мені здалося, що вона трохи пересунулася з місця від тіньової смуги до світла. Обман зору! Я занадто напружено дивився на пляму. Зробивши в думці позначку на складці гірської породи, я далі стежив за плямою. Через кілька хвилин я вже не мав сумніву — пляма зсунулася з місця. Її край перейшов у тіньову смугу і почав зеленіти на моїх очах.

Я схопився і підбіг до стіни. Учепившись за гострий ріжок скелі, я дотягнувся до найближчої плями і відірвав м'який, подібний до повсті клапоть. Він складався з дрібних ниток ялиноподібної форми. Рослини! Ну, звичайно, це рослини! Місячний мох. Оце так відкриття! Я відірвав другий клапоть — від бурої плями. Цей клапоть був зовсім сухий. Повернувши його, я побачив білясті "горішки" з подушечками-присосами.

Біологічна загадка. З вигляду цю рослину можна скоріше віднести до мохів. Але ці присоси? "Кореняжки"! Рослина, яка може рухатись, щоб іти за сонячним промінням, що пересувається по скелі. Її зелений колір залежить, звичайно, від хлорофілу. А дихання? Волога? Звідки вона її бере?.. Мені пригадались розмови про Кец, про небесні камені, з яких можна добувати і кисень, і воду. Ясна річ, і в місячних каменях є у зв'язаному вигляді кисень і водень — елементи, що входять до складу повітря і води. А чом би й ні?.. Хіба земні рослини не є чудовими "фабриками" з надзвичайно складним хімічним виробництвом? І хіба наші земні рослини, як-от "Єрихонська троянда", не мають здатності завмирати від спеки та посухи і знову відживати, коли їх поставиш у

воду? Місячної холодної ночі тутешні рослини сплять, при світлі Сонця починає працювати "хімічна фабрика", виробляючи все, що потрібно для життя. Рух? Але й земні рослини не зовсім позбавлені його. Пристосованість же організмів безмежна.

Я назбирав повну торбу моху і в піднесеному настрої рушив назад, щоб скоріше похвалитися своєю знахідкою.

Пройшов до кінця бокового каньйону, звернув праворуч, ще раз праворуч. Тут я повинен був побачити блискучі розсипи рубінів та діамантів, але не побачив їх... Пішов назад, повернув в інший каньйон... Зовсім незнайоме місце!

Я прискорив ходу. Уже не йшов, а стрибав. І раптом на краю урвища спинився здивований. Зовсім новий місячний краєвид відкрився переді мною. По той бік прірви височіли гірські пасма. Серед них вирізнялися три вершини однакової висоти. Вони виблискували, як голови цукру. Я ще ніколи не бачив таких білих вершин. Звичайно, це не сніг. На Місяці не може бути снігу. Можливо, що гори крейдяні або гіпсові. Але справа не в горах. Я зрозумів, що заблудився, і заблудився серйозно.

Тривога охопила мене. Немов увесь цей незвичайний місячний світ раптом повернувся до мене другим боком. Який він був ворожий людині! Тут немає ні наших земних лісів, ні ланів, ні лук з їх квітами, травами, птахами і тваринами, де під кожною стріхою рідна домівка.

Тут немає річок і озер, багатих на рибу. Місяць — скнара Кощій, який не нагодує і не напоїть людину. Заблудившись на Землі, можна цілими днями підтримувати своє існування хоча б корінням рослин. А тут? Крім голих скель — нічого. Хіба тільки цей мох. Але він, мабуть, такий же неїстівний, як пісок. А якби навіть навколо мене були молочні річки з кисільними берегами, я однаково загинув би від голоду і спраги, терплячи муки Тантала: адже я не можу зняти свого скафандра.

Скафандр! Я згадав про нього і здригнувся, ніби льодовий холод світових просторів пройшов у моє тіло. Вся "атмосфера", яка дає мені можливість дихати і жити, вміщена в невеликому балоні за моєю спиною. Її стане на шість годин; ні, менше: вже минуло години зо дві, як я відновив запас кисню. А далі? Далі смерть від ядухи… Швидше вибратись до великого каньйону, поки не вичерпався запас кисню і фізичних сил!

Я знову повернув назад і застрибав, як коник. Добре ще, що тут стрибки не стомлюють так, як на Землі…

Ось і кінець каньйону. Переді мною новий каньйон, яскраво освітлений Сонцем і вкритий суцільним зеленим килимом. Мабуть, увесь мох переповз сюди з затінених місць. Гидкий мох! Я більше не хотів дивитись на нього, але скрізь мої очі зустрічали зелений колір, від якого рябіло в очах…

А може, це й є каньйон, яким я йшов сюди, але його зараз важко пізнати, бо він став зелений?

Новий поворот — вузька ущелина, що поринула в глибоку пітьму. Крізь нагрітий сонячним промінням костюм, на мене війнуло холодом. Чи, може, це нерви розгулялися?..

Куди ж тепер іти? Позаду, за двома поворотами, урвище. Спереду — темний, вузький, невідомий каньйон.

Я відчув страшенну кволість і знеможений сів на горбкуватий камінь. Раптом камінь піді мною заворушився і поповз… Я схопився, як ужалений. Мої нерви були надто напружені. Живий камінь! Нова тварина! Нове сенсаційне відкриття! Але в цю хвилину мені було не до відкриттів. Я дозволив втекти невідомій тварині, навіть не глянувши на неї. І, як автомат, пішов далі.

Я навіть не думав про те, куди йду. Іноді мені здавалось, що кисень у балоні вичерпується. Наставала ядуха. Тоді я спинявся і хапався за груди. Потім це проходило. Нерви, нерви! Якби на Місяці була атмосфера, пружне середовище, хоч би й непридатне для дихання Можна було б бити каменем об камінь, закликаючи на допомогу. Атмосфера могла б передати відсвіти — "заграву" прожекторів ракети. Проте зараз це не допомогло б: з неба лилося сліпуче сонячне світло, від якого можна було б осліпнути, коли б не димчасте скло скафандра.

У той момент, коли я в цілковитому розпачі чекав близької смерті, я несподівано побачив великий каньйон. Я зрадів, ніби вийшов на Великий проспект Васильєвського острова.

Оце так удача! Чи не інстинкт вивів мене, коли я кинув мудрувати й вираховувати?

Однак моя радість скоро знову змінилась тривогою. В який бік іти? Праворуч чи ліворуч? Зовсім утратив орієнтацію! Спробував був звіритись на свій "інстинкт", але цього разу він мовчав. Крок праворуч — інстинкт не заперечує, крок ліворуч — те саме.

Довелося знову вдатися по допомогу до "верхньої кори головного мозку" — міркувати. Коли я вийшов з ракети, то повернув праворуч. Отже, тепер треба звернути ліворуч. Піду ліворуч.

Так я йшов, мабуть, не менше як годину. Голод давався взнаки. А кінця каньйону все ще не було видно. Адже перший раз я йшов до повороту менше ніж півгодини. Значить, іду не в той бік. Повернути назад? Скільки згаяного часу! Я продовжую вперто йти вперед. Раптом каньйон звузився. Ясна річ — іду не в той бік. Назад швидше!

Сонце вже пекло нестерпно. Довелося накритись білим плащем. Голод дедалі більше мучив мене, почала позначатись і втома, але я стрибав і стрибав, ніби за мною гнались невідомі страховища. І раптом

переді мною розколина. Вона невелика, через неї можна перескочити. Але цієї розколини я не зустрічав, коли йшов сюди! Чи, замислившись, я перестрибнув, не помітивши її? Холодний піт укрив моє тіло. Серце гарячково забилося. Гину! Я мусив лягти, щоб трохи відпочити і заспокоїтися. З чорного неба на мене дивилось синє мертве Сонце. Воно так само байдуже освітлюватиме мій труп… Ні, ні! Я ще не вмер! У мене є запас кисню і енергії. Схопився, одним махом перелетів через розколину і побіг… Куди? Вперед, назад — однаково, аби рухатися!

Каньйон розширявся. Я стрибав безупинно не менше як годину, поки не впав, украй знеможений. І тут уперше справді відчув недостачу повітря. Це вже не було самообманом. Рухаючись, я надто багато витрачав кисню, і запас його вичерпався передчасно.

Кінець, кінець… Прощавай, Тоню!.. Вірменія…

У голові почало паморочитись…

І раптом я побачив над собою яскраво освітлений Сонцем бік нашої яйцевидної ракети. Мене шукають! Я врятований! Зібравши останні сили, схоплююся, махаю руками, кричу, зовсім забувши про те, що мій крик не піде далі скафандра… Та радість згасла так само швидко, як і спалахнула: мене не помітили. Ракета пролетіла над каньйоном і зникла за вершиною гори…

Це був останній спалах енергії. Потім мене охопила байдужість. Позначилась недостача кисню. Тисяча синіх сонць замиготіли перед очима. У вухах зашуміло, і я знепритомнів.

Не знаю, скільки часу пролежав я непритомний.

Потім, ще не розплющуючи очей, я глибоко зітхнув. Живлющий кисень вливався в мої легені. Я розплющив очі і побачив над собою нахилене обличчя Соколовського. Він стурбовано дивився в скло мого

скафандра. Я лежав на підлозі в нашій ракеті, куди, очевидно, мене перенесли. Але чому ж вони не знімають з мене скафандр?

— Пити… — промовив я, не розуміючи, що мене не чують. Але Соколовський, мабуть, з руху губ зрозумів мою просьбу. Він посадив мене в крісло і, притуливши свій скафандр до мого, сказав:

— Ви, звичайно, хочете пити і їсти?

— Так.

— На жаль, доведеться потерпіти. У нас аварія. Гірський обвал в ущелині трохи пошкодив ракету. Каменями вибито у вікнах шибки.

Я пригадав бокові удари, які відчув, коли ми вилітали з "ущелини Смерті". Тоді я не звернув на них уваги.

— У нас є запасні шибки, — казав далі Соколовський, — але, щоб вставити їх і запаяти, потрібно багато часу. Словом, ми швидше дістанемося до нашої великої ракети. Місячну подорож доведеться закінчити.

— Але навіщо ж ви перенесли мене в ракету?

— Для того, — відповів Соколовський, — що мені доведеться розвинути дуже велику космічну швидкість, щоб за дві-три години доставити вас на місце. Вибухи будуть сильні, вага тіла збільшиться в багато разів. А ви занадто кволі і не вдержитесь на верхній площадці. Та й професор Тюрін теж буде разом з вами в кабіні.

— Який я радий, друже мій, що ви живі! — почув я голос Тюріна. — Ми вже втратили надію знайти вас…

В цьому голосі була несподівана теплота.

— Тепер ляжте краще на підлогу. Я теж ляжу з вами, а товариш Соколовський сяде за руль.

Через хвилину наша ракета з вибитими шибками вже знялася над гірськими вершинами. Крутий поворот на захід. На мить ракета майже лягла на бік. Під собою я побачив безодню місячної розколини, яка мало не згубила нас, і посадочну площадку з каньйоном. Ракета тремтіла від вибухів. Тіло немов наливалося свинцем. Кров ударяла то в голову, то в ноги. У мене знову почали плутатися думки… Я трохи зомлів, але на цей раз сам переміг непритомність. Кисень — чудовий живлющий засіб. Я почував, що Соколовський подбав про те, щоб у мій скафандр надходили посилені дози кисню. Але тиск не повинен був перевищувати однієї атмосфери, інакше не витримав би костюм. Він і так роздувся, як роздувається водолазний, коли "заїдає" золотник, що випускає надлишок повітря.

Під кінець цієї подорожі я почував себе вже так добре, що міг сам вийти з ракети і перебратися в наш великий міжпланетний корабель.

З яким задоволенням я скинув костюм "водолаза"! А пив і їв за п'ятьох.

Незабаром настрій у нас знову став чудовий. І я вже, сміючись, розповідав про свої лихі пригоди, про наукові відкриття, і ніяк не міг простити собі того, що дав утекти "місячній черепасі", яку прийняв за камінь. Проте мене почав уже брати сумнів щодо її існування. Може, це була тільки гра моєї розстроєної уяви. Але мох, "повзучий мох" лежав у моїй сумці, як трофей, принесений з "країни Снів".

Наша експедиція на Місяць, хоч і була дуже короткочасна, дала багаті наукові результати. У нас було багато сенсацій для земних учених.

Назад пролетіли ми добре. Не було тієї пригніченості, яка мимоволі охоплює людину перед невідомим. На Зірку Кец ми летіли, як додому. Але де вона? Я глянув на небо. Десь угорі над нами висів серп "молодика" Землі. Внизу половину небосхилу займав Місяць. Незважаючи на те, що я мало не загинув на ньому, його вигляд не викликав страху.

Я ходив по цьому Місяцю, сліди наших ніг лишились на його поверхні, "шматочки Місяця" ми везли з собою на Кец, на Землю. Це по-новому зближало, майже ріднило нас з Місяцем…

XV. ЗОРЯНІ БУДНІ

— Ану, покажіться, покажіться! — казала Меллер, повертаючи Тюріна на всі боки. — Загорів, помолодшав "павук". Просто хоч женись! А м'язи? Та не стрибайте, не задавайтеся! Дайте помацати ваші м'язи. Біцепси слабуваті. А ноги добре зміцніли. На скільки років знову в своєму павутинні заплутаєтесь?

— Ні-ні, вже тепер не заплутаюсь, Ганно Гнатівно! — відповів Тюрін. — Скоро знову на Місяць полечу. Там багато роботи. На Марс, на Венеру полечу.

— Ач, який хоробрий став! — жартувала Меллер. — Давайте-но я вам аналіз крові зроблю. Скільки червонокрівців прибавило вам місячне Сонце… Місячні жителі — рідкісні пацієнти.

Закінчивши з лікарським оглядом, я поспішив до Тоні. Мені здавалось, що вона вже повернулась на Зірку. Лише тепер я відчув, як скучив за нею.

Я мчав широким коридором. Вага на Кеці була менша, ніж на Місяці, і я, як балерина, ледве торкався носками ніг до підлоги, роблячи

величезні стрибки, ніби летюча риба. Кецівці щохвилини спиняли мене і розпитували про Місяць.

— Потім, потім, товариші, — відповідав я і летів далі.

Ось і її двері. Я постукав. З дверей визирнула незнайома дівчина. Каштанове волосся облямовувало її обличчя з великими сірими очима.

— Добридень, — розгубившись, промовив я. — Я хотів бачити товаришку Герасимову. Хіба вона переселилась з цієї кімнати?

— Товариш Артем'єв? — спитала мене дівчина і посміхнулась, як давньому знайомому. — Герасимова ще не повернулася з відрядження і повернеться не скоро. Я поки що живу в її кімнаті. Тепер вона працює в фізико-технічній лабораторії.

Мабуть, помітивши моє збентежене обличчя, вона додала:

— Але ви можете поговорити з нею телефоном. Підіть у радіорубку.

Нашвидку подякувавши дівчині, я помчав на радіотелефонну станцію. Кулею влетів у кімнату радиста і крикнув:

— Фізико-технічну лабораторію!

— Зараз! — сказав він і закрутив ручки апарата. — Товаришку Герасимову? Зараз... Алло! Алло! Будь ласка.

— Я Герасимова. Хто зі мною говорить? Артем'єв?

Якщо ефір не перекручує, в її голосі чути радість.

— Добридень, я така рада, що чую вас. Ви мало не загинули? Я дізналася про це до вашого прильоту. Нас повідомили з місячної ракети… Але все добре, що добре закінчується. А я тут веду дуже цікаві роботи в лабораторії абсолютного холоду. Вона влаштована на балконі тіньового боку нашої ракети. Доводиться працювати в міжпланетних костюмах. Це трохи незручно. Та зате абсолютний холод, що називається, під рукою. Я вже зробила кілька цікавих відкриттів у галузі опору напівпровідників при низьких температурах…

І вона почала говорити про свої відкриття. Коли ж вона скаже про чорнобородого і Палія? Самому питати було ніяково. Вона збиралась побувати на Кеці, але не раніше як через "земний" місяць.

— А як же ваші розшуки?.. — не втерпів я.

Але в цю саму мить радист сказав:

— Терміновий виклик ракети "Кец-вісім". Пробачте, я повинен перервати вашу розмову.

Я вийшов з радіостанції схвильований. Тоня зраділа мені, це очевидно. Отже, вона все-таки не байдуже ставиться до мене. Але говорила вона більше про свої наукові роботи. І жодного слова про Палія. І я не скоро побачу її…

У коридорі мене спинив молодий чоловік.

— Товаришу Артем'єв, я вас шукаю. Директор вас просить до себе.

Довелося йти до Пархоменка. Він дуже докладно розпитував мене про нашу подорож на Місяць. Я розповідав досить безладно.

— Бачу, ви стомлені сьогодні. Відпочивайте, а завтра беріться до роботи. Наш біолог товариш Шликов уже давно чекає вас.

Мені хотілося скоріше залишитись самому. Але я був голодний і пішов до їдальні. Там мені довелося розповісти кецівцям про подорож. Я ставав просто знаменитістю — один з перших людей, що побували на Місяці! Мене слухали з величезною увагою, мені заздрили. Іншим часом все це захопило б мене, але я був засмучений тим, що не побачився з Тонею. Так-сяк закінчивши оповідання і пославшись на втому, я, нарешті, дістався до своєї кімнати. За моєї відсутності до стіни почепили відкидне ліжко з тонісінької сітки. В матрацах не було потреби. Я ліг на ліжко і віддався своїм думкам... Так і заснув, перелітаючи думкою з Місяця на Васильєвський острів, у свою лабораторію, від Тоні до невідомого Палія...

* * *

— Товаришу Артем'єв! Товаришу Артем'єв!..

Я прокинувся і підвівся. Біля дверей кімнати стояв молодий чоловік з бритою головою.

— Пробачте, що я розбудив вас. Та, здається, вам уже час вставати. Ми з вами трохи знайомі. Пам'ятаєте, в їдальні? Аеролог Кістенко. Я вас розпитував про місячний мох. Звістка про це вже дійшла до міста Кец, Земні кецівці просять прислати зразок. А я якраз посилаю до міста Кец аерологічну ракету.

— Будь ласка, — відповів я, виймаючи з сумки клаптик "повсті".

— Чудово. Цей мох, здається, важчий, ніж земний, але загалом важить небагато. Ви дивуєтесь, що я кажу про вагу? Але ж моя ракета полетить на Землю. Щодня я посилаю до міста Кец по одній ракеті. По дорозі на різних віддалях від Землі вона автоматично робить усі аерологічні записи — склад атмосфери, інтенсивність космічних випромінювань, температуру, вологість тощо. Приблизно три чверті шляху ракета керується радіопроменем Зірки Кец, а потім її перехоплює

радіопромінь міста Кец. І вона падає на парашуті, що розкривається автоматично, в строго визначеній точці, на площі в один квадратний метр. Непогано? В цій же ракеті надсилається й пошта... Вага ракети розрахована точно. Отже, має значення вага моху. Ще раз дякую вам.

Він пішов. Я глянув на годинника. За "земним", ленінградським, часом був уже ранок. Я поснідав і пішов на роботу.

Відчинивши двері в кабінет біолога Андрія Павловича Шликова, я на хвилину спинився. Надто вже цей кабінет не був схожий на земні кабінети "завів". Якщо Тюріна можна було порівняти з павуком, що причаївся з своїм павутинням у темній вузькій щілині, то Шликов був схожий на гусеницю в зеленому садку. Весь кабінет був наповнений виткими рослинами з дуже дрібним листям. Це була якась зелена печера, освітлена яскравим сонячним промінням. У глибині її на плетеній канапці напівлежав Шликов, огрядний бронзово-засмаглий чоловік середніх років. Він видався мені трохи кволим і ніби напівсонним. У нього були важкі, немов набряклі, повіки.

Коли я з'явився, він підвів сонні повіки, і я побачив сірі, дуже жваві розумні очі. їх жвавість не гармоніювала з його повільними рухами.

Ми привітались. Шликов почав розпитувати мене про Місяць. Зразок моху вже лежав біля нього на довгому алюмінієвому столику.

— Я не вбачаю нічого дивного в тому, що ви знайшли на Місяці цей мох, — сказав він чітко і тихо. — Спори бактерій, спори цвілевих грибків, відомих Землі, можуть переносити дуже низьку температуру, до двохсот п'ятдесяти градусів нижче нуля, зберігаючи життєздатність. Дихання? Воно може бути й інтрамолекулярним, причому навіть кисень не обов'язковий, хоча б і в зв'язаному вигляді. Пригадайте наших азотобактерій. Живлення? Пригадайте наших амеб. Вони не мають навіть рота. Якщо вони знаходять "їстівний" шматочок, то обволікають його всім тілом і асимілюють. От з вашою "черепахою" справа трохи

складніша. Але я не заперечую можливості існування і організованіших тварин на Місяці. Пристосовуваність організмів майже безмежна... Ну що ж, початок покладено. І незабаром ми будемо знати про минуле органічного життя Місяця не менше, ніж про минуле нашої Землі.

Шликов спинився, записав щось у книжечці і продовжував:

— Тепер про нашу роботу. Наше найперше завдання на Зірці Кец, — я кажу про нас, біологів, — полягає в тому, щоб максимально використати рослини для наших потреб. Що можуть давати нам рослини? Насамперед їжу. Потім очищення повітря та води і, нарешті, матеріал покидьків, який ми повинні утилізувати до останньої молекули.

Ми повинні переробляти, змінювати, удосконалювати рослини так, як нам потрібно. Чи можемо ми зробити це? Цілком. І значно легше, ніж на Землі. Тут немає ні приморозків, ні посухи, ні опіків сонячним промінням, ні суховіїв. Ми штучно створюємо будь-який клімат для будь-якої рослини. Температура, вологість, склад ґрунту і повітря, сила сонячного випромінювання — все в наших руках. На Землі в оранжереях можна створювати лише відносну подібність того, що ми маємо на Зірці Кец. У нас тут є коротке ультрафіолетове проміння, яке ніколи не досягає поверхні Землі, розсіюючись в її атмосфері. Я кажу про космічне випромінювання. Нарешті відсутність ваги. Ви, звичайно, знаєте, як впливає земне притягання на ріст і розвиток рослин, як вони реагують на це притягання...

— Геотропізм, — сказав я.

— Так, геотропізм. Коріння відчуває напрям сили земного притягання так само, як стрілка компаса північ. І коли коріння відхиляється в бік від цього напряму, то тільки "шукаючи" вологи, поживи. А як відбувається поділ клітин, ріст, формування рослин при відсутності сили ваги? Тут ми маємо лабораторії, в яких сила ваги відсутня зовсім. Тому ми ставимо досліди, які на Землі неможливі.

Розв'язавши неясні ще питання життя рослини, ми переносимо наш дослід в умови земної вагомості. Я хотів би, щоб ви почали свою роботу з вивчення геотропізму. У Великій оранжереї працює асистент Крамер, в лабораторії вам допомагатиме нова співробітниця Зоріна.

Шликов замовк. Я повернувся був до дверей, але він жестом руки спинив мене.

— Рослини — це ще не все. У нас провадяться надзвичайно цікаві роботи над тваринами. Там працює Фалєєв. Я ним не дуже задоволений. Спочатку він працював добре, а останнім часом його ніби підмінили. Якби ви зацікавились цією справою, я перевів би вас туди. Побувайте, в усякому разі, в цій лабораторії, подивіться, що там робиться. А зараз ідіть у Велику оранжерею. Крамер познайомить вас з нею.

Важкі повіки опустились. Кивнувши мені на прощання головою, Шликов поринув у свої записи.

XVI. У КРАМЕРА ПСУЄТЬСЯ ВДАЧА

Я вилетів у коридор.

— Товаришу Артем'єв! Вам листі — почув я за собою голос. Молоденька дівчина-"листоноша" простягнула мені конверт. Я жадібно його вхопив. Це був перший лист, який я одержав на Зірці Кец. Поштова марка. Штемпель — Ленінград. У мене від хвилювання забилося серце.

— Лист з Ленінграда, — сказала дівчина. — Я ніколи не була в цьому місті. Скажіть, гарне місто?

— Чудове місто! — з запалом відповів я. — Це найкраще місто після Москви. Але мені воно подобається навіть більше, ніж Москва.

І я захоплено почав розповідати їй про чудові нові квартали Ленінграда, що підступили до Стрельні і Пулковських висот, про його дивовижні парки, про мальовничі канали, що надають йому вигляду Венеції, про метрополітен, про ленінградське повітря, зовсім очищене від кіптяви фабричних димарів та пилу, про скляні перекриття, що захищають пішохода від вітру на численних мостах, про зимові сади для дітей, про першокласні музеї, театри, бібліотеки…

— Навіть клімат його покращав, — казав я. — Торфові болота на сотні кілометрів навколо осушено, заболоченим річкам та озерам надано культурного вигляду, деякі канали в межах міста засипано і перетворено на алеї або вкрито суцільними мостами-автострадами. Вологість повітря значно зменшилась, а чистота його дала ленінградцям додатковий сонячний пайок. Тепер у нас кожному легковому й вантажному автомобілю, що в'їжджає в межі міста, колеса обмивають водою, щоб вони не заносили до міста грязі й пилу.

— Неодмінно побуваю в Ленінграді, — сказала дівчина і, кивнувши головою, "пурхнула" геть.

Я розпечатав листа. Мій лаборант повідомляв мене, що в лабораторії закінчується ремонт. Ставиться нове обладнання. Покінчивши з установкою новітньої апаратури, лаборант разом з професором Габелем їде до Вірменії, бо на моє швидке повернення вони втратили надію.

Я був схвильований. Може, покинути все і полетіти на Землю?

Поява Крамера змінила напрям моїх думок. А коли я побачив оранжерею, то зразу забув про все. Велике враження справила вона на мене.

Але потрапив я туди не зразу. Крамер запропонував мені одягти "водолазний" костюм, хоч і більш полегшеного типу, ніж для вилазок у міжпланетний простір. У костюмі був радіотелефон.

— В оранжереї тиск значно нижчий, ніж тут, — пояснив Крамер. — І в її атмосфері далеко більше вуглекислоти. На Землі вуглекислота становить всього лише одну тритисячну частину атмосфери, в оранжереї — три сотих, а в деяких відділах — ще більше. Це вже шкідливо для людини. Та зате для рослин!.. Ростуть, як у кам'яновугільному періоді.

Крамер раптом залився безпричинним довгим сміхом, навіть занадто довгим, як мені здалося.

— У цих скафандрах, — сказав він, коли приступ сміху минув, — є радіотелефон, і тому нам не треба буде притуляти голови одну до одної, щоб розмовляти. Незабаром такий радіотелефон матимуть і міжпланетні скафандри. Це дуже зручно, правда? Його сконструювала, здається, ваша знайома, яку ви привезли з Землі.

Крамер підморгнув мені і знову зареготав.

"Невідомо, хто кого привіз, — подумав я. — І чого Крамер сьогодні так дико регоче?.."

Ми пройшли крізь атмосферну камеру і, не поспішаючи, рушили довгим коридором, що сполучає ракету з оранжереєю.

— У нас кілька оранжерей, — говорив Крамер не вгаваючи. — Одна довга, яку ви бачили підлітаючи. Ха-ха-ха! Пам'ятаєте, як ви мало не залетіли в безповітряний простір і я прив'язав вас, як собачку? Зараз ми йдемо до нової, конічної оранжереї. В ній, як і на ракеті, існує вага, але зовсім незначна. Всього тисячна частка земної. Листок, відірвавшись від дерева на висоті метра від ґрунту, падає цілих двадцять секунд. Але цієї сили ваги цілком досить, щоб усі покидьки й пил осідали вниз і щоб достиглі плоди падали додолу, а не літали в просторі… Ви ще не купались у "невагомій ванні"? Чудово! "Пішов купатись Веверлей!.." — раптом заспівав він і знову зайшовся диким реготом. — Адже в нас є ще

кілька дослідних лабораторій, де сили ваги зовсім немає. Там і ванна… Ну ось ми і прийшли. "Завісу скинуто…"— продекламував він, відчиняючи двері.

Спочатку мене засліпило світло. Потім, придивившись, я побачив колосальних розмірів тунель, що розширявся, немов лійка. Вхідні двері були біля вузької основи цієї лійки. На протилежному кінці вона замикалась величезною скляною півсферою, оберненою назовні.

Крізь скло лилися потоки світла. Сила його була надзвичайна. Ніби тисячі прожекторів під час кінозйомок засліплювали очі. Стіни тунелю утопали в зелені найрізноманітніших відтінків — від яскраво-смарагдового до майже чорного. Цей зелений килим прорізували вузькі місточки з легеньким алюмінієвим поруччям. Видовище було чудове. Але ще більше здивувався я, коли ближче ознайомився з окремими рослинами. Я, біолог, ботанік, що спеціально вивчав фізіологію рослин, виявляється, не мав і найменшого уявлення про те, до якої міри рослини можуть бути податливим, "пластичним" матеріалом, як може змінитись їх зовнішній вигляд і внутрішня структура.

Мені хотілося уважно і спокійно все оглянути. Але над вухом надокучливо дзижчав Крамер:

— Це все Шликов! Він — геній. Скоро в нього рослини танцюватимуть на задніх ніжках, як собачки, і співатимуть по-солов'їному. Вимуштрує! "Зернові хліби, — каже він, — використовують одну шістдесяту частку сонячної енергії, а банан у сто разів більше. І справа не тільки в кліматі. Можна примусити всі рослини підвищити використання сонячної енергії в сотні разів".

— Він уже мені казав про це, — спробував я спинити потік красномовності Крамера, але той не вгамовувався:

— Шликов досяг цього. А наслідки? Чи не бажаєте ви подивитися на цей екземпляр? Що ви про нього скажете? Ха-ха-ха!

Я стояв у мовчазному здивуванні. Переді мною був кущ заввишки з людину; листя з долоню, а червоні соковиті плоди завбільшки з великий кавун нагадували суниці. Це й були велетенські суниці. Кущик не стелився по землі, а підіймався вгору. На тонкій стеблині висіли ці величезні плоди. (Ось що значить відсутність ваги!). Деякі з них були зовсім червоні, інші ще не достигли.

— Щодня ми знімаємо десяток таких "ягідок" з одного цього куща — цокотів Крамер. — Одні знімаємо, інші достигають. Лізуть увесь час. Наші рослини не знають навіть того двотижневого відпочинку, що його мають на Землі тропічні рослини. Давай і давай! Вбирай сонячне проміння, покидьки і воду з ґрунту і перетворюй їх на ці смачні плоди. А Сонце тут не заходить. Атмосфера оранжереї завжди прозора. Це одне. Друге — тут в атмосфері сила-силенна вуглекислоти, як під час кам'яновугільного періоду.

— Ви вже казали мені про вуглекислоту.

— Подивіться лишень на ці листки, — вів далі Крамер, зовсім не збентежившись. — Вони майже чорні і тому вбирають майже цілком сонячну енергію, але рослини не перегріваються. Тільки зменшується випаровування води. Ви знаєте, скільки енергії витрачає рослина на випаровування? У тридцять п'ять — сорок разів більше, ніж на корисну роботу. А тут ця енергія йде в "м'ясо". Бачите, листя товсте, м'ясисте. Деякі листки зовсім не мають устячок. А плоди які величезні!

— Зате оцей екземпляр тільки й робить, що виділяє воду, — сказав він, показуючи на рослину, з кінця листків якої капала вода. — Не рослина, а Бахчисарайський фонтан. Бачили "фонтан Сліз"? Капає й капає! Це наш природний фільтр.

— А ось теж цікава рослина, — продовжував він, просуваючись по вузькому містку. — "Кіоск фруктової води", так би мовити, сокотечна рана. Бачите: розріз на стовбурі, трубочка, і з неї теж капає. Спробуйте на язик. Смачно? Солодко? Лимонад! Зверніть увагу на ґрунт — роздрібнення частинок ідеальне. І корисних бактерій на кожну тисячу твердих частинок припадає не одна, а кілька десятків. Зате подивіться на горох, боби, квасолю. Як яблука!

— А оці скляні відділи зроблено для того, щоб створити для деяких рослин особливі умови: найбільш підхожий склад газового середовища, найкращу температуру. Шкідників немає. Бур'янів немає. Світлофільтри дають найсприятливіший склад проміння... Іро! Іро! Що ти робиш, божевільна? — раптом злякано закричав він, підстрибнув і полетів по оранжереї. — Іро! Іро! — кричав він десь за кущами, ніби його різали на шматки.

Що сталося з цією людиною? Ще недавно він був дуже спокійний, добродушний хлопець. А тепер у нього надзвичайно підвищена збудливість. Не міг зрозуміти, що так розлютило його. Я чув шум, шипіння і бачив, як опале листя летіло від широкого кінця лійки до вузького.

— Навіщо ти пустила вентилятор з такою силою? Ураган хочеш зробити? — репетував Крамер. — Поламати рослини?.. Зменш силу, а то я тебе на Землю скину!

Шум і рух листя зменшились. Звідкись відповів пискливий голос:

— Адже учора сам звелів ставити вентилятор на двадцять шість...

— Це тобі приснилось!

Я повільно посувався до скляної півсфери, щохвилини затримуючись біля особливо цікавих рослин. На тонісіньких стебельцях яскравим

полум'ям горіли квіти маку. "Коробочки" його були завбільшки з голову дитини.

— Ось бачиш? Ось бачиш, як коливається і губить насіння мак! — кричав він.

Насінини ці були з горошину.

Багатометровий горох тягнувся до середини "лійки". Головка соняшника в півметра діаметром майже не піднімалася над ґрунтом. Огірки, морква, картопля, суниці, малина, виноград, порічки, аґрус, сливи, жито, пшениця, овес, гречка, буряки, коноплі... Я ледве пізнавав їх, до того були змінені їх розміри і форми.

Не раз я спинявся, зовсім не розуміючи, що ж це таке...

Земні карлики перетворювались на велетнів і, навпаки, земні дерева-велетні були тут карликами. В окремих, трохи затінених місцях росли гриби — велетенські печериці...

А ось і субтропіки та тропіки. Карликові фігові дерева з величезними плодами, чайні, кофейні, кавові дерева, кокосові пальми завбільшки з парасолю, але з плодами, вдвоє більшими від земних.

В одному скляному ящику я побачив справжній тропічний ліс карликових розмірів. Пальми, банани, папороть, ліани... Бракувало тільки слонів завбільшки з пацюка, щоб уявити себе Гуллівером в країні ліліпутів...

Якими мізерними здавалися мені всі мої "земні" досягнення!

Як легко розв'язуються тут проблеми, над якими я так багато років сушив собі голову. Тут протягом цілого року свіжі фрукти та овочі, і заводи, що переробляють їх, можуть працювати цілий рік без перебою...

А хіба досвід Зірки Кец не можна перенести на Землю? Взяти хоча б Памір. На висоті Паміру ультрафіолетового проміння менше, ніж на Зірці Кец, але далеко більше, ніж у місцевостях, що лежать на рівні моря. Плоскогір'я Паміру можна перетворити на суцільну оранжерею. Всі витрати оплатяться. В оранжереї можна створити будь-яку атмосферу, збільшити кількість вуглекислоти…

А безхмарне небо тропіків з їх жарким кліматом 1 величезною кількістю сонячного проміння?.. Коли ми остаточно переможемо джунглі, мільйони людей знайдуть там місце та їжу.

А земні пустелі? Ми вже успішно боремося там з пісками, безводдям. Але скільки ще пустель на Землі! І ми закличемо на допомогу Сонце, використовуючи досвід Кец. Сонце, яке випило воду, вбило своїм жаром рослини, відродить пустелі. Вони стануть суцільним зеленим садом…

Ні, земній кулі ніколи не загрожуватиме перенаселення! Людство може сміливо дивитися в майбутнє!..

— Чи ви остовпіли, Артем'єв? — почув я різкий вигук Крамера.

— Пробачте, замріявся, — відповів я, здригнувшись від несподіванки. Я оглянувся — оранжерея-конус ожила. Вузькими доріжками літали молоді дівчата з кошиками, їх яскраві, барвисті костюми на зеленому фоні скидалися на квіти. Дівчата збирали плоди. Невидима музика супроводила їх роботу.

— Міфологічна картина! — розреготався Крамер. — Зоряні дівчата! Казка наших днів! Проте їх замінять автоматами… Однак нам час іти. Я ще не показав вам лабораторію. Вона міститься поза Зіркою Кец. Там абсолютна невагомість. Доведеться переодягатися в міжпланетний костюм і перелітати досить великий простір. Вам час навчитися керувати портативною ракетою. Так і знайте: якщо вас занесе цього разу, я не буду ганятися за вами!

Але цього разу я "стріляв" вправніше і не відставав від Крамера. А проте цей небесний переліт трохи мене схвилював. У мене почала мерзнути права нога. Я почав турбуватися, чи немає пошкодження в костюмі, чи не просочується світовий холод. Але виявилось, що нога була в тіні. Я повернув ногу до світла, і вона нагрілась.

Ось і лабораторія. Вона має вигляд циліндра. Всередині циліндр поділений скляними перегородками. З відсіку до відсіку доводиться переходити через "ізоляційні" камери, бо тиск і склад повітря в кожному відсіку різні. На одному боці циліндра на всю його довжину — вікна, на протилежному — рослини. Деякі з них посаджено в скляні посудини, щоб можна було бачити, як розвивається коріння. Це мене дивує: коріння не любить світла. Частина рослин на грядках, інші — в горщечках, які стоять рядами в повітрі. І ростуть вони незвичайно: гілки і листя розміщені у вигляді променів, які розходяться від горщечка до вікна. В одних коріння розвивається "вгорі", в інших — "внизу". Але в більшості коріння на затіненому боці. Відсутність сили ваги ніби знищила силу геотропізму, і тут, очевидно, "напрям" росту дає тільки геліотропізм — сила, яка спрямовує рослини до джерела світла.

— Облиш! Іди! Кажу тобі, іди геть! — чую я чийсь жіночий голос і сміх Крамера.

Дивлюсь в кінець лабораторії і бачу крізь скло перегородок дівчину в ліловому костюмі. Вона літає десь під "стелею", а Крамер, вимахуючи крилами, підлітає до неї і штовхає її. Дівчина, відлетівши вбік, ударяється об "стелю", летить у протилежний бік, намагаючись за допомогою таких самих крил-віял стати нерухомо. Їй, очевидно, треба обернутись обличчям до темно-зеленого куща. Але в світі невагомості не дуже легко стати так, як потрібно. Покинувши віяла, дівчина знімає прив'язаний до пояса металевий диск і встановлює його в просторі ребром до себе, як тарілку, яку несуть у руках. Потім вона повертає диск, і він крутиться в один бік, дівчина — в протилежний. Щоб повернутися по вертикальній осі, дівчині доводиться ставити диск боком, ребром угору. Тепер диск повертає її тіло, як на трапеції.

Я наближаюсь до Крамера і дівчини. Мені здається, що я десь бачив її. Так і є, вона живе в кімнаті Тоні! Отже, мені з нею доведеться працювати. Я дивлюсь на неї збоку і вгору, вона і Крамер сміються, бачачи мої безладні рухи. Я почуваю себе рибою, яку витягли з води. Але й дівчина орудує диском і крилами не краще від мене. Тільки Крамер плаває, саме плаває, як риба у воді. Він і далі крутиться навколо дівчини, ставлячи її то вгору, то вниз головою відносно себе. Вона і сердиться, і сміється. Потім Крамер, глянувши на мене, каже:

— Знайомтесь, Зоріна!

— Ми вже зустрічались, — відповідає Зоріна і киває мені головою.

— Ага, знайомі? Тим краще, — чомусь сердито каже Крамер. — Ну, ходімо, Артем'єв! Ванна поряд. Перед роботою і після роботи ми тут приймаємо ванну.

Вузькими переходами ми пробираємось у новий циліндр, — "передбанник" — діаметром близько чотирьох метрів і майже такої ж довжини. Там ми роздягаємось, пролазимо в круглий отвір і потрапляємо у "ванну". Це циліндр такого ж діаметра, але значно довший. Гладенькі алюмінієві стінки, бокове освітлення — і ні краплі води. Я спиняюсь на самій середині циліндра і ніяк, без диска і крил, не можу добратися до стінок. Повис у порожнечі. Крамер возиться біля входу. Та ось він повернув ручку, щось зашуміло, і з крана, прилаштованого до круглої плоскої стінки, яка замикає циліндр, побігла вода. Струмина під напором ударила мене і розбилась на краплі і кулі. Я відлетів убік. Водяні кулі літали навколо мене, стикаючись і набираючи чимраз більших розмірів.

В ту саму мить циліндр почав обертатися на поздовжній осі дедалі швидше, утворилась відцентрова сила. Краплі і кулі почали осідати на стінках. І незабаром бокові стінки циліндра були вкриті метровим шаром води. Вода була всюди — праворуч, ліворуч, стояла склепінням над

головою. Тільки центральна частина циліндра, по його великій осі, залишалась не заповненою водою. Я відчув як мене починає "притягати" найближча стінка. Через кілька хвилин я занурився у воду. А ще через кілька секунд стояв "на дні". Крамер опинився на протилежній стінці циліндра, головою до мене. Але обидва ми почували себе цілком добре: ходили по дну, плавали, пірнали. Ця незвичайна ванна дуже мене зацікавила, і я з приємністю плавав і пірнав. Вага була невелика, і триматися на воді, плавати було дуже легко.

Крамер підплив до вхідного отвору і повернув мідну ручку. Вода почала швидко витікати в невеликі дірочки, рух циліндра сповільнився. Коли він спинився зовсім, у ванні вже не було води, а наші тіла знову стали зовсім невагомими.

У роздягальні я ненароком випустив з рук костюм і довго не міг упіймати його. В цьому світі невагомості речі поводяться дуже лукаво. Найменший поштовх — і вони тікають, починають метатися з кутка в куток, від стінки до стінки — впіймай їх! Крамер з цього зробив гру: він кидав речі "дублетом у куток" і ловив їх після того, як вони відлітали рикошетом, іноді навіть по кілька разів.

— Як вам подобається Зоріна? Правда, гарненька? — несподівано спитав він мене. При цьому обличчя його відразу стало злим і похмурим. — Ви дивіться! — погрозливо промовив він.

Чи не приревнував він Зоріну до мене? Ото дивак!

— Ну, тепер я вас проведу в зоологічну лабораторію, — сказав Крамер, підозріло подивившись на мене. — Ми можемо пройти туди "тунелем". Я доведу вас і залишу.

Справді, він покинув мене біля самих дверей лабораторії і на прощання ще раз сказав багатозначно:

— То дивіться ж!

— На що дивитись? — не втерпів я.

Обличчя його раптом перекривилось.

— Ви не будете, то я дивитимусь пильно! — процідив він крізь зуби і зник.

Що за дика, безглузда людина!

Я вже взявся був за ручку дверей, як раптом Крамер повернувся. Тримаючись кінчиком ноги за ремінець у стіні, "стоячи" переді мною під кутом у шістдесят градусів, він сказав:

— І ось ще що. Я вам не вірю! Навіщо ви прилетіли сюди? Може, для того, щоб познайомитися з роботами Шликова і, повернувшись на Землю, видати там ці роботи за свої? Шликов — геній! І я не дозволю нікому…

— Послухайте, Крамер! — обурився я. — Або ви хворі, або мусите відповідати за свої вчинки. Ви ображаєте мене без ніякої підстави. Подумайте самі, яку нісенітницю ви плетете! Хто з нас тепер може видавати чужі праці за свої? І для чого? В які часи і де ми живемо?

— То пам'ятайте ж! — перебив він мене і, зробивши величезний стрибок, зник у тунелі.

Я був спантеличений. У чому річ? Машинально відчинивши двері, я ввійшов у лабораторію.

XVII. ЗООЛАБОРАТОРІЯ

В ту ж секунду я побачив перевернуте вниз обличчя людини з широко розплющеними, здивованими очима і випнутою щелепою.

— Ну, що мені робити? — вигукнула людина, ніби читаючи мої думки.

Я нічогісінько не розумів. Дедалі гірше! Досі я зустрічав на Кеці нормальних, здорових, життєрадісних людей, а тут одразу двоє якихось психопатів!

— В чому річ, товаришу? — спитав я.

— Я не знаю, що мені робити з цапеням, власне — з його ніжками. Двічі вже переробляли стійло, а ноги у цапеняти все ростуть. Не вміщаються, гнуться ніжки, скручуються. Просто хоч відрізай їх!.. Ви Артем'єв? А я Фалєєв. Добре, що ви теж біолог. Поміркуємо разом, Зоологічна лабораторія — найклопітніша. Всякі рогаті, четвероногі проблеми замучили мене. Шликов дає все нові й нові завдання. А як їх виконати, коли результати дослідів бувають зовсім несподівані? Відсутність сили ваги — це раз, дія космічного проміння — два. Внаслідок дії цього проміння ми маємо такі мутаційні стрибки, що руками розводиш! Та ви подивіться самі.

Фалєєв досить спритно перевернувся в повітрі і, підгрібаючи широкими долонями, поплив по лабораторії. Я, як умів, полетів за ним.

Тваринами тут зовсім не пахло: очевидно, прибирання і вентиляція приміщення поставлені ідеально. Стійла являли собою звичайні перегородки з сіток. Біля одного стійла я побачив величезну свиню, яка нагадувала кулю, вірніше — гігантське яйце. Разом з тим ноги у свині були довжелезні і тонкі, ніби локшинки. М'які копитця схожі були на два пальці, складені клешнею. Якби таку свиню раптом перенести на Землю, вона розплющилась би там, немов млинець, роздушена власною вагою, як викинутий з води кит.

Цапеня ще більше вразило мене. Морда його була надзвичайно довга, роги — довгі і криві, як турецькі ятагани, ноги тонкі, завдовжки півтора метра і закінчувались двома кволими придатками, розставленими під кутом у тридцять градусів, як пташині пальці. "Цапеня" було завбільшки з великого барана, але на ньому зовсім не було вовни.

— Як гола африканська собака! — сказав Фалєєв. — Це "м'ясне" цапеня. А далі ви побачите цапа — виробника вовни. Він зовсім малий на зріст, але зате його вовна відросла на метр. І яка вовна! Жива фабрика вовни.

— Але ваше вовняче цапеня живе, звичайно, не в такій температурі? — спитав я.

— Звичайно, його ми тримаємо в холоді, але добре годуємо. З вовною — це ще просте діло. Шликов дає завдання складніші. Ось нам потрібні струни для музичних інструментів і лаун-тенісних ракеток. Будь ласка, виведіть породу баранів з довжелезними кишками. Шликов не визнає труднощів. Він каже, що немає нічого неможливого. А вказівки дає найкоротші. "Якщо, — каже, — треба подовжувати кишки, спробуйте давати різну їжу, змінюйте корм". Корм кормом, а у барана замість подовження кишок несподівано розростається шлунок. Тут діють якісь нові фактори… Ось з ногами цапеняти не знаю, що робити. Невже знову перебудовувати хлів? Тут просто казка про горох виходить: прорубали підлогу, прорубали дах, а він все росте. Тільки даху ми прорубати не можемо.

— А ви даху й не рубайте, нічого не перебудовуйте, — сказав я. — Є припущення, що космічне проміння відігравало величезну роль в еволюції тварин на Землі. Надзвичайно швидкі мутації, про які ви кажете, підтверджують цю гіпотезу. Очевидно, тут відбувається "стрибкоподібне" пристосування організмів до змінених умов середовища. Сили ваги немає — тіла не стоять, не мають твердої опори.

Тварини плавають у повітрі. Вони потрапляють у становище, з якого хочуть вийти. їм стають потрібні довгі кінцівки…

— Так, так! — перебив мене Фалєєв. — Перші собаки тут вищали неймовірно. Вони цілими годинами махали лапами, як білка в колесі, щоб дотягтися до стінки або до шматочка м'яса в прищіпці. І, звичайно, не рухались з місця. Отож, через це й ростуть ноги. А ви не збільшуйте розмірів приміщення. Коли ноги стануть такими довгими, що діставатимуть до всякої стінки, я думаю, їх ріст припиниться. Або ж зробіть такі грати, за які тварини могли б хапатися ногами. Замініть цю дрібну сітку іншою, з більшими отворами, або зробіть загорожу з лози. Тоді у тварин розвиватимуться хватальні органи.

Ваші цапи і барани стануть "четверорукими", як мавпи, пристосуються до хватальних рухів. Будуть лазити по клітці. Однією-двома кінцівками триматимуться, а вільними діставатимуть, що їм треба.

— А таки правда! — вигукнув Фалєєв. — З вами у нас справа швидше піде. А то я якось останнім часом зовсім розгубився, просто отупів… Знаєте, — сказав він злякано-придушеним голосом, — тут недовго й збожеволіти, коли на твоїх очах народжуються кошмарні потвори… А тільки куди нам краще спрямувати пристосовуваність? Може, безпосередньо на те, щоб зразу робити тварин летючими? За тутешніми умовами це найпрактичніше. Летючі цапи! Лишенько! — Він плаксиво розсміявся. — Але про четвероруких ви теж непогано придумали. В однієї моєї кішки виріс такий хвіст, що вона ним, як мавпеня, орудує. Де лапами не дістане, там хвіст пускає в діло. Ухопиться кінчиком, а лапами підтягається, як на канаті. Знов-таки під час стрибків вона працює хвостом, як білка-полетуха. І в неї між лапами ніби перетинки утворились. Зовсім полетухою скоро стане. А собака Джипсі? Моторошно, справді… Джипсі! Джипсі!..

Звідкись донеслося собаче гавкання. І раптом я побачив, що в повітрі летіло страховище. Воно махало ногами, як собака під час найшвидшого

бігу, але наближалось повільно. Між тонкими його пальцями було видно невеликі перетинки. Ці перетинки допомагали штовхати тіло вперед, відкидаючи повітря. Собака був трохи більший від бульдога, тіло його вкривала рідка шерсть каштанового кольору, хвіст був довгий і пухнастий, морда зовсім безволоса, коротка, майже плоска нижня щелепа була недорозвинена. Це було щось середнє між мордою собачою, мавпячою і обличчям людини. Справді, моторошний вигляд! Собака підлетів зовсім близько і глянув мені просто в очі. Я мимоволі здригнувся: у Джипсі були великі, зовсім людські карі очі, сумні і розумні... Джипсі махнув хвостом, повернув своє тіло і вхопився кінцями пальців без кігтів за край перегородки. Потім перевів очі з мене на Фалєєва. В очах було запитання.

Фалєєв раптом зніяковів, ніби мав справу не з собакою, а з малознайомою людиною. Ці людські очі на собачому "обличчі" були страшні. Я сам відчув збентеження.

— Ось, познайомся, Джипсі, — сказав Фалєєв, відводячи свої очі від уважних очей собаки. — Наш новий товариш — Артем'єв.

Я думав, що Фалєєв звертається до собаки з такими словами жартома, як це робить багато любителів собак. І я вже зробив рух рукою, щоб погладити Джипсі по його лисій голові. Як я здивувався, коли собака кивнув мені головою і простяг лапу! Я був такий вражений, що моя простягнута рука застигла на мить у повітрі. І замість того, щоб погладити Джипсі, як звичайного собаку, я, переборовши себе, ввічливо потиснув його теплу безволосу лапу, хоч потискування рук на Кеці й було скасовано.

— Щенята Діани нагодовані? — спитав Фалєєв.

Собака заперечливо похитав головою.

— Чому? Соски з молоком не принесено?

Джипсі ствердно кивнув головою.

— Ну, тоді лети, Джипсі, натисни сьому кнопку. Виклич Олю і піджени її.

Собака, глянувши на мене допитливим поглядом, полетів назад. Я відчув, що, серце у мене забилося частіше.

— Бачили? — тихо спитав Фалєєв. — Усе розуміє. Тільки відповідати не може. Мовного апарата не набув. Доводиться розмовляти за системою запитань-відповідей. Зате в розвитку мозку стався колосальний стрибок. Справді, моторошно з таким собакою! Я стараюсь жити з ним у згоді. Мене він ніби любить, а Крамера чомусь не злюбив. Побачить — сердито гляне і летить від нього. Джипсі сам, видно, мучиться, що говорити не може. Тут уже мені доводиться його собачу мову вивчати.

В глибині лабораторії почувся уривчастий гавкіт.

— Ось, бачите, отак він мене кличе. Щось там не гаразд! Летімо до нього!

До гавкання Джипсі приєдналось щеняче верещання. Ми швидко помчали по лабораторії.

Щеня з перетинчастими лапами просунуло один палець у сітку і не могло його витягти. Воно одчайдушно вищало, дивлячись на нас поглядом дитини. Джипсі метушився навколо, намагаючись своїми довгими пальцями витягнути лапу щеняти, але це йому не вдавалось. Ми прийшли на допомогу і спільними зусиллями витягли палець.

Я вирішив "поговорити" з Джипсі.

— Джипсі! — Як важко витримати погляд цих очей! — Ти не вмієш говорити? Хочеш, я буду вчити тебе?

Джипсі швидко закивав головою, і мені здалося, що в очах його блиснула радість. Він підлетів до мене й лизнув мою руку.

— Це значить, що він дуже задоволений. Я бачу, ви будете з ним друзями, — сказав Фалєєв. — Ну, то як, товаришу Артем'єв, де ви маєте намір працювати? В лабораторії фізіології рослин чи тут?

— Нехай вирішить Шликов, — сказав я. — А тим часом мені доведеться попрацювати в оранжереї. До побачення, товаришу Фалєєв! До побачення, Джипсі!..

Решту дня я провів в оранжереї. Крамер був у похмурому настрої і зі мною не розмовляв. Він мовчки порався біля кущів полуниць. Коли Зоріна підлітала до мене з яким-небудь запитанням, Крамер похмуро стежив за нею і за кожним моїм рухом. Важко працювати в таких умовах! Я вирішив просити Шликова перевести мене в лабораторію фізіології тварин.

Коли я звернувся з своїм проханням до Шликова, він дуже зрадів.

— Я вирішив значно збільшити штат зоолабораторії, — сказав він. — В оранжерею я пошлю нових працівників, які сьогодні прибувають з Землі. А ви йдіть до Фалєєва. Не розумію, що з ним сталося? З кожним днем він стає безтолковішим і неуважнішим. З ним діється щось недобре.

— На мій погляд, не тільки з ним, — зауважив я.

— А з ким ще? — спитав Шликов, підводячись на своїй канапі.

— З Крамером. Це була перша людина, з якою я познайомився на Кеці. Тоді він був зовсім інший. А тепер я не пізнаю його. Він став дражливий, недовірливий, неврівноважений. Мені здається, з його психікою не гаразд, — сказав я.

— Не знаю... Я рідко бачу його. Але коли ви вважаєте, то треба буде показати його Меллер. До Фалєєва я переводжу й нову співробітницю — Зоріну.

— Зоріну? — вигукнув я.

— А чому б ні? Ви маєте щось проти неї?

— Проти неї — ні, нічого не маю, — відповів я. — Але, мені здається, що Крамер виявляє недоброзичливість.

XVIII. НОВИЙ ДРУГ

Почалося трудове життя.

Я з захопленням працював у зоолабораторії.

Вечорами і вихідними днями ми розважалися в клубі, в громадському саду, в кінотеатрі, в гімнастичному залі. Молодь влаштовувала "шаради". Робили "верблюда" з трьох чоловік, загорнутих скатертиною. Зоріна сідала на верблюда і, поганяючи, мчала коридором. Одне слово, розважались, як діти. "Старі" не відставали від "молоді". Лише Крамер поводився, як і раніше, дивно. Він то реготав, як божевільний, то раптом поринав у глибоку задуму. Ні, це не тільки ревнощі. Мені він дав спокій, хоч і далі стежив за кожним моїм кроком.

Я познайомився з багатьма кецівцями і навіть мав друзів. Дедалі більше полюбив "небесне" життя-буття і Нудився тільки за Тонею.

Зрідка я говорив з нею телефоном. Вона казала мені, що чорнобородий все ще літає десь між Марсом і Юпітером, в кільці астероїдів, але незабаром прилетить на Кец, і що вона зробила якесь чергове "надзвичайне відкриття".

Мої нові друзі познайомили мене з небесною колонією. Молодий інженер Карибаєв запрошував відвідати завод, де він працював.

— Чудова споруда, — казав він з невеликим акцентом. — Ціла планетка. Куля. Велика куля! Тільки ми живемо не на поверхні, а всередині кулі. Вона має діаметр у два кілометри. Куля поволі обертається. Від обертання утворюється сила ваги — одна сота земної. Незначна вага дала можливість нам поставити найскладніші виробництва. У нас закони важеля, рідких тіл та газів не ускладнюються вагою. Звуки і взагалі різні коливання поширюються, як на Землі. Барометр, правда, не працює, але він нам і не потрібний. Годинник, ваги — пружинні. Масу можна визначити і на відцентровій машині. Магнітні, електричні та інші сили діють ясніше, ніж на Землі. Для роботи штампувальних машин сила ваги не потрібна. Топок з рідким і твердим паливом ми уникаємо. Для вироблення електричної енергії ми використовуємо Сонце за допомогою найрізноманітніших машин.

Уявіть собі два циліндри. Один циліндр у тіні, другий — освітлений Сонцем. Сонячне тепло перетворює вміщену в циліндрі рідину на пару. Пара біжить по трубі й обертає турбіну. Потім пара потрапляє в холодний циліндр, який стоїть у тіні, і охолоджується. Коли вся рідина з гарячого циліндра переходить у вигляді пари до холодного, циліндри міняються місцями. Той, що був холодильником, стає паровим котлом і навпаки. Різниця температур між освітленою Сонцем стороною і тіньовою — величезна. Машина працює автоматично і безвідмовно. Це майже "вічний двигун", якщо не брати до уваги спрацьовування тертьових частин.

Інша сонячна установка має вигляд великої кулі, з маленьким отвором. Куля всередині чорна. Крізь маленький отвір у кулю проходить

зібране дзеркалом сонячне проміння і нагріває внутрішню поверхню кулі. Це тепло ми можемо використовувати і для двигуна, і для своїх металургійних робіт. Ми легко одержуємо шість тисяч градусів тепла, себто стільки ж, як на поверхні Сонця. Ви бачили, коли літали на Місяць, нашу кулю-завод?

— Бачив, — відповів я. — Він подібний до маленької планетки.

— А позаду кулі бачили величезний квадрат, який закриває частину зоряного неба?

— Не звернув уваги, — відповів я.

— Можливо, що ви пролетіли з другого боку і "квадрат" стояв ребром до вас. Коли він освітлений Сонцем, то його далеко видно, як незвичайний "квадратний місяць". Це — фотоелемент. Тонісінький лист міді в десять тисяч квадратних метрів, вкритий окисом міді. Від нього йдуть невидимі здалеку тонкі проводи. Над ним міститься ще грандіозніша споруда, схожа на радіатор парового опалення. Термоелектрична установка. Металеві трубки з різного металу, спаяні посередині. Коли Сонце нагріває місце спаю, утворюється електричний струм.

Одне слово, ми маємо енергію в необмеженій кількості. Спеціальні металообробні машини неважко було створити. Кування, звичайно, не можна в нас застосовувати. Молотки нічого не важать. Але кування прекрасно можна замінити штампуванням, пресами. І тому на наших фабриках та заводах зовсім немає диму, кіптяви, бруду. Чистота, тиша, чудове повітря. Пересувати дуже важкі речі легко. Наші ловці метеорів зібрали тисячі тонн заліза, міді, свинцю, олова, іридію, платини, хрому, вольфраму, які висять за кулею "надворі". Потрібну нам брилу ми притягаємо на завод тонісінькими дротинами. Так просто влаштовано наш "внутрізаводський транспорт". Іноді ми користуємось і невеликими ракетами, "безповітряними ракетокарами", які заміняють електрокари.

Переважно ми застосовуємо електрозварювання, але іноді й безпосередньо "сонцезварювання". Коли ви хоч трохи цікавитесь технікою, неодмінно побувайте на нашому заводі... До речі, де ви були сьогодні о дванадцятій годині ранку за нашим часом?

— Здається, в оранжереї чи в лабораторії.

— Тривогу чули?

— Ні.

— Ну, значить, у цей час ви були в лабораторії, віддаленій від Кеца. Інакше не могли б не чути. Сирена ревіла й завивала, як скажена. Я в цей час був у Пархоменка. Подивилися б ви, яка метушня зчинилася на Зірці!

— Чим же була викликана тривога?

— Надзвичайно рідким випадком, першим у літопису Зірки. Маленький метеор, може, трохи більший від піщинки, пронизав наскрізь нашу Зірку, пробивши по дорозі листя рослин і плече однієї нашої співробітниці. Метеор був дуже малий. Про це можна судити з того, що утворена ним в оболонці Кеца дірка сама собою запаялась, спочатку розплавившись від удару. Але Горєва, крізь комбінезон і плече якої пройшов небесний гість, казала, що бачила спалах і чула тріск, як від блискавки. Зараз же оголосили тривогу. Адже метеор міг пробити великий отвір в оболонці. Газ почав би виходити, і світовий холод проник би в ракету. Ось чому нашу ракету поділено на глухі відсіки. Двері одразу ж герметично зачиняються, отже, атмосфера з інших відділів ракети не витікає. У відділ, де сталася аварія, вирушають робітники в скафандрах. Горєва встигла вибігти з своєї кімнати раніше, ніж двері автоматично зачинились. А втім, про всякий випадок у нас є ключі. Вони дають можливість відчинити двері і вибігти, якщо ті автоматично вже зачинились. Незважаючи на переполох, все

відбувалося дуже дисципліновано й чітко. Меллер оглянула ранку у Горєвої і заявила, що їй ніколи не доводилося бачити такої "стерильної" рани. Проте навряд чи можна назвати раною отвір, трохи більший за укол голкою. Ця "наскрізна рана" не потребувала навіть перев'язки. Однак я забалакався, — сказав інженер, глянувши на ручний годинник. — Отже, я вас чекаю!

Я обіцяв, що побуваю на заводі неодмінно. Але обіцянці моїй не судилося здійснитись. Інші події захопили мене.

* * *

Я майже переселився в зоолабораторію, часто навіть не з'являвся обідати на Кец: переодягання у "водолазний" костюм, атмосферні камери — все це забирало чимало часу, а я дорожив кожною хвилиною. Адже одна хвилина в цій лабораторії давала більше, ніж багато годин на Землі: так швидко проходили тут під час дослідів різні біологічні процеси. Мутація мух-дрозофіл відбувалася буквально на моїх очах. Я дивувався різноманітності все нових і нових відмін. Я весь був захоплений дослідженням законів, які керують усіма цими змінами. Зрозуміти їх — значить, знайти нове могутнє знаряддя повільного керування розвитком і ростом тварин. Я вивчав ядра клітин та їх хромосоми — носіїв спадкових ознак, — вивчав хромосомні комплекти. Я вже міг безпомилково виводити у дрозофіл потомство "замовленої" статі і росту.

Які перспективи розвитку земного тваринництва! Щоправда, там немає космічного проміння такої інтенсивності, як тут. Але на Землі вже відкрили способи штучно утворювати космічне проміння. Там це ще занадто дорога справа, але досліди можна робити тут, а про результати дослідів повідомляти на Землю. І на Землі в спеціальних камерах почнуть піддавати штучному космічному опромінюванню тварин для того, щоб напевне мати бажаний результат. В стаді ми зможемо мати стільки корів і стільки биків, скільки нам треба, а не скільки бажає природа. Ми зможемо робити на замовлення тварин-велетнів.

Слоноподібна корова щодня дає десятки відер молока. Хіба це не привабливе завдання?

За роботою я не забував Джипсі. Він дуже прив'язався до мене і не відлітав ні на крок. З ним було не нудно. Правду кажучи, нелегко було звикнути до його зовнішнього вигляду і нечуваної натури. Але я звик, і враження його потворності зникло. Навіть очі самого Джипсі повеселішали.

Адже люди не завжди чемні з своїми четвероногими друзями. Особливо цей Крамер. "Ну ти, лисий баране! — грубо звертався він до Джипсі, зустрічаючись з ним. — Не підходь!" — і насварявся кулаком. Зрозуміло, що Джипсі терпіти його не міг.

Навчання Джипсі "говорити" зводилося до створення "умовної мови". Мені доводилось затямлювати ті звуки, які видавав Джипсі, з того чи іншого приводу. Звуки ці були мало схожі на членороздільну мову, але все ж вони різнились один від одного. Джипсі сам почав допомагати мені, звертаючи увагу на інтонацію, силу тону, паузи. Так поступово ми почали досить вільно між собою розмовляти. Незручність була тільки в тому, що Джипсі все-таки залишався "іноземцем", якого міг зрозуміти лише я. Тим більше він цінував і любив мене. Він часто лизав мені руки — цей собачий прояв ласки у нього залишився. Та й як інакше він міг виявити свої ніжні почуття?

Цікаво було дивитись на Джипсі, коли він з величезною дбайливістю і терпінням навчав молодих щенят рухатись, "літати" в невагомому просторі. Шкода, що ці картини не було зафіксовано на кіноплівці!

Дивлячись на нього, я думав: як погано ми ще використовуємо тварин для служіння людині! Джипсі з його перетинчастими лапами мало пристосований для пересування по Землі, його м'язи і кістяк, мабуть, кволі. Але немає нічого простішого, як створити тут тип високорозвиненого собаки, придатного для земних умов. Треба тільки

вирощувати цих собак в умовах штучної ваги. Мозок же їх при діянні надзвичайно інтенсивного космічного проміння розвивається тут значно швидше, ніж на Землі. Я помітив, що в Джипсі дуже тонкий нюх і слух. Він міг би бути не тільки чудовим сторожем, який при потребі може засвітити сигнальні вогні, подзвонити в дзвінок, викликати гавканням по телефону, але й свого роду живим реактивом на виробництві. Він відчуває найменші зміни запаху, температури, звуку, кольору і відразу ж може подати сигнал. Це, звичайно, ідеально роблять і наші автомати. Але Джипсі не автомат, і він може робити більше: не тільки "відзначати", але й змінювати напрям роботи за допомогою тих самих автоматів.

Він дуже любив, коли я посилав його з різними дорученнями, і виконував їх майже завжди безпомилково… Коли він не розумів мене, то мотав головою, "Так" і "ні" він уже передавав звуками "ввa", "вве".

Його відданість була безмежна. Одного разу до нашої лабораторії прилетів службовець, який недавно прибув з Землі, і невміло замахав переді мною віялами. Джипсі, уявивши, що нова людина хоче ударити мене, буквально наскочив на нього і відкинув далеко вбік. Бідолашний мало не помер зі страху, побачивши таке кошмарне страховище.

Мені буде нелегко покинути Джипсі, а взяти його на Землю неможливо. Там він почував би себе препогано. Одне слово, я був дуже задоволений з Джипсі. Зате Фалєєв дивував мене дедалі більше. Цей чоловік різко змінювався на моїх очах. Він ставав чимраз безтолковішим. Іноді не розуміючи простих речей, він довго "висів" переді мною. Робота в нього зовсім не ладилась. Він усе забував, робив силу помилок. Навіть зовнішньо Фалєєв якось опустився: в нього виросла борода, він рідко міняв костюм, у ванну мені доводилось тягти його мало не силоміць. Найдивніше ж те, що він почав змінюватись фізично. Я довго не вірив своїм очам, але кінець кінцем переконався, що він росте, довшає… Обличчя його теж видовжувалось. Нижня щелепа виступала все більше наперед. Пальці на ногах і руках витягувались, хрящі і кістки товщали. Словом, з ним діялось те, що діється з людиною хворою, на

акромегалію[10]. Якось я підвів його до дзеркала, в яке він, мабуть, не заглядав уже з місяць, і сказав:

— Подивіться, на кого ви стали схожі!

Він довго дивився в дзеркало, потім спитав:

— Хто це?

Зовсім не при собі людина!

— Звичайно, ви.

— Не пізнаю, — сказав Фалєєв. — Невже це я? Страшніший від Джипсі. — Він сказав це зовсім байдужим тоном і, відійшовши від дзеркала, одразу заговорив про інше.

Ні, цю людину треба лікувати, і лікувати негайно.

Я вирішив того ж дня злітати на Кец і про все розповісти Меллер.

Але в цей день сталася ще одна подія, яка примусила мене доповісти Меллер уже не про одного хворого, а про двох.

XIX. ДИВНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ

Наш пружинний годинник (годинник з маятником не працює в світі невагомості) показував уже близько шостої години вечора. Фалєєв полетів на Зірку Кец, Зоріна ще залишалася в зоолабораторії. Ця дівчина захоплювалась роботою не менше, ніж я, і часто затримувалась тут до вечері. Завжди весела, життєрадісна, привітна, вона була не тільки прекрасним працівником, але й чудовим товаришем.

Вона часто зверталась до мене з різними науковими запитаннями, і я залюбки давав роз'яснення.

Так було і цього разу.

Віра Зоріна вивчала вплив холоду на ріст вовни. Піддослідна тварина сиділа в окремій камері з досить низькою температурою, і працювати там доводилося в теплому костюмі. Ця камера містилася в кінці нашої трубоподібної лабораторії.

Я сидів сам біля скляного ящика, розглядаючи велетенську дрозофілу завбільшки з голуба. Незважаючи на такий зріст, крила в мухи були не більші, ніж у бджоли. Ці крила майже не допомагали їй під час польоту, і тому вона воліла швидко лазити по стінках своєї скляної хатки. Але ця велетенська муха вже не була безстатевою істотою. Дрозофіла була самиця — на моє замовлення. Міркуючи про наслідки свого успіху, я не зразу помітив, як до мене підлетів Джипсі і заговорив своєю собачою мовою. Потім я зрозумів: мене просить до себе Зоріна.

Я підвівся. Джипсі полетів попереду, вимахуючи своїми перетинчастими лапами, я за ним. Долетівши до кінця лабораторії, я одягнув теплий костюм і "ввійшов" у камеру. Під стелею "шугав" баран. Він мав таку довгу вовну, що ніг його зовсім не було видно. Я спробував м'яке, як шовк, руно. Справді, золоте руно! Вовна обгортала барана, як хмара.

— Непогано! — сказав я. — Ви робите успіхи.

— І уявіть, — зраділа Зоріна, — зовсім недавно я стригла барана. І ось вовна знову відросла і навіть довша, ніж раніше. Але вона стала трохи цупкішою. Це турбує мене.

— Що ви, шовк не може бути м'якший, — заперечив я.

— Але павутина тонша, ніж шовк, — в свою чергу заперечила Зоріна. — Ось спробуйте зняте руно. — І вона простягнула мені жмут білосніжної вовни, легкої, як газ.

Зоріна мала рацію: знята вовна була тонша.

— Невже після стрижки вовна стає грубішою? — спитала мене дівчина.

Я не міг відповісти відразу.

— Холодно тут, — сказав я. — Вийдемо звідси і поговоримо.

Ми перейшли з камери в лабораторію, зняли шуби, "почепивши їх на повітря" біля себе, почали розмовляти. У вікно заглядало синє Сонце. Десь унизу висів велетенський місяць Землі. Брильянтами світився Чумацький Шлях. Біліли плямки туманності. Знайома, вже звична картина… Зоріна слухала мене, зачепившись пальцем ноги за ремінець у "стелі". Я, обійнявши Джипсі за голову, примостився біля самого вікна.

Раптом Джипсі тривожно прогарчав: "Кгмррр"… В цю ж мить я почув голос Крамера:

— Небесна ідилія! Дует на Зірці!

Я перезирнувся з Зоріною. Її брови насупились. Джипсі знову загарчав, але я заспокоїв його. Крамер вимахував віялом правої руки і, роблячи повільні кола в повітрі, наближався до нас.

— Мені треба поговорити з Вірою! — сказав він, спинившись і пильно дивлячись на мене.

— Я вам заважаю? — спитав я.

— Треба самому бути догадливим, — люто відповів Крамер. — З вами у мене буде розмова пізніше.

Я різко відштовхнувся ногою від стіни і полетів у протилежний кінець лабораторії.

— Куди ж ви, Артем'єв? — почув я за собою голос Віри Зоріної.

Оглянувшись на півдорозі, я побачив, що Джипсі вагається — чи летіти за мною, чи залишитися з дівчиною, яку він любив не менше, ніж мене.

— Ходім, Джипсі! — крикнув я.

Але Джипсі, вперше за весь час, не виконав мого наказу. Він відповів мені, що залишиться з Зоріною і буде охороняти її. Цієї відповіді Крамер, звичайно, не зрозумів. Для нього "слова" Джипсі були лише гарчанням, гавканням та чваканням щелепами. Тим краще!

Я підлетів до камери дрозофіл і спинився, прислухаючись до того, що діється в другому кінці лабораторії. Дивний вигляд Крамера і поведінка собаки, який відчув небезпеку, мене стурбували.

Але все було тихо. Джипсі не гарчав, не гавкав. І голосу Крамера не було чути. Мабуть, він говорив дуже тихо. Атмосфера в нашій лабораторії не така густа, як на Землі, і тому звуки приглушені. Минуло хвилини зо дві в напруженому чеканні. І раптом до мене долетів несамовитий закличний гавкіт Джипсі. Потім він змовк, і я чув тільки глухе гарчання.

Я відштовхнувся і полетів назад, хапаючись на льоту за виступи перегородок і цим збільшуючи швидкість.

Жахливу картину побачив я.

Крамер душив Зоріну. Віра намагалась відірвати його руки, але марно. Джипсі вчепився зубами в плече Крамера. І той, силкуючись звільнитися від собаки, робив різкі рухи всім тілом. Джипсі шалено махав лапами. І всі троє кружляли посеред лабораторії, як клубок.

Я з льоту врізався в групу переплетених тіл і схопив Крамера за горло. Більше мені нічого не залишалось.

— Джипсі! Клич на допомогу! Дзвінок! Телефон! — загукав я.

Крамер хрипів, але не випускав шиї Зоріної. Його руки ніби закам'яніли. Обличчя було перекривлене, очі божевільні.

Джипсі помчав до дзвінкового нумератора і натиснув кнопку "тривоги". Потім знову повернувся до мене і вчепився Крамеру в ніс. Крамер закричав і відпустив руки. Джипсі відразу ж розтулив щелепи.

Та нам ще рано було святкувати перемогу. Правда, мені вдалося відштовхнути Віру далі від Крамера. Але в ту ж мить він щосили ударив Джипсі в його кирпате "обличчя" і накинувся на мене. Почалася незвичайна боротьба. Я одчайдушно вимахував крилами, щоб відлетіти від Крамера. Але мій противник, звичніший до рухів у невагомому просторі, хутко змінював положення і несподівано опинився біля моєї голови. Тоді Джипсі кинувся між нами, загрожуючи знову вчепитися в обличчя Крамера.

Крамер несамовито бив мене кулаками і ногами. Та, на моє щастя, кулаки ворога не мали і найменшої ваги. І я відчував удар лише тоді, коли Крамер налітав на мене, відштовхнувшись від стіни.

Нарешті йому пощастило вхопити мене ззаду, і його руки почали підбиратися до моєї шиї. Тут Джипсі повиснув на кисті його правої руки. Крамеру довелося звільнити ліву, щоб відкинути собаку, але в цей час у боротьбу втрутилася Віра. Вона вхопила Крамера за ноги.

— Годі, Крамер! Вам не впоратися одному проти трьох! — умовляв я його.

Але він був, немов скажений.

В лабораторії залунали голоси людей, і скоро п'ятеро юнаків розтягли нас. Крамер продовжував битися, пручатися й несамовито кричати. Довелося чотирьом тримати його, а одному злітати по вірьовку на наш невеличкий склад. Крамера зв'язали.

— Скиньте мене в безповітряний простір! — прохрипів він.

— Яка ганьба! — сказав один з прибулих. — Ніколи ще нічого подібного не було на Кеці!

— Наш директор, товариш Пархоменко, має і суддівські повноваження. Я думаю, цей перший хуліганський вчинок буде й останнім, — сказав другий.

— Не судіть його завчасу, товариші, — примирливо сказав я. — Мені здається, що Крамера треба не судити, а лікувати. Він хворий.

Крамер зціпив зуби і замовк.

Боячись, що він знову почне битися, його так і одягли у "водолазний" костюм з зв'язаними руками і ногами і доставили на Кец як вантаж. Ми з Зоріною теж полетіли туди. В лабораторії залишили тільки одного чергового і Джипсі.

Коли ми прибули на Кец, я наполіг на тому, щоб Крамера негайно показали Меллер. Я розповів їй про поведінку Крамера від початку мого знайомства з ним і аж до останнього його вчинку. Я згадав також про те, що й Фалєєв, на мою думку, захворів і тілесно, і психічно і що, можливо, причина їх хвороби однакова.

Меллер уважно вислухала мене й сказала:

— Так, це дуже можливо. Умови на Зірці занадто незвичайні. У нас уже були випадки гострого божевілля. Один з перших "небесних пересільців" уявив, що він "на тому світі". Розумієте, які ще пережитки існують у нашій психіці!

Вона звеліла, щоб до неї привели Крамера, а потім і Фалєєва.

Крамер не відповідав на запитання, був похмурий і тільки один раз повторив свою фразу:

— Скиньте мене в безповітряний простір.

Фалєєв виявляв "тихе здивування", як жартома висловилась Меллер. З відповідей Фалєєва вона все ж, очевидно, зробила якісь висновки. І коли обох вивели, вона сказала:

— Ви маєте рацію. Обидва вони хворі, і серйозно хворі. Про суд над Крамером не може бути й мови, його треба тільки пожаліти. Це жертва наукового обов'язку. Але як же ви, біолог, не догадалися про причину?

— Я тут недавній гість, і я не медик… — зніяковіло відповів я.

— А проте ви легко могли б догадатися. Хоч і я, старий пеньок, не краща за вас. Теж проґавила… Вся справа в космічному промінні! Ви подумайте. Вже на висоті якихось двадцяти трьох кілометрів від поверхні Землі сила космічного випромінювання в триста разів більша, ніж на Землі. Крізь земну атмосферу до поверхні Землі проходить лише мізерна кількість цього проміння. А ми живемо за межами атмосфери, і космічне проміння протягом довгого часу діє на нас у тисячу раз більше, ніж на Землі…

— Дозвольте, — перебив я. — Але ж тоді всі жителі Кец повинні були б переказитися або виродитись на якихось потвор. Однак цього ми не бачимо.

Меллер докірливо похитала головою.

— І ви все ще не розумієте! Це ми завдячуємо будівникам Кец. Хоча й існувала думка, що космічне проміння небезпеки не становить, але будівники Кец все ж створили в оболонках наших небесних жител ізоляційні шари, які захищають від дії найсильніших космічних випромінювань. Зрозуміло?

— Я не знав цього…

— А ось деякі лабораторії — фізіології рослин і зоолабораторія — були споруджені так, щоб пропускати максимальну кількість космічного проміння. Ми повинні були визначити, як впливає воно на організм тварин і рослин. Адже ж усі ваші досліди з дрозофілами і більшими тваринами на чому ґрунтуються? Всі ці мутації звідки походять? Від впливу космічного проміння. Ви це знаєте?

— Я це знаю. І тепер зрозумів…

— Нарешті! Дрозофіли змінюються; з собак, кіз та баранів виходять неймовірні страховища. А ви самі що, з іншого тіста? На них впливає, на вас не впливає? І я ж це знала! Знала і застерігала. А мене ось такі біологи, як ви, умовляли: нічого небезпечного! От і довели одного до божевілля, другого до потворності. Космічне проміння діяло на залози, залози впливали на фізіологічні і психічні функції. Це ясно. У Фалєєва акромегалія. З цією хворобою ми скоро справимось. А з Крамером доведеться поморочитись. Та й ви, друже мій, попрацювали б у такій лабораторії років зо два, то мабуть, і з вами сталася б така сама неприємна історія.

— Але що ж тепер робити? Я не можу кинути роботу.

— Ви й не кидайте. Щось придумаємо. Працюють же рентгенологи, радіологи з небезпечним промінням, треба тільки вміло ізолювати себе. Ізоляційні шоломи з козирком, ізоляційний одяг. Піддослідні тварини можуть перебувати під безпосереднім впливом проміння, а наукові працівники — під "дахом", який не пропускає космічного "дощу". І виходити під таку "зливу" в дослідну камеру можна тільки з "парасолькою". Я віддам розпорядження, і наші інженери зроблять усе потрібне.

XX. ЧОРНОБОРОДИЙ ЄВГЕНЬЄВ-ПАЛІЙ

Минуло вісім місяців з того часу, як я покинув Землю.

Зірка Кец готувалась до свята. Тут щороку дуже урочисто святкується день заснування Зірки. Старожили розповідали мені, що на цей день злітаються на Зірку Кец усі небесні колоністи, хоч де б вони були, роблять доповіді, вислухують звіти про річну роботу, повідомляють про свої досягнення, діляться досвідом, укладають плани на майбутнє. Цього року свято мало бути особливо урочистим. Я чекав його з великим нетерпінням: я знав, що побачу, нарешті, не тільки Тонго, а й невловимого чорнобородого.

На Зірці вже почались підготовчі роботи. З оранжереї приносили виткі рослини, квіти і декорували головний зал. Художники малювали плакати, портрети, діаграми, музиканти вивчали нові пісні і кантати, артисти репетирували п'єсу, керівники наукової роботи складали доповіді.

Весело було літати "вечорами" вздовж озелененого "тунелю", прикрашеного різнокольоровими лампами. Всюди була передсвяткова метушня, лунали співи, музика, молоді голоси. Щодня з'являлися нові

люди. Переважала молодь. Знайомі зустрічали один одного шумними привітаннями і жваво ділилися враженнями.

— Ти звідки?

— З пояса астероїдів.

— На кільці Сатурна був?

— Аякже!

— Розкажи! Розкажи! — чулися голоси.

Навколо оповідача відразу ж утворювалась чимала група, вірніше рій: вага була незначна, і багато слухачів літало над головою оповідача.

— Кільце Сатурна, як ви знаєте, являє собою міріади уламків, що летять в одному напрямі. Це, певно, залишки планетки — супутника Сатурна, яка розірвалась на частини. Є зовсім маленькі камінці, є величезні брили і цілі гори.

— А чи можна ходити по кільцю, перестрибуючи з каменя на камінь? — спитав хтось.

— Звичайно, можна, — сміючись, сказав оповідач, і важко було зрозуміти, чи каже він правду, чи жартує. — Я так і робив. Деякі уламки, справді, летять так близько, що можна переступити з одного на другий. Але, взагалі кажучи, відстані між ними не такі вже й малі. Однак за допомогою наших портативних ракет ми легко перелітали з уламка на уламок. От де багатство, товариші! Деякі куски складалися з суцільного золота, інші — з срібла, але більшість була з залізняку.

— І ти, звичайно, привіз золото?

— Зразки привезли. Кільця Сатурна вистачить нам на сотні років. Ми поступово вийматимемо камінь по каменю з цього чудового намиста. Спочатку дрібні камені, а тоді візьмемося й до великих.

— І Сатурн позбудеться своєї осяйної прикраси. Це все-таки шкода, — сказав хтось.

— Так, признаюсь, видовище ефектне. Підлітаючи до кільця в одній площині з ним, бачиш тільки його ребро — тонку світну лінію, яка прорізає теж світну планету. Коли дивишся згори, бачиш сяюче кільце надзвичайної краси. Збоку — золоту дугу, яка оперізує півнеба, то правильну, то витягнуту еліпсисом або навіть параболою. Додайте до цього десять місяців-супутників і уявіть собі, яке чарівне видовище чекає мандрівника.

— А на Сатурн не спускались?

— Ні, це ми тобі лишили, — сказав оповідач. Усі засміялись. — Ось на Фебі були, на Яфеті були. Маленькі місяці, позбавлені атмосфери, і більше нічого. Але небо звідусіль дивовижне.

— Одне слово, ми вивчили стратосферу, як атмосферу власної кімнати. Для нас уже немає таємниць... — почувся голос аеролога, що пролітав мимо пліч-о-пліч з моїм знайомим — Соколовським.

Я помахав рукою геологові і раптом побачив Тюріна. Він обережно ступав по підлозі поруч з директором Пархоменком і щось говорив про рух. Чи не збирається вже він зробити доповідь про свою філософію руху?..

Пархоменко підійшов до Зоріної. Не вперше я зустрічаю директора разом з цією дівчиною. Добре, що Крамер не бачить. Він, бідолаха, все ще сидить в ізоляторі. Тюрін, з класичною неуважністю вченого, навіть

не помітив, що загубив свого супутника і повільно пішов далі, просторікуючи:

— Рух — добро, нерухомість — зло. Рух — добро, нерухомість…

Звуки оркестру заглушили слова проповідника нової філософії,

Я облетів увесь головний коридор, заглянув у величезний зал, в їдальню, на "стадіон", у басейн. Всюди пурхають, скачуть, лазять люди. Всюди дзвінкі голоси і сміх. Але Тоні не було… Мені стало сумно, і я рушив у зоолабораторію поговорити з своїм чотириногим другом.

Нарешті настав день свята. Для того, щоб численні колоністи могли розташуватися зручніше, силу ваги на Зірці майже зовсім знищили. І присутні розмістилися рівномірно по всьому простору. Люди обліпили стіни, заповнюючи зал, як мухи-дрозофіли скляну коробку.

В кінці коридору було споруджено "естраду". За нею містився художньо виконаний світний транспарант. На ньому було зображено нашу Землю, над нею — Зірку Кец, ще вище — Місяць. У великому овальному отворі транспаранта виднілася платинова статуя Костянтина Едуардовича Ціолковського. Він був зображений у своїй улюбленій робочій позі: поклавши дощечку з папером на коліна. В правій руці його був олівець. Великий винахідник, який показав людям шлях до зірок, ніби припинив свою роботу, прислухаючись до того, що будуть говорити оратори. Художник-скульптор передав з надзвичайною виразністю напруження обличчя глухуватого дідуся і радісну усмішку людини, яка "не прожила марно" своє довге життя. Ця сріблясто-матова статуя, ефектно освітлена, справляла незабутнє враження.

Стіл президії заміняло золоте кільце, яке висіло в повітрі. Воно нагадувало "молодик" Землі. Навколо цього кільця, придержуючись за нього руками, розмістилися члени президії. В центрі з'явився директор Пархоменко. Зал привітав його вигуками й оплесками.

Я відчув, що хтось торкнувся моєї руки. Обернувся — Тоня!

— Ти!.. — тільки й міг вигукнути я. Так несподівано для себе, я почав називати Тоню на "ти".

Хоч на Кеці це й не заведено, ми міцно потиснули одне одному руки.

— Робота затримала! — сказала Тоня. — Я зробила ще одне відкриття. Дуже корисне тут, але, на жаль, на Землі його навряд чи можна застосувати... Пам'ятаєш той випадок, коли маленький астероїд мало не спричинився до катастрофи, пронизавши наше житло? Це переконало мене в тому, що хоч такі випадки й мало ймовірні з погляду теорії ймовірності, але все ж трапляються. І от я винайшла...

— Значить, не відкриття, а винахід?

— Так, винахід. Я винайшла апарат, який реагує на наближення навіть найменших астероїдів і автоматично заздалегідь відсуває Зірку з їхнього шляху.

— На зразок радіоапаратів, які попереджають кораблі про айсберги, що з'являються на їх шляху?

— Так, з тією лише різницею, що мій апарат не тільки попереджає, а й відсуває наш "корабель" вбік. Я потім розповім тобі докладніше... Пархоменко вже починає свою доповідь.

Все затихло.

Директор поздоровив з "успішним закінченням зоряного року". Вибух оплесків, і знову тиша.

Потім він, підбиваючи підсумки, говорив про те, що Зірка Кец, дітище Землі, "починає повертати борг своїй матері". Пархоменко говорив, що в кецівців є величезні досягнення, що вони своїми роботами в галузі астрономії, аерології, геології, фізики, біології збагатили все людство. Скільки зроблено великих наукових відкриттів, скільки розв'язано нерозв'язних на Землі завдань! Надзвичайно цінні відкриття зробив, наприклад, Тюрін. Йог "Будова Космосу" ввійде в історію науки як класична праця, що створює епоху, його ім'я стає в ряд таких титанів науки, як Ньютон і Галілей.

Високу оцінку дістали і роботи аеролога Кістенка, геолога Соколовського, "видатного винахідника і експериментатора товаришки Герасимової", згадано було

І мою скромну працю, як мені здається, над міру оцінену,

— Справжнім героєм — завойовником небесних просторів виявив себе товариш Євгеньєв, — сказав Пархоменко і почав аплодувати комусь позад себе.

Євгеньєв! Чорнобородий! Я витягую шию, щоб розглядіти його, але герой ховається. Він не вийшов навіть на оплески.

— Він, товариші, занадто скромний, — сказав Пархоменко. — Але ми примусимо його зробити доповідь про свої надзвичайні пригоди в поясі астероїдів. Начальник експедиції повинен звітувати перед нами.

Євгеньєв, нарешті, з'явився в кільці. Я відразу пізнав його.

— А ти б пізнала? — спитав я Тоню. Тоня посміхнулась.

— Серед безбородих — пізнала б, але серед таких же бородатих, як він, навряд чи. Я ж тільки мигцем бачила його, коли він їхав на аеродром.

Євгеньєв заговорив. При перших же його словах Тоня раптом дуже зблідла.

— Що з тобою? — злякано крикнув я.

— Та це ж Палій! Його голос... Але як він змінився! Палій-Євгеньєв... нічого не розумію!

Я, мабуть, зблід не менше, ніж Тоня: так схвилювала мене ця новина.

— Як тільки він закінчить промову, ходімо до нього! — сказала Тоня рішучим тоном.

— Може, тобі зручніше самій? Вам багато про що треба поговорити.

— У нас немає таємниць, — відповіла Тоня. — Так краще. Ходімо!

І як тільки овації вщухли і чорнобородий відійшов від "стола", Тоня і я попрямували до нього.

Урочиста частина засідання закінчувалась. "Рій мух" заворушився. Грав оркестр. Усі співали хором "Зоряний гімн". Починався карнавал квітів.

Доклавши чимало сил, щоб пробитися крізь юрбу, ми, нарешті, наблизилися до Палія. Побачивши Тоню, він усміхнувся й крикнув:

— Ніно! Товариш Артем'єв! Здорові були!

— Ходімо куди-небудь в затишний куток. Мені треба поговорити з тобою, — сказала Тоня і вхопила букет запашних фіалок, що плавав у повітрі.

— І мені теж, — відповів Палій.

Ми полетіли в далекий куток залу, але й там було занадто шумно. Тоня запропонувала перейти в бібліотеку.

Палій-Євгеньєв був у чудовому настрої. Він запропонував нам "сісти" на стільці, хоч вони зовсім не підтримували нас. Сам він з надзвичайною швидкістю й спритністю підставив під себе стілець, що літав у повітрі, і, придержуючи його ногами, "сів". Ми зробили те саме, хоч і не з такою спритністю. Тоня повернулась набік — Палій поставив її стілець поряд з собою. Я висів вниз головою, але не хотів змінювати своє положення, щоб не викликати сміху Палія незграбними рухами.

— Так оригінальніше, — сказав я.

Якийсь час ми мовчали. Незважаючи на всю зовнішню веселість, Палій хвилювався. Тоня теж не приховувала свого хвилювання. Що ж до мене, то моє становище було зовсім ніякове. Справді-бо, я охоче полетів би в зал, хоч як хотілося мені послухати, про що вони говоритимуть. Я відчув себе ще гірше, коли Палій, кивнувши на мене головою, спитав Тоню:

— Товариш Артем'єв твій наречений?

Мені здалося, що я падаю. Але, на щастя, тут люди не падають, коли навіть умлівають. Що відповість Тоня?. Я пильно подивився на неї.

— Так, — відповіла вона, не вагаючись.

Я зітхнув з полегкістю і відчув себе твердіше на "повітряному" стільці.

— То я не помилився, — тихо сказав Палій, і в його голосі забринів сум.

Отже, і я не помилився, гадаючи, що в них щось було, крім наукового інтересу.

— Я дуже винен перед тобою, Ніно… — сказав Палій, помовчавши.

Тоня ствердно кивнула головою. Палій глянув на мене.

— Ми — товариші, — сказав він, — а з товаришами можна говорити цілком одверто. Я кохав тебе, Ніно… Ти це знала?

Тоня трохи похилила голову.

— Ні.

— Вірю. Я добре вмів приховувати свої почуття. А ти як до мене ставилась?

— Для мене ти був другом і товаришем по роботі.

Палій кивнув головою.

— І в цьому я не помилився. Ти захоплювалась нашою роботою. А я страждав, дуже страждав! Пам'ятаєш, з якою радістю прийняв я пропозицію їхати на Далекий Схід. Мені здавалося, що коли мене не буде біля тебе…

— Я була дуже засмучена, коли наша робота припинилася на найцікавішому місці. Адже всі записи робив ти. У тебе залишилися формули. Без них я не могла йти далі.

— І тільки через ці формули ти шукала мене по землі і по небу?

— Так, — відповіла Тоня.

Цього разу Палій щиро розсміявся.

— Все, що робиться, робиться на краще. Ти не раз дорікала мені, Ніно, що я занадто всім захоплююсь. Так! Це моя вада, але й моя перевага… Без цього захоплення я не вчинив би "дванадцяти подвигів Геркулеса", про які сьогодні казав Пархоменко. До речі, нас усіх представляють до нагороди. Це нагорода за мій характер, що всім захоплюється… Так от, — продовжував він. — Поїхав я на Далекий Схід і там… закохався в Соню й одружився з нею і вже маю чудову донечку. Дружина і донька на Землі, але скоро приїдуть сюди.

У мене ще більше відлягло від серця.

— Але чому ти став Євгеньєвим? Євген Євгеньєв? — спитала Тоня.

— Євген Євгеньєв — це випадковість. Прізвище Соні Євгеньєва. А вона у мене оригіналка. "Чому б тобі не мати моє прізвище" — сказала вона мені перед тим, як іти в загс. "Твоє то й твоє", — згодився я. Палія мені було не шкода: він людина, яка занадто захоплюється. Кидає роботу на найцікавішому місці… Може, Євгеньєв буде кращим працівником.

— Але чому ж ти не переслав мені своїх записок?

— По-перше, я був такий щасливий, що забув про все на світі. По-друге, я відчував себе винним перед тобою. Після свого несподіваного від'їзду я двічі був у Ленінграді. І якось бачив тебе з товаришем Артем'євим. Я чув, як ти назвала його прізвище. Відразу зрозумів ваші відносини. В той час я працював уже в системі Кеца, нова робота цілком захопила мене. Я весь жив "небесними інтересами". До нашої з тобою роботи, признатися, втратив усяку цікавість. Я пам'ятав, що наші спільні записи я мушу повернути тобі… І ось я зустрічаю товариша Артем'єва. А треба сказати, що це сталося в дуже гарячий час. За годину до того, як вилетіти з Ленінграда, ми раптом одержали телеграму про те, що нам

треба закупити деякі фізичні прилади, щойно випущені ленінградськими заводами. Ми з товаришем розподілили покупки, умовившись зустрітися на розі вулиці Третього Липня і проспекту Двадцять п'ятого Жовтня. Тому я й поїхав так швидко, що не встиг залишити свою адресу. Встиг тільки крикнути: "Памір, Кец". А приїхав на Памір і закрутився. Потім полетів на Зірку Кец, звідти — у міжпланетну подорож. От тобі й усе... Винен, цілком винен!

— Але де ж, нарешті, ці записки? — вигукнула Тоня.

— Тільки не скинь мене, будь ласка, з стільця, а то впаду і розіб'юся на куски, — засміявся Палій. — Ба! Тобі зовсім не треба було літати на небо, щоб одержати їх. Вони залишились у Ленінграді, в будинку майже поряд з твоїм, у моєї сестри.

— І ти не міг навіть написати про це! — з докором сказала Тоня.

— Покірної голови і меч не бере, — сказав Палій-Євгеньєв, підставляючи Тоні свою чорноволосу голову.

Тоня запустила пальці в його буйну шевелюру і, усміхаючись, посмикала. Обоє вони від цього руху закружляли.

— Висікти тебе треба, негідника, а не до нагороди представляти!

— За що висікти, а за що й нагородити, — жартівливо заперечив Палій.

Тоня раптом повернулась до мене і сказала:

— Ну, що ж, летімо на Землю, Льоню?

"Летімо на Землю! Льоню!" Як порадували б мене ці слова кілька місяців тому! Тепер же порадувало тільки слово "Льоню". Що ж до польоту на Землю, то…

— Про це ми ще поговоримо. Не можна ж так скоро. І в тебе, і в мене є незакінчені роботи, — відповів я.

— Як? — здивувалася вона. — Тепер ти не хочеш летіти зі мною на Землю?

— Хочу, Тоню. Але я стою перед великим відкриттям у біології. І закінчити цю роботу можна тільки тут. А робота насамперед.

Тоня подивилась на мене так, ніби бачила вперше.

— Ти, здається, успішно дозрів на Кеці, — сказала вона чи то насмішкувато, чи то похвально. — Цієї твердості характеру я в тобі ще не помічала. Що ж, такий ти мені більше подобаєшся. Роби, як хочеш. Але я тут залишатися вже не можу. Свої роботи я закінчила навіть з перевищенням плану, як кажуть, а нові починати не збираюсь. Мені треба закінчити ту, яку я почала колись з Палієм.

— Так, Ніно, — підтримав її Палій. — А втім, здається, ти стала Тонею, як я Євгеньєвим. Все змінюється! Ти мусиш закінчити цю роботу. Залишилось небагато. Не можна таку проблему кидати на половині…

— А хто кинув? — спитала Тоня. — Ну, досить обвинувачень! Ходімо веселитись. Це моя остання ніч на Зірці!

XXI. НАРЕШТІ Я ВИТРИМУЮ ХАРАКТЕР

Наступного дня я сидів у своїй зоолабораторії і працював разом із Зоріною. Ми вже були в спеціальних ізоляційних костюмах, які захищають від впливу космічного проміння. Над нами було споруджено

ізоляційні дашки. Тільки на піддослідних тварин космічне проміння лилося, як дощ.

Зоріна сказала мені, що Фалєєв видужує, його тіло й обличчя набирають колишнього вигляду. Поліпшується і психічний стан. Але з Крамером ще погано, хоч Меллер і сподівається на його видужання.

Двері лабораторії відчинились. Несподівано з'явилася Тоня.

— Я лечу, Льоню! — сказала вона. — Перед дорогою зайшла попрощатись і поговорити.

Зоріна, щоб не заважати нам, відлетіла в другий кінець лабораторії. Тоня подивилась їй услід і сказала мені тихо:

— Шкода, що ти не їдеш.

— Нічого, наша розлука буде недовга, — відповів я.

У цей час до нас підлетів Джипсі.

— Тоню, пам'ятаєш я тобі розповідав про вплив космічного проміння? То ось подивись, що воно зробило з Джипсі.

— Яка фантастична потвора!.. — вигукнула Тоня.

Потвора посміхнулась і замахала хвостом.

— Ось тепер мені здається, що тобі небезпечно тут залишатися, — сказала Тоня. — Приїдеш до мене отаким страховищем.

— Не турбуйся. Я захищений цим одягом і "парасолями". Вони збережуть моє тіло, мій мозок і... моє кохання до тебе!

Тоня недовірливо подивилася на мене.

— Роби як знаєш! — сказала вона і, сердечно попрощавшись зі мною, пішла.

— Ех, Джипсі, залишилися ми з тобою самі! — сказав я.

Джипсі лизнув мою руку.

XXII. ЗЕМЛЯ І ЗІРКИ

Весна. Вікна одчинені. Вечірній вітер приносить запах молодих беріз. Я дописав сторінку рукопису і глянув у вікно. Немов зачепившись за шпиль Адміралтейства, на небі стоїть повний місяць. З репродуктора линуть звуки скрипки. Все, як тоді, багато років тому… Але тепер я дивлюся на Місяць іншими очима. Це вже не далекий, недоступний супутник Землі. На місячній поверхні залишилися сліди моїх ніг. Вони й зараз такі свіжі, ніби я щойно пройшов по всипаному попелом і космічним пилом ґрунту.

Іноді все це здається мені сном…

Поряд з моїм кабінетом кабінет Тоні. Вона, як і я, вже професор.

З їдальні долітає спів мого сина-школяра.

На килимі біля мого крісла лежить мій улюблений пес — чорний пудель Джипсі. Я назвав його так, згадуючи про іншого Джипсі, якого покинув на Зірці. Яке зворушливе було прощання!

Я не перериваю зв'язку з моїми кецівськими друзями. Всі вони живі й здорові. Зоріна вийшла заміж за директора Пархоменка. Крамер, видужавши, сприйняв це, як і годиться нормальній людині: не дуже

радісно, але й не роблячи з цього драми. Палій-Євгеньєв працює головним інженером — конструктором і "обльотчиком" ракет. Тюрін готує подорож за межі сонячної системи. Вік рішуче не хоче старіти. Місяць тому я закінчив велику книгу "Біологічні досліди на Зірці Кец". Матеріалом для неї були роботи Шликова, Крамера і мої власні. Вийшла надзвичайно цікава книга. Її вже здано до друку. Закінчивши її, мені захотілося ще раз пережити всі пригоди, зв'язані з моїм не зовсім звичайним одруженням. І от я закінчую і цю книгу.

...Мій син співає "Марш Зірки Кец". Скільки разів я розповідав йому про свою подорож! Тепер він тільки й мріє про те, як полетить на Зірку, коли виросте великий. І він, мабуть, буде жителем зірок.

Примітки

1

Тропосфера — нижній шар земної атмосфери (в середньому — 9-11 км. заввишки). Над тропосферою починається стратосфера.

2

Болід — дуже яскрава "падаюча зірка".

3

Альфа (перша буква грецького алфавіту) — початок чого-небудь.

4

Зодіак — пояс шириною в 15° на небесній сфері вздовж екліптики, по якому рухаються Сонце, Місяць, великі планети та більшість малих планет.

5

Екліптика — площина, в якій рухається Земля навколо Сонця.

6

Летальний (лат.) — смертельний.

7

Леоніди — метеорний потік.

8

Астероїди — малі планети, що обертаються навколо Сонця.

9

Аконіт — тоя, рід трав'яних багаторічних рослин.

10

Акромегалія — хвороба, спричинювана порушенням функції мозкового придатка.